

سورة انبيآءَ مڪي آهي ۽ هن ۾ هڪ سؤ ٻارهن آيتون ۽ ست رڪوع آهن.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

الله نهايت مهربان ٻاجهاري جي نالي سان (شروع) ف١

اِقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ فِيْ غَفْلَةٍ مُّعْرِضُوْنَ ①

ماڻهن جو حساب ويجهو آهي ۽ اهي غفلت ۾ منهن ڦيريندڙ آهن ف٢

مَا يَاْتِيْهِمْ مِّنْ ذِكْرٍ مِّنْ رَّبِّهِمْ مُّحْدَثٍ اِلَّا اسْتَمَعُوْهُ وَ

جڏهن انهن جي رب وٽان انهن وٽ ڪا نئين نصيحت اچي ٿي ته ان کي نه ٿا ٻُڌن مگر

هُمْ يَلْعَبُوْنَ ② لَاهِيَةً قُلُوْبُهُمْ وَاَسَرُّوا النَّجْوَى الَّذِيْنَ

راند ڪندي ف٣. انهن جا دليون راند جي غفلت ۾ آهن ف٤ ۽ ظالمن پاڻ ۾ مخفي صلاح مشورو

ظَلَمُوْا هَلْ هٰذَآ اِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ اَفَتَاْتُوْنَ السِّحْرَ وَاَنْتُمْ

ڪيو ف٥ ته هي ڪير آهي هڪ توهان جهڙو انسان ئي ته آهي. ف٦ ڇا جادو وٽ وڃو ٿا ڏسي

تُبْصِرُوْنَ ③ قٰلَ رَبِّيْ يَعْلَمُ الْقَوْلَ فِي السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ

واسي. نبي فرمايو منهنجو رب ڄاڻي ٿو آسمان ۽ زمين جي هر ڳالهه کي

وَهُوَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ ④ بَلْ قَالُوْآ اَضْغَاثُ اَحْلَامٍ بَلِ

۽ اهوئي آهي ٻُڌندڙ ۽ ڄاڻندڙ. بلڪ چيائون پريشان خواب آهن ف٨ بلڪ سندس گهڙيل

افْتَرٰىهُ بَلْ هُوَ شَاعِرٌ فَلْيَاْتِنَا بِاٰيَةٍ كَمَآ اُرْسِلَ الْاَوَّلُوْنَ ⑤

آهي ف٩ بلڪ هي ته شاعر آهي ف١٠ پوءِ اسان وٽ ڪا نشاني آڻي جيئن اڳين کي موڪليو ويو هو. ف١١

مَآ اٰمَنَتْ قَبْلَهُمْ مِّنْ قَرْيَةٍ اَهْلَكْنٰهَا اَفَهُمْ

انهن کان اڳ ۾ ڪنهن به ڳوٺ ايمان نه آندو، جنهن کي اسان هلاڪ ڪيو، پوءِ ڇا اهي ايمان

يُؤْمِنُوْنَ ⑥ وَمَآ اَرْسَلْنَا قَبْلَكَ اِلَّا رِجَالًا نُّوْحِيْٓ اِلَيْهِمْ

آڻيندا ف١٢ ۽ اسان تو کان اڳ ۾ نه موڪليا مگر مرد جن کي وحي موڪليندا هئاسي ف١٣

فَسْـَٔلُوْٓا اَهْلَ الذِّكْرِ اِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ ⑦ وَمَا جَعَلْنٰهُمْ

انسانو علم وارن کان پڇي وٺو جيڪڏهن توهان کي ڄاڻ نه هجي. ف١٤ ۽ اسان انهن کي ف١٥ خالي

ف١ سورة انبيآءَ مڪي آهي. هن ۾ ست رڪوع. هڪ سؤ ٻارهن آيتون هڪ هزار هڪ سؤ ڇهاسي ڪلما ۽ چار هزار اٺ سونوي حرف آهن.

ف٢ يعني عملن جي حساب جو وقت قيامت جو ڏينهن ويجهو اچي ويو ۽ ماڻهو اڃا تائين غفلت ۾ آهن. شانِ نزول:- هيءَ آيت بعث جي انڪار جي حق ۾ نازل ٿي، جيڪي مرڻ کان پوءِ زنده ٿيڻ کي نه مڃيندا هئا ۽ قيامت جي ڏينهن کي گذريل زماني جي قريب به ايو ويو، ڇوته جيترا ڏينهن گذرندا وڃن ٿا اوترو ايندڙ ڏينهن ويجهو ٿيندو وڃي ٿو. ف٣ نه ان مان نصيحت حاصل ڪن نه عبرت حاصل ڪن، نه ايندڙ وقت لاءِ تياري ڪن. ف٤ الله تعاليٰ جي ياد کان غافل آهن. ف٥ ۽ ان جي مخفي ڪرڻ ۾ گهڻو مبالغو ڪيائون مگر الله تعاليٰ سندن راز کولي ڇڏيو ۽ بيان فرمائي ڇڏيو ته اهي نورِ مُجسم حضرت محبوبِ پيغمبر ڪريم صلي الله تعاليٰ عليه وسلم جن جي متعلق هي چون ٿا. ف٦ اهو ڪُفر جو هڪ اصول هو ته جڏهن هيءَ ڳالهه ماڻهن جي ذهن ۾ ويهاري ويندي ته اهي توهان جهڙا بشر آهن ته پوءِ ڪو به ايمان نه آڻيندو. محبوب ڪريم جن جي زمانۂ اقدس جي ڪافرن اها ڳالهه چئي ۽ ان کي لڪايو پر اڄ ڪلهه جا ڪي ته خوفا اهو ڪلمو ظاهر ظهور چون ٿا ۽ شرمائن نه ٿا. ڪافرن مقولي چوڻ وقت ڄاڻيندا هئا ته سندن ڳالهه ڪنهن جي دل ۾ جمندي نه، ڇوته ماڻهو ڏينهن رات معجزا ڏسن ٿا، اهي ڪهڙي طرح پروسو ڪري سگهندا جو محبوب ڪريم جن اسان وانگر بشر آهن. ان ڪري انهن معجزن کي جادو به ڏئي ايو ۽ چيو. ف٧ ان کان ڪا به شيءِ لڪي نه ٿي سگهي ته ڪيترن ئي پردن ۾ راز ۾ رکي وڃي هجي. انهن جو راز به ان ۾ ظاهر فرمائي ڇڏيائين. ان کان پوءِ قرآن ڪريم کان انهن کي سخت پريشاني ۽ حيراني لڳل هئي ته ان جو ڪهڙي طرح انڪار ڪن. اهو اهڙو چٽو معجزو آهي، جنهن سمورن ملڪن جي مايه نازما هرن کي عاجز ۽ حيران ڪري ڇڏيو آهي ۽ ان جي ٻن چئن آيتن جي مثل ڪلام نه ٺاهي نه آڻي سگهيا. ان پريشاني ۾ انهن قرآن ڪريم جي باري ۾ مختلف قسمن جون ڳالهيون چيون، جن جو بيان ايندڙ آيت ۾ آهي. ف٨ انهن کي محبوب پيغمبر ڪريم صلي الله تعاليٰ عليه واله وسلم وحي الاهي سمجهي ويا آهن. ڪافرن اهو چئي سوچيو ته اها ڳالهه ته ٺهي نه سگهندي ته پوءِ هائي ان کي ڇڏي وري چوڻ لڳا. ف٩ اهو چئي ڪين خيال ٿيو ته ماڻهو چوندا ته جيڪڏهن اهو ڪلام محبوب سائين جو ناهيل آهي ۽ توهان ڪين پنهنجي مثل بشر به چئو ٿا ته پوءِ توهان اهڙو ڪلام پاڻ ڇو نه ٿا ٺاهي سگهو. اهو خيال ڪري ان ڳالهه کي به ڇڏيائون ۽ چوڻ لڳا. ف١٠ ۽ اهو ڪلام شعر آهي. اهڙي طرح اهڙي قسم جون ڳالهيون ٺاهيندا رهيا، ڪنهن هڪ ڳالهه تي قائم نه رهي سگهيا ۽ باطلن ۽ ڪوڙن جو اهوئي حال ٿئي ٿو. هاڻي انهن سمجهيو ته انهن ڳالهين مان ڪا به ڳالهه هلڻ واري نه آهي ته چوڻ لڳا. ف١١ ان جي رد ۽ جواب ۾ الله تعاليٰ فرمائي ٿو. ف١٢ معنيٰ هي آهي ته انهن کان اڳين ماڻهن وٽ جيڪي نشانيون آيون تن تي انهن ايمان نه آندو ۽ وڌيڪ تڪذيب ڪرڻ لڳا ۽ ان سبب هلاڪ ڪيا ويا، پوءِ ڇا اهي ماڻهو نشاني ڏسي ايمان آڻيندا انهن جي باوجود، جو سندن سرڪشي انهن کان وڌيل آهي. ف١٣ هي انهن جي اڳين ڪلام جو رد آهي ته نبين سڳورن جو بشري صورت ۾ ظهور فرمائڻ نبوت جي منافي آهي، هميشه ائين ئي ٿيندو رهيو آهي. ف١٤ ڇوته ناواقف کي ان کان حيلولي نه آهي ته واقفڪار کان دريافت ڪري ۽ جهالت جي مرض جو علاج اهوئي آهي ته علم واري (عالم) کان سوال ڪري ۽ ان جي حڪم تي عمل ڪري. مسئلو:- هن آيت مان تقليد جو وجوب ثابت ٿئي ٿو. معني انهن کي سمورن کان پڇڻ جو حڪم ڏنو ويو ته انهن کان دريافت ڪريو ته الله تعاليٰ جا رسول بشري صورت ۾ ظهور فرمائيا هئا يا نه، ان سان توهان جي تردد جو خاتمو ٿي ويندو. ف١٥ يعني نبين سڳورن کي.

جَسَدًا لَّا يَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَمَا كَانُوا خٰلِدِينَ ﴿٨﴾ ثُمَّ

جسم نہ بنايو جو کاڌو نہ کائن ف١٦ ۽ نہ اهي دُنيا ۾ سدائين رهن. پوءِ

صَدَقْنٰهُمُ الْوَعْدَ فَأَنْجَيْنٰهُمْ وَمَنْ نَّشَآءُ وَأَهْلَكْنَا

اسان انهن سان پنهنجو واعدو سچو ڪري ڏيکاريو ف١٧ پوءِ انهن کي ڇوٽڪارو ڏنو ۽ جن کي وڻيو ف١٨

الْمُسْرِفِينَ ﴿٩﴾ لَقَدْ أَنْزَلْنَآ إِلَيْكُمْ كِتٰبًا فِيهِ ذِكْرُكُمْ ۖ

۽ حد لنگهندڙن کي ف١٩ تباهه ڪيوسين. بيشڪ اسان توهان جي طرف ف٢٠ هڪ ڪتاب لاٿو جنهن ۾ توهان جو ناماچار (ناموري)

أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٠﴾ وَكَمْ قَصَمْنَا مِنْ قَرْيَةٍ كَانَتْ ظَالِمَةً

آهي ف٢١ پوءِ ڇا توهان کي عقل نہ آهي ف٢٢ ۽ ڪيترائي ڳوٺ اسان تباهه ڪري ڇڏيا جو اهي ظالم هئا ف٢٣

وَّأَنْشَأْنَا بَعْدَهَا قَوْمًا اٰخَرِينَ ﴿١١﴾ فَلَمَّآ أَحَسُّوا بَأْسَنَآ إِذَا هُمْ

۽ انهن کان پوءِ ٻي قوم پيدا ڪئي. پوءِ جڏهن انهن ف٢٤ اسان جو عذاب ڏٺو تڏهن اهي

مِّنْهَا يَرْكُضُونَ ﴿١٢﴾ لَا تَرْكُضُوا وَارْجِعُوٓا إِلَىٰ مَآ أُتْرِفْتُمْ فِيهِ

ان کان ڀڄڻ لڳا ف٢٥. ڀڄو نہ ۽ انهن آسائشن ڏانهن موٽي هلو جيڪي توهان کي ڏنيون ويون هيون

وَمَسٰكِنِكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْـَٔلُونَ ﴿١٣﴾ قَالُوا يٰوَيْلَنَآ إِنَّا كُنَّا ظٰلِمِينَ ﴿١٤﴾

۽ پنهنجي جاين ڏي شايد توهان کان پڇاڻو ٿئي ف٢٦ چوڻ لڳا او اسان جي تباهي اسان ظالم هئاسين ف٢٧

فَمَا زَالَتْ تِّلْكَ دَعْوٰىهُمْ حَتّٰى جَعَلْنٰهُمْ حَصِيدًا خٰمِدِينَ ﴿١٥﴾

پوءِ اهي ايئن ئي پڪاريندا رهيا، ايستائين جو ڪيو اسان انهن کي لڻيل ڪٽيل ف٢٨ وساميل

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَآءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لٰعِبِينَ ﴿١٦﴾ لَوْ أَرَدْنَآ

۽ آسمان ۽ زمين ۽ جو ڪجهہ انهن جي وچ ۾ آهي سو اسان بيڪار پيدا نہ ڪيو ف٢٩ جيڪڏهن اسان

أَنْ نَّتَّخِذَ لَهْوًا لَّاتَّخَذْنٰهُ مِنْ لَّدُنَّآ ۖ إِنْ كُنَّا فٰعِلِينَ ﴿١٧﴾ بَلْ

وندر اختيار ڪرڻ گهرون ها ف٣٠ ته پاڻ وٽان اختيار ڪيون ها جيڪڏهن اسان کي ڪرڻو هجي ها ف٣١

نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبٰطِلِ فَيَدْمَغُهُ فَإِذَا هُوَ زَاهِقٌ ۚ وَ

بلڪ اسان حق کي باطل تي اڇلائي هڻندا آهيون پوءِ اهو انجو ميڄالو ڪڍي رکندو آهي. تڏهن اهو مٽجي ويندو آهي ف٣٢

لَكُمُ الْوَيْلُ مِمَّا تَصِفُونَ ﴿١٨﴾ وَلَهُ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ ۚ

۽ توهان جي واسطي ويل آهي ف٣٣ انهن ڳالهين سبب جيڪي ٺاهيو ٿا ف٣٤ ۽ انهي جي واسطي آهن جيڪي آسمانن ۽ زمين ۾ آهن ف٣٥

ف١٦ پوءِ انهن تي کائڻ پيئڻ جو اعتراض ڪرڻ ۽ هي چوڻ ته مَالِ هٰذَا الرَّسُوْلِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ صرف اجايو آهي. سڀني نبين سڳورن جو اهوئي حال هو، اهي کائيندا به هئا ۽ پيئندا به هئا. ف١٧ انهن جي دشمنن کي هلاڪ ڪرڻ ۽ کين ڇوٽڪاري ڏيڻ جو. ف١٨ يعني ايمان وارن کي، جن نبين سڳورن جي تصديق ڪئي. ف١٩ جيڪي نبين سڳورن جي تڪذيب ڪندا هئا. ف٢٠ اي قريشي ٽولو! ف٢١ جيڪڏهن توهان ان تي عمل ڪريو يا هي معنيٰ آهي ته اهو ڪتاب توهان جي زبان ۾ آهي يا هي ته ان ۾ توهان جي لاءِ نصيحت آهي يا هي ته ان ۾ توهان

ع ١٠ ١ جي دين ۽ دنيوي معاملن ۽ حاجتن جو بيان آهي. ف٢٢ جو ايمان آڻي ان عزت، ڪرامت ۽ سعادت کي حاصل ڪريو. ف٢٣ يعني ڪافر هئا. ف٢٤ يعني انهن ظالمن. ف٢٥ شانِ نزول:- مفسرن ذڪر ڪيو آهي ته يمن جي سرزمين ۾ هڪ ڳوٺ آهي، جنهن جو نالو حصور آهي، اتان جا رهاڪو عرب هئا. انهن پنهنجي نبي جي تڪذيب ڪئي ۽ کيس قتل ڪيو، ته پوءِ الله تعاليٰ مٿن بخت نصر کي مسلط ڪيو. ان وري انهن کي قتل ڪيو ۽ گرفتار ڪيو ۽ اهو ان جو عمل جاري رهيو. پوءِ اهي ماڻهو ڳوٺ ڇڏي ڀڳا، تنهن تي ملائڪن کين ٺٺولي طور چيو. (جيڪا ايندڙ آيت ۾ آهي). ف٢٦ ته توهان تي ڇا گذريو ۽ توهان جا مال ڇا ٿيا ته پوءِ ترهان دريافت ڪرڻ وارن کي پنهنجي علم ۽ مشاهدي سان جواب ڏيئي سگهو. ف٢٧ عذاب ڏسڻ کان پوءِ انهن گناهه جو اقرار ڪيو ۽ پشيمان ٿيا. ان ڪري اهو اعتراف کين ڪم نہ آيو. ف٢٨ پوک وانگر، جو تلوارن سان ٽڪر ٽڪر ڪيا ويا ۽ وساميل باهه وانگر ٿي ويا. ف٢٩ جو انهن مان ڪو فائدو نہ ٿئي، بلڪ ان ۾ اسان جون حڪمتون آهن. خلاصو انهن جو هي آهي ته اسان جا ٺاهيا انهن سان اسان جي قدرت ۽ حڪمت تي استدلال ڪن ۽ کين اسان جي اوصاف ۽ ڪمال جي معرفت ٿئي. ف٣٠ مثل زال ۽ پٽ جي، جيئن نصراني چون ٿا ۽ اسان جي لاءِ گهرواري ۽ ڏيٽرون ٻڌائن ٿا. جيڪڏهن اهو اسان جي حق ۾ ممڪن هجي ها. ف٣١ ڇو ته زال ۽ پٽ وارا زال ۽ پٽ پاڻ وٽ رکندا آهن، مگر اسان ان کان پاڪ آهيون. اسان جي لاءِ اهو ممڪن ئي نہ آهي. ف٣٢ معنيٰ هي آهي ته اسان باطلن جي ڪوڙ کي سچي بيان سان مٽائي ڇڏيون ٿا. ف٣٣ اي بيڪار ڪافرو! ف٣٤ شانِ الاهي ۾ جو ان جي لاءِ گهرواري ۽ ٻار بيان ڪريو ٿا. ف٣٥ اهو سڀني جو مالڪ آهي ۽ سڀئي سندس مملوڪ. پوءِ ڪو ان جي لاءِ اولاد ڪيئن ٿي سگهي ٿو. مملوڪ هجڻ ۽ اولاد هجڻ ۾ ضديت آهي.

وَمَنْ عِنْدَهٗ لَا يَسْتَكْبِرُوْنَ عَنْ عِبَادَتِهٖ وَلَا يَسْتَحْسِرُوْنَ ﴿۱۹﴾ ج
۽ جيڪي وٽس آهن ف۳٦ سي سندس عبادت کان وڏائي نٿا ڪن ۽ نہ ٿڪجي پوندا آهن.
يُسَبِّحُوْنَ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُوْنَ ﴿۲۰﴾ اَمِ اتَّخَذُوْٓا اٰلِهَةً
رات ۽ ڏينهن سندس پاڪائي بيان ڪندا آهن ۽ سُستي نہ ڪندا آهن ف۳۷. ڇا انهن زمين مان
مِّنَ الْاَرْضِ هُمْ يُنْشِرُوْنَ ﴿۲۱﴾ لَوْ كَانَ فِيْهِمَآ اٰلِهَةٌ اِلَّا
ڪي اهڙا خدا ٺاهيا آهن ف۳۸ جو اهي ڪجھ پيدا ڪندا آهن ف۳۹ جيڪڏهن آسمان ۽ زمين ۾ الله کان سواءِ ٻيا
اللّٰهُ لَفَسَدَتَا ج فَسُبْحٰنَ اللّٰهِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُوْنَ ﴿۲۲﴾
خدا هجن ها تہ ضرور اهي ف۴۰ تباهہ ٿي وڃن ها ف۴۱ پوءِ پاڪائي آهي الله عرش جي مالڪ جي انهن ڳالهين کان جيڪي اهي ٺاهن ٿا ف۴۲
لَا يُسْئَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْئَلُوْنَ ﴿۲۳﴾ اَمِ اتَّخَذُوْا مِنْ
ان کان پڇا نٿي ڪري سگھجي سندس ڪم بابت ف۴۳ ۽ انهن سڀني کان سوال ٿيندو ف۴۴ ڇا الله کان سواءِ ٻيا خدا
دُوْنِهٖٓ اٰلِهَةً ط قُلْ هَاتُوْا بُرْهَانَكُمْ ج هٰذَا ذِكْرُ مَنْ مَّعِيَ
ٺاهيا اٿن، تون فرماءِ ف۴۵ پنهنجو دليل پيش ڪريو ف۴٦ هي قرآن ذڪر آهي مون سان گڏ وارن جو ف۴۷ ۽ مون کان
وَذِكْرُ مَنْ قَبْلِيْ ط بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ لا الْحَقَّ
اڳين جو تذڪرو ف۴۸ بلڪ انهن مان گھڻا حق کي نٿا ڄاڻن، پوءِ اهي مُنهن
فَهُمْ مُّعْرِضُوْنَ ﴿۲۴﴾ وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَّسُوْلٍ اِلَّا
موڙيندڙ آهن. ف۴۹ ۽ اسان توکان اڳ ۾ ڪو بہ رسول نہ موڪليو مگر هي تہ ان جي طرف اسان وحي ٿي فرمايو
نُوْحِيْٓ اِلَيْهِ اَنَّهٗ لَآ اِلٰهَ اِلَّآ اَنَا فَاعْبُدُوْنِ ﴿۲۵﴾ وَقَالُوا اتَّخَذَ
تہ مون کان سواءِ ڪو بہ معبود نہ آهي پوءِ منهنجي ئي عبادت ڪريو. ۽ چيائون رحمان پٽ
الرَّحْمٰنُ وَلَدًا سُبْحٰنَهٗ ط بَلْ عِبَادٌ مُّكْرَمُوْنَ ﴿۲٦﴾ لا لَا يَسْبِقُوْنَهٗ
ورتو آهي ف۵۰ اهو پاڪ آهي ف۵۱ بلڪ ٻانها آهن عزت وارا ف۵۲ ڳالهہ ۾ ان کان اڳرائي
بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِاَمْرِهٖ يَعْمَلُوْنَ ﴿۲۷﴾ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْدِيْهِمْ وَ
نٿا ڪن ۽ انهيءَ جي حڪم تي ڪاربند هوندا آهن. اهو ڄاڻي ٿو جو ڪجھ انهن جي اڳيان ۽
مَا خَلْفَهُمْ وَلَا يَشْفَعُوْنَ لا اِلَّا لِمَنِ ارْتَضٰى وَهُمْ مِّنْ
جو ڪجھ انهن جي پٺيان آهي ف۵۳ ۽ شفاعت نہ ڪندا مگر ان جي واسطي جنهن کي اهو پسند فرمائي ف۵۴ ۽ اهي

ف۳٦ سندس مقرب، جن کي سندس ڪرم سان سندس حضور ۾ قرب ۽ منزلت حاصل آهي. ف۳۷ هر وقت سندس تسبيح پڙهن ٿا. حضرت ڪعب احبار فرمايو تہ ملائڪن جي لاءِ تسبيح ايئن آهي، جيئن بني آدم جي لاءِ ساهہ کڻڻ. ف۳۸ زميني جواهر مان مثل سون، چاندي ۽ پٿر وغيره جي. ف۳۹ ايئن تہ نہ آهي ۽ نہ اهو ٿي سگھي ٿو جو پاڻ بي جان هجي، اهو ڪنهن کي جان ڏيئي سگھي تہ پوءِ ان کي معبود بنائڻ ۽ الٰہ قرار ڏيڻ ڪيترو ڪليو باطل آهي. الٰہ اهو ئي آهي، جيڪو هر ممڪن تي قادر هجي، جيڪو قادر نہ آهي، سو الٰہ ڪھڙو؟ ف۴۰ آسمان ۽ زمين. ف۴۱ ڇو تہ جيڪڏهن خدا مان اهي خدا مُراد ورتا وڃن، جن جي خُدائي جا بُت پرست معتقد آهن تہ پوءِ جهان جي فساد جو لزوم ظاهر آهي، ڇو تہ اهي جمادات آهن، تدبير عالم تي اصلاً قدرت نٿا رکن ۽ جيڪڏهن عام سمجهيو وڃي تہ بہ فساد جو لزوم يقيني آهي، ڇو تہ جيڪڏهن بہ خدا فرض ڪيا وڃن تہ ٻن حالتن کان خالي نہ آهن. يا اهي ٻئي متفق ٿيندا يا مختلف. جيڪڏهن هڪ شيءِ تي متفق ٿيا تہ پوءِ لازم ايندو تہ هڪ شيءِ ٻنهي جي مقدور ۾ هجي ۽ ٻنهي جي قدرت کان واقع هجي. اهو محال آهي ۽ جيڪڏهن مختلف ٿيا تہ پوءِ هڪ شيءِ جي متعلق ٻنهي جا ارادا يا گڏ واقع ٿيندا ۽ هڪ ئي وقت ۾ اها موجود ۽ معدوم ٻئي ٿي ويندي، يا ٻنهي جا ارادا واقع نہ ٿين ۽ شيءِ نہ موجود هجي، نہ معدوم، يا هڪ جو ارادو واقع ٿئي ۽ ٻئي جو واقع نہ ٿئي. اهي سڀئي صورتون محال آهن. پوءِ ثابت ٿيو تہ فساد هر تقدير تي لازم آهي. توحيد جو هي نهايت مضبوط دليل آهي ۽ ان جون تقريرون تمام تفصيل سان ڪلام جي امامن جي ڪتابن ۾ مذڪور آهن. هتي مختصر طور انهي قدر تي اڪتفا ڪيو ويو (تفسير ڪبير وغيره). ف۴۲ تہ ان جي لاءِ اولاد ۽ شريڪ بنائن ٿا. ف۴۳ ڇو تہ اهو مالڪ حقيقي آهي، جيڪو چاهي ڪري، جنهن کي چاهي عزت ڏئي، جنهن کي چاهي ذلت ڏئي، جنهن کي چاهي نيڪ بختي ڏئي، جنهن کي چاهي بد بخت ڪري. اهو سڀني جو حاڪم آهي، ڪو ان جو حاڪم نہ آهي، جيڪو ان کان پڇي سگھي. ف۴۴ ڇو تہ سڀئي سندس ٻانها آهن، مملوڪ آهن، سڀني تي سندس فرمانبرداري ۽ اطاعت لازم آهي. هن مان توحيد جو هڪ ٻيو دليل ظاهر ٿئي ٿو. جڏهن سڀئي مملوڪ آهن تہ پوءِ انهن مان ڪو خدا ڪيئن ٿي سگھي ٿو. ان کان پوءِ سوال جي طريقي سان ملامتاً فرمايائين. ف۴۵ اي حبيب! (صلى الله تعالىٰ عليه وسلم) انهن مشرڪن کي تہ توهان پنهنجي ان باطل دعوا تي. ف۴٦ ۽ حجت قائم ڪريو توڙي عقلي هجي يا نقلي. مگر نہ ڪو دليل عقلي آڻي سگھيو ٿي جيئن تہ ذڪر ڪيل دليلن مان ظاهر ٿي چڪو ۽ نہ ڪو نقلي دليل پيش ڪري سگھيو ٿي، ڇو تہ سڀني آسماني ڪتابن ۾ الله تعالىٰ جي توحيد جو بيان آهي ۽ سڀني ۾ شرڪ کي باطل ڪيو ويو آهي. ف۴۷ گڏ وارن مان مُراد سندن اُمت آهي. قرآن ڪريم ۾ ان جو ذڪر آهي تہ ان کي طاعت تي ڪھڙو ثواب ملندو ۽ نافرماني تي ڪھڙو عذاب ڪيو ويندو. ف۴۸ يعني اڳين نبين سڳورن جي اُمتن جو ۽ ان جو تہ دُنيا ۾ انهن سان ڇا ڇا ڪيو ويو ۽ آخرت ۾ ڇا ڪيو ويندو. ف۴۹ ۽ غور و فڪر نٿا ڪن ۽ نٿا سوچن تہ توحيد تي ايمان آڻڻ انهن جي لاءِ ضروري آهي. ف۵۰ شان نزول: هيءَ آيت خزاعہ جي حق ۾ نازل ٿي، جن ملائڪن کي خدا جون ڌيئرون چيو هو. ف۵۱ سندس ذات ان کان پاڪ آهي جو ان جي اولاد هجي. ف۵۲ يعني ملائڪ سندس برگزيده ۽ مڪرم ٻانها آهن. ف۵۳ يعني جيڪي ڪجھ انهن ڪيو ۽ جيڪي اڳتي ڪندا. ف۵۴ حضرت ابن عباس رضی الله تعالىٰ عنهما فرمايو يعني جيڪو توحيد جو قائل هجي.

خَشْيَتِهٖ مُشْفِقُوْنَ ۝٢٨ وَمَنْ يَّقُلْ مِنْهُمْ اِنِّیْٓ اِلٰهٌ مِّنْ
ان جي خوف کان ڏڄي رهيا آهن. ۽ انهن مان جيڪو چوي ته مان الله کان سواءِ معبود آهيان
ع ١٩ ٢ ٢ دُوْنِهٖ فَذٰلِكَ نَجْزِيْهِ جَهَنَّمَ ؕ كَذٰلِكَ نَجْزِي الظّٰلِمِيْنَ ۝٢٩ ع
ف٥٥ پوءِ اسان ان کي جهنم جي سزا ڏينداسين اسان اهڙي سزا ڏيندا آهيون ظالمن کي.
اَوَلَمْ يَرَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اَنَّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ كَانَتَا
ڇا ڪافرن هي خيال نه ڪيو ته آسمان ۽ زمين بند هئا پوءِ
رَتْقًا فَفَتَقْنٰهُمَا ؕ وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَآءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ ؕ
اسان انهن کي کوليو ف٥٦ ۽ اسان هر ساهه واري شيءِ پاڻيءَ مان پيدا ڪئي ف٥٧
اَفَلَا يُؤْمِنُوْنَ ۝٣٠ وَجَعَلْنَا فِي الْاَرْضِ رَوَاسِيَ اَنْ
ڇا پوءِ به اهي ايمان آڻيندا. ۽ زمين ۾ اسان لنگر وڌا ف٥٨ جيئن انهن کي ڪٿي ڏڪڻ
تَمِيْدَ بِهِمْ ۪ وَجَعَلْنَا فِيْهَا فِجَاجًا سُبُلًا لَّعَلَّهُمْ يَهْتَدُوْنَ ۝٣١
نه لڳي ۽ اسان ان ۾ کليل رستا رکيا ، متان اهي وات لهن. ف٥٩
وَجَعَلْنَا السَّمَآءَ سَقْفًا مَّحْفُوْظًا ۚۖ وَّهُمْ عَنْ اٰيٰتِهَا
۽ اسان آسمان کي ڇت بڻايو حفاظت هيٺ رکيل ف٦٠ ۽ اهي ف٦١ ان جي نشانين کان مُنهن
مُعْرِضُوْنَ ۝٣٢ وَهُوَ الَّذِيْ خَلَقَ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ
ڦيريندڙ آهن. ف٦٢ ۽ اهوئي آهي جنهن خلقيو رات ف٦٣ ۽ ڏينهن ف٦٤ ۽ سج
وَالْقَمَرَ ؕ كُلٌّ فِيْ فَلَكٍ يَّسْبَحُوْنَ ۝٣٣ وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِّنْ
۽ چنڊ هر هڪ هڪ گهيري ۾ ترندو رهيو آهي ف٦٥ ۽ اسان توکان اڳ ۾ ڪنهن به انسان جي واسطي دنيا ۾
قَبْلِكَ الْخُلْدَ ؕ اَفَا۟ئِنْ مِّتَّ فَهُمُ الْخٰلِدُوْنَ ۝٣٤ كُلُّ نَفْسٍ
هميشگي نه رکي ف٦٦ پوءِ ڇا جيڪڏهن توهان انتقال فرمايو ته هي سدائين رهندا ف٦٧ هر ساهه کي
ذَآئِقَةُ الْمَوْتِ ؕ وَنَبْلُوْكُمْ بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً ؕ وَاِلَيْنَا
موت جو مزو چکڻو آهي ۽ اسان توهان جو امتحان وٺندا آهيون، برائي ۽ ڀلائي سان ف٦٨ پرکڻ جي واسطي ف٦٩ ۽ اسان جي
تُرْجَعُوْنَ ۝٣٥ وَاِذَا رَاٰكَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اِنْ يَّتَّخِذُوْنَكَ اِلَّا
طرف ئي توهان کي موٽي اچڻو آهي ف٧٠ ۽ جڏهن ڪافر توکي ڏسندا آهن ته توکي پيش نه ايندا آهن مگر مسخري

ف٥٥ اهو چوڻ وارو ابليس آهي، جيڪو پنهنجي عبادت جي دعوت ڏئي ٿو. ملائڪن ۾ ڪوبه اهڙو نه آهي، جيڪو اهو ڪلمو چوي. ف٥٦ بند هجڻ يا ته هي آهي ته هڪ ٻئي سان مليل هو، انهن ۾ جدائي پيدا ڪري انهن کي کوليائين يا هي معنيٰ آهي ته آسمان بند هو هن معنيٰ سان ته ان مان بارش نه ٿيندي هئي. زمين بند هئي هن معنيٰ سان ته ان مان وڻ پيدا نه ٿيندا هئا. پوءِ آسمان جو کولڻ هي آهي ته ان مان برسات وسڻ لڳي ۽ زمين جو کولڻ هي آهي ته ان مان ساوڪ پيدا ٿيڻ لڳي. ف٥٧ يعني پاڻي کي جاندارن جي زندگي جو سبب ڪيو سين ۽ ڪن چيو ان مان نطفو مراد آهي. ف٥٨ مضبوط جبلن جا. ف٥٩ پنهنجن سفرن ۾ ۽ جن جاين جو ارادو ڪن. اتي پهچي سگهن. ف٦٠ ڪِرڻ کان. ف٦١ يعني ڪافر. ف٦٢ يعني آسماني ڪائنات سج، چنڊ، تارا ۽ پنهنجن پنهنجن آسمان ۾ انهن جي حرڪتن جي ڪيفيت ۽ پنهنجي پنهنجي مطالعي سان انهن جي طلوع ۽ غروب ۽ انهن جي عجائب احوال، جيڪي جهان جي ڪاريگر جي وجود ۽ ان جي وحدت ۽ ان جي ڪمال قدرت ۽ حڪمت تي دلالت ڪن ٿا، ڪافر انهن سڀني کان مُنهن موڙين ٿا ۽ انهن دليلن مان فائدو حاصل نه ٿا ڪن. ف٦٣ اونداهي جوان ۾ آرام ڪن. ف٦٤ روشن جو ان ۾ زندگي جا ڪم سرانجام ڏين. ف٦٥ جهڙي طرح ترندڙ پاڻي ۾. ف٦٦ شان نزول:- حضور پُر نُور سيد الڪونين محبوب حضرت پيغمبر ڪريم صلى الله عليه وسلم جن جا دشمن پنهنجي گمراهي ۽ عناد کان چوندا هئا ته اسان زماني جي حوادث جو انتظار ڪري رهيا آهيون عنقريب اهڙو وقت اچڻ وارو آهي جو (معبوب) سيد عالم صلى الله تعالیٰ عليه وسلم جن جي وفات ٿي ويندي. ان تي هيءَ آيت ڪريمه نازل ٿي ۽ فرمايو ويو ته رسول جي دشمنن جي لاءِ اها ڪا خوشي جي ڳالهه نه آهي. اسان ڪنهن به ماڻهو جي دنيا ۾ هميشگي نه رکي. ف٦٧ ۽ انهن کي موت جي پنجي کان ڇوٽڪارو ملي ويندو. جڏهن ائين نه آهي ته پوءِ خوش ڪهڙي ڳالهه تي ٿين ٿا. حقيقت هيءَ آهي ته. ف٦٨ يعني راحت ۽ تڪليف، تندرستي ۽ بيماري، دولت مندي ۽ سچائي ۽ نفعي ۽ نقصان سان. ف٦٩ ته جيئن ظاهر ٿي وڃي ته صبر ۽ شُڪر ۾ توهانجو ڇا درجو آهي. ف٧٠ اسان توهان کي توهان جي عملن جي جزا ڏينداسين.

هُزُوًا ؕ اَهٰذَا الَّذِیْ یَذْكُرُ اٰلِهَتَكُمْ ۚ وَهُمْ بِذِكْرِ الرَّحْمٰنِ
سان چٺچاھيو آھي جيڪو توھان جي خدائن کي گهٽ وڌ چوندو آھي ۽ اھي وٽ رحمٰن جي ياد کان
هُمْ كٰفِرُوْنَ ﴿۳۶﴾ خُلِقَ الْاِنْسَانُ مِنْ عَجَلٍ ؕ سَاُورِیْكُمْ اٰیٰتِیْ
منڪر آهن. وٽ انسان کي جلد باز بڻايو ويو هاڻي مان توهان کي پنهنجون نشانيون ڏيکاريندس
فَلَا تَسْتَعْجِلُوْنِ ﴿۳۷﴾ وَیَقُوْلُوْنَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ
مون کان جلدي طلب نه ڪريو. وٽ ۽ چون ٿا ڪڏهن ٿيندو اهو واعدو وٽ جيڪڏهن
صٰدِقِیْنَ ﴿۳۸﴾ لَوْ یَعْلَمُ الَّذِیْنَ كَفَرُوْا حِیْنَ لَا یَكُفُّوْنَ عَنْ
توهان سچا آهيو. ڪنهن طرح ڄاڻن ها (ڪافر) ان وقت کي جڏهن نه روڪي سگهندا
وُّجُوْهِهِمُ النَّارَ وَلَا عَنْ ظُهُوْرِهِمْ وَلَا هُمْ یُنْصَرُوْنَ ﴿۳۹﴾
باھ کي پنهنجي منهن کان وٽ ۽ نه پنهنجي پٺين کان ۽ نه انهن جي مدد ڪئي ويندي وٽ.
بَلْ تَاْتِیْهِمْ بَغْتَةً فَتَبْهَتُهُمْ فَلَا یَسْتَطِیْعُوْنَ رَدَّهَا
بلڪ اها انهن تي اوچتو ايندي وٽ پوءِ انهن کي بي حواس ڪري ڇڏيندي پوءِ اهي ان کي هٽائي نه سگهندا
وَلَا هُمْ یُنْظَرُوْنَ ﴿۴۰﴾ وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِّنْ قَبْلِكَ
۽ نه انهن کي مهلت ڏني ويندي وٽ ۽ بيشڪ توکان اڳين رسولن سان مسخري ڪئي وئي وٽ
ع ٣ ١٢ فَحَاقَ بِالَّذِیْنَ سَخِرُوْا مِنْهُمْ مَّا كَانُوْا بِهٖ یَسْتَهْزِءُوْنَ ﴿۴۱﴾ ع
پوءِ مسخري ڪندڙن کي سندن مسخري (جي سزا) اچي پهتي. وٽ
قُلْ مَنْ یَّكْلَؤُكُمْ بِالَّیْلِ وَالنَّهَارِ مِنَ الرَّحْمٰنِ ؕ بَلْ هُمْ
تون فرماءِ رات ڏينهن توهان جي نگهباني ڪير ٿو ڪري رحمان کان وٽ بلڪ اهي پنهنجي
عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِمْ مُّعْرِضُوْنَ ﴿۴۲﴾ اَمْ لَهُمْ اٰلِهَةٌ تَمْنَعُهُمْ مِّنْ
رب جي ياد کان منهن ڦيريندڙ آهن وٽ ڇا انهن جا ڪي خدا آهن وٽ جو انهن کي اسان کان بچائيندا آهن
دُوْنِنَا ؕ لَا یَسْتَطِیْعُوْنَ نَصْرَ اَنْفُسِهِمْ وَلَا هُمْ مِّنَّا
وٽ اهي پنهنجي پاڻ کي به نٿا بچائي سگهن وٽ ۽ نه ئي اسان جي طرف کان انهن کي
یُصْحَبُوْنَ ﴿۴۳﴾ بَلْ مَتَّعْنَا هٰۤؤُلَآءِ وَاٰبَآءَهُمْ حَتّٰى طَالَ عَلَیْهِمُ
مدد ٿي. بلڪ اسان انهن کي وٽ ۽ انهن جي پيءُ ڏاڏن کي نفعو ڏنو وٽ ايستائين جو انهن تي حياتي

وٽ شان نزول:- هي آيت ابو جهل جي حق ۾ نازل ٿي. محبوب ڪريم جن تشريف وٺي ويندا هئا ته اهو ڪين ڏسي کلي ۽ چوڻ لڳو ته هي بني عبد مناف جا نبي آهن ۽ پاڻ ۾ ھڪ ٻئي کي چوڻ لڳا. وٽ ڪافر. وٽ چون ٿا اسان رحمان کي ڄاڻون ئي نه ٿا. ان جهالت ۽ گمراهي ۾ مبتلا هجڻ جي باوجود مٿان مسخري ڪن ٿا ۽ نه ٿا ڏسن ته کلڻ جي قابل خود انهن جو پنهنجو حال آهي. وٽ شان نزول:- هي آيت نضر بن حارث جي حق ۾ نازل ٿي جيڪو چوندو هو ته جلد عذاب نازل ڪرايو. هن آيت ۾ فرمايو ويو ته هاڻي مان توهان کي پنهنجون نشانيون ڏيکاريندس يعني جيڪي واعدا عذاب جا ڏنا ويا آهن. تن جو وقت ويجهو اچي ويو آهي. اهڙي طرح بدر جي ڏينهن اهو منظر انهن جي نظر جي سامهون اچي ويو. وٽ عذاب جو يا قيامت جو. هي انهن جي جلدي ڪرڻ جو بيان آهي. وٽ دوزخ جي. وٽ جيڪڏهن اهي ڄاڻندا هجن ها ته ڪفر تي قائم نه رهن ها ۽ عذاب ۾ جلدي نه ڪن ها. وٽ قيامت. وٽ توبهه ۽ معذرت جي. وٽ اي محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم! وٽ ۽ اهي پنهنجي ٺٺولي ۽ مسخري جي وبال ۽ عذاب ۾ گرفتار ٿيا. هن ۾ حضور محبوب پيغمبر ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جي تسلي فرمائي وئي ته سان مسخري ڪرڻ وارن جو به اهو ئي انجام ٿيڻو آهي. وٽ يعني ان جي عذاب کان. وٽ جڏهن ايئن آهي ته انهن کي عذاب الاهي جو ڪهڙو خوف هجي ۽ اهي پنهنجي حفاظت ڪرڻ واري کي ڪهڙو سڃاڻن. وٽ اسان کان سواءِ سندن خيال ۾. وٽ ۽ اسان جي عذاب کان محفوظ رکن ٿا. ايئن ته نه آهي ۽ جيڪڏهن اهي پنهنجن بتن جي نسبت اهو اعتقاد رکن ٿا ته پوءِ انهن جو حال هي آهي ته.

وٽ پنهنجي پوڄيندڙن کي ڇا بچائي سگهندا.
وٽ يعني ڪافرن کي. وٽ دنيا ۾ انهن کي نعمت ۽ مهلت ڏني

الْعُمُرُ ۗ اَفَلَا يَرَوْنَ اَنَّا نَاْتِي الْاَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ اَطْرَافِهَا ۗ
ڏگهي ٿي ف٨٩ ڇا پوءِ نٿا ڏسن جو اسان ف٩٠ زمين کي سندس طرفن کان گهٽائيندا اچون ٿا ف٩١
اَفَهُمُ الْغٰلِبُوْنَ ﴿٤٤﴾ قُلْ اِنَّمَآ اُنْذِرُكُمْ بِالْوَحْيِ ۖ وَلَا يَسْمَعُ الصُّمُّ
پوءِ ڇا اهي غالب ٿيندا ف٩٢. تون فرماءِ مان توهان کي فقط وحي سان ڊيڄاريان ٿو ف٩٣ ۽ ٻوڙا سڏ نه
الدُّعَآءَ اِذَا مَا يُنْذَرُوْنَ ﴿٤٥﴾ وَلَئِنْ مَّسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِّنْ
ٻڌندا آهن جڏهن ڊيڄاريا وڃن ف٩٤. ۽ جيڪڏهن انهن کي تنهنجي رب جي عذاب جي
عَذَابِ رَبِّكَ لَيَقُوْلُنَّ يٰوَيْلَنَآ اِنَّا كُنَّا ظٰلِمِيْنَ ﴿٤٦﴾ وَنَضَعُ
هوا پهچي ضرور چوندا هاءِ اسان جي بربادي بيشڪ اسان ظالم هئاسين ف٩٥. ۽ اسان انصاف جون
الْمَوَازِيْنَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيٰمَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْـًٔا ۗ وَ
تارازيون رکنداسين قيامت جي ڏينهن پوءِ ڪنهن ساهه تي ظلم نه ٿيندو ۽
اِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِّنْ خَرْدَلٍ اَتَيْنَا بِهَا ۗ وَكَفٰى بِنَا
جيڪڏهن ڪا شيءِ ف٩٦ آهر جي داڻي جي برابر هوندي ته اسان اها آڻينداسين ۽ اسان ڪافي آهيون
حٰسِبِيْنَ ﴿٤٧﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوْسٰى وَهٰرُوْنَ الْفُرْقَانَ وَضِيَآءً
حساب جي واسطي. بيشڪ اسان موسىٰ ۽ هارون کي عطا ڪيو فيصلو ڪندڙ ف٩٧ ۽ روشني ف٩٨
وَّ ذِكْرًا لِّلْمُتَّقِيْنَ ﴿٤٨﴾ الَّذِيْنَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ وَهُمْ
۽ پرهيزگارن جي واسطي نصيحت ف٩٩. جيڪي اڻ ڏٺي پنهنجي رب کان ڊڄندا آهن ۽ انهن کي
مِّنَ السَّاعَةِ مُشْفِقُوْنَ ﴿٤٩﴾ وَهٰذَا ذِكْرٌ مُّبٰرَكٌ اَنْزَلْنٰهُ ۗ
قيامت جو خوف لڳل آهي. ۽ هيءُ آهي برڪت وارو ذڪر جيڪو اسان لاٿو ف١٠٠
اَفَاَنْتُمْ لَهٗ مُنْكِرُوْنَ ﴿٥٠﴾ ع وَلَقَدْ اٰتَيْنَآ اِبْرٰهِيْمَ رُشْدَهٗ
پوءِ ڇا توهان ان جا منڪر آهيو. ۽ بيشڪ اسان ابراهيم کي ف١٠١ اڳي کان ئي سندس چڱي راهه عطا
مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا بِهٖ عٰلِمِيْنَ ﴿٥١﴾ اِذْ قَالَ لِاَبِيْهِ وَقَوْمِهٖ مَا
ڪري ڇڏي ۽ اسان ان کان باخبر هئاسين ف١٠٢. جڏهن ان پنهنجي پيءُ ۽ قوم کي چيو ته هي
هٰذِهِ التَّمَاثِيْلُ الَّتِيْٓ اَنْتُمْ لَهَا عٰكِفُوْنَ ﴿٥٢﴾ قَالُوْا
مورتيون ڇا آهن ف١٠٣ جن جي اڳيان توهان جهڪي رهيا آهيو ف١٠٤ چيائون

ع ٩ ٤

ف٨٩ ۽ اهي اڃان به وڏيڪ غرور ۾ پيا ۽ انهن گمان ڪيو ته اهي سدائين اهڙائي رهندا. ف٩٠ ڪفرستان جي. ف٩١ روز بروز مسلمانن کي ان تي تسلط ڏيئي رهيا آهيون ۽ هڪ شهر کان پوءِ ٻيو شهر فتح ٿيندو هلندو اچي رهيو آهي. اسلام جون حدون وڌي رهيون آهن ۽ ڪفر جي سرزمين گهٽبي اچي ٿي ۽ مڪه مڪرمه جي پاسن تي مسلمانن جو تسلط ٿيندو وڃي ٿو ڇا مشرڪ جيڪي عذاب ڪرڻ ۾ جلدي ڪن ٿا، ان کي نٿا ڏسن ۽ عبرت حاصل نٿا ڪن. ف٩٢ جن جي قبضي مان زمين گهڙي گهڙي نڪرندي وڃي ٿي يا محبوب رسول ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن ۽ سندن صحابه ڪرام جيڪي الله تعالىٰ جي فضل ۽ ٻاجهه سان فتح تي فتح حاصل ڪري رهيا آهن ۽ انهن جا قبضا گهڙي گهڙي وڌندا وڃن ٿا. ف٩٣ ۽ عذاب الاهي جو انهي جي طرف کان خوف ڏيارين ٿو. ف٩٤ يعني ڪافر هدايت ڪرڻ واري ۽ خوف ڏيارڻ واري جي ڪلام مان فائدي نه حاصل ڪرڻ ۾ ٻوڙن وانگر آهن. ف٩٥ نبي سڳوري جي ڳالهه کي نه مڃيو هوندو متان ايمان نه آندو هجي. ف٩٦ عملن مان. ف٩٧ يعني توريت عطا ڪئي سين، جيڪو حق ۽ باطل ۾ فرق ڪرڻ وارو آهي. ف٩٨ يعني روشني آهي ۽ جوان سان ڇوٽڪاري جي واٽ معلوم ٿئي ٿي. ف٩٩ جنهن سان اهي نصيحت قبول ڪن ٿا ۽ ديني امور جو علم حاصل ڪن ٿا. ف١٠٠ پنهنجي حبيب محمد مصطفىٰ صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن تي يعني قرآن پاڪ ڪثير الخير آهي ۽ ايمان آڻڻ وارن جي لاءِ ان ۾ وڏيون برڪتون آهن. ف١٠١ سندس ابتدائي عمر ۾ بالغ ٿيڻ کان. ف١٠٢ جو اهو هدايت ۽ نبوت جو حقدار آهي ف١٠٣ يعني بت جيڪي جانورن پکين ۽ انسانن جي صورتن جا ٺهيل آهن. ف١٠٤ ۽ انهن جي عبادت ۾ مشغول آهيو.

وَجَدْنَآ اٰبَآءَنَا لَهَا عٰبِدِيْنَ ﴿٥٣﴾ قَالَ لَقَدْ كُنْتُمْ اَنْتُمْ
۽ اسان پنهنجن ابن ڏاڏن کي انهن جي پوڄا ڪندي ڏٺو هو ف١٠٥ چيائين بيشڪ توهان ۽ توهان جا
وَاٰبَآؤُكُمْ فِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿٥٤﴾ قَالُوْٓا اَجِئْتَنَا بِالْحَقِّ اَمْ اَنْتَ
ابا ڏاڏا سمورا کليل گمراهي ۾ آهيو. چيائون ڇا تو اسان وٽ حق آندو آهي يا تون
مِنَ اللّٰعِبِيْنَ ﴿٥٥﴾ قَالَ بَلْ رَّبُّكُمْ رَبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ
ايئن ئي کيڏين ٿو ف١٠٦ چيائين بلڪ توهان جو رب اهو آهي جيڪو رب آهي آسمانن ۽ زمين جو
الَّذِيْ فَطَرَهُنَّ ۖ وَاَنَا عَلٰى ذٰلِكُمْ مِّنَ الشّٰهِدِيْنَ ﴿٥٦﴾ وَتَاللّٰهِ
جنهن انهن کي پيدا ڪيو ۽ مان ان تي شاهدن مان آهيان. ۽ مون کي الله جو قسم آهي
لَاَكِيْدَنَّ اَصْنَامَكُمْ بَعْدَ اَنْ تُوَلُّوْا مُدْبِرِيْنَ ﴿٥٧﴾ فَجَعَلَهُمْ
مان توهان جي بتن جي خلاف سازش سٽيندس بعد ان جي جو توهان ڦرو پٺي ڏيئي ڪري ف١٠٧ پوءِ انهن سڀن کي
جُذٰذًا اِلَّا كَبِيْرًا لَّهُمْ لَعَلَّهُمْ اِلَيْهِ يَرْجِعُوْنَ ﴿٥٨﴾ قَالُوْا مَنْ
ٽڪرا ڪري ڇڏيائين مگر انهن مان وڏي کي ف١٠٩ جو اهي شايد ان کان ڪجهه پڇن ف١١٠. چوڻ لڳا هي حرڪت
فَعَلَ هٰذَا بِاٰلِهَتِنَآ اِنَّهٗ لَمِنَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿٥٩﴾ قَالُوْا سَمِعْنَا
ڪنهن ڪئي اسان جي خدائن سان، بيشڪ اهو ظالم آهي. انهن مان ڪن چيو اسان هڪ جوان کي
فَتًى يَّذْكُرُهُمْ يُقَالُ لَهٗٓ اِبْرٰهِيْمُ ﴿٦٠﴾ قَالُوْا فَاْتُوْا بِهٖ عَلٰٓى
انهن کي گهٽ وڌ ڳالهائيندي ٻڌو آهي انهي جو نالو آهي ابراهيم ف١١١ چيائون پوءِ ان کي ماڻهن جي اکيان
اَعْيُنِ النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُوْنَ ﴿٦١﴾ قَالُوْٓا ءَاَنْتَ فَعَلْتَ هٰذَا
آڻيو شايد اهي شاهدي ڏين ف١١٢ چيائون ڇا تو اسان جي خدائن سان هي ڪم ڪيو
بِاٰلِهَتِنَا يٰٓاِبْرٰهِيْمُ ﴿٦٢﴾ قَالَ بَلْ فَعَلَهٗ ۖ كَبِيْرُهُمْ هٰذَا فَسْــَٔلُوْهُمْ
آهي اي ابراهيم ف١١٣ فرمايائين بلڪ انهن جي هن وڏي ڪيو هوندو ف١١٤ پوءِ انهن کان پڇو
اِنْ كَانُوْا يَنْطِقُوْنَ ﴿٦٣﴾ فَرَجَعُوْٓا اِلٰٓى اَنْفُسِهِمْ فَقَالُوْٓا اِنَّكُمْ اَنْتُمُ
جيڪڏهن ڳالهائيندا هجن ف١١٥ پوءِ پنهنجي دل ۾ سوچيائون ف١١٦ ۽ چيائون بيشڪ توهان ظالم
الظّٰلِمُوْنَ ﴿٦٤﴾ ثُمَّ نُكِسُوْا عَلٰى رُءُوْسِهِمْ ۚ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا هٰٓؤُلَآءِ
آهيو ف١١٧ پوءِ پنهنجي مٿي ڀر اونڌا ڪيا ويا ف١١٨ جو توکي خوب معلوم آهي، هي

ف١٠٥ پوءِ اسان به انهن جي پيروي ۾ ايئن ئي ڪرڻ لڳا سين. ف١٠٦ جڏهن ته انهن کي پنهنجي طريقي جو گمراهي هجڻ تمام بري معلوم ٿيندو هو ۽ ان جو انڪار ڪرڻ هي وڏي ڳالهه ڄاڻيندا هئا، ڪري انهن حضرت ابراهيم عليه السلام کي هي چيو ته ڇا توهان اها ڳالهه واقعي طور تي اسان کي ٻڌائي رهيا آهيو يا راند جي طريقي سان فرمايو ٿا. ان جي جواب ۾ پاڻ حضرت ملڪ علام جي ربوبيت جو اثبات فرمائي ظاهر فرمائي ڇڏيو ته توهان راند جي طريقي تي ڪلام فرمائڻ وارا نه آهيو، بلڪ حق جو اظهار فرمايو ٿا. اهڙي طرح پاڻ. ف١٠٧ انهي ميلي کي. واقعو هي آهي ته ان قوم جو ساليانو هڪ ميلو لڳندو هو، جهنگ ۾ ويندا هئا ۽ شام تائين اتي راند روند ۾ مشغول رهندا هئا. واپسي جي وقت بت خاني ۾ ايندا هئا ۽ بتن جي پوڄا ڪندا هئا. ان کان پوءِ پنهنجي گهرن ڏانهن واپس ويندا هئا. جڏهن حضرت ابراهيم عليه السلام انهن جي هڪ جماعت سان بتن جي متعلق مناظرو ڪيو ته انهن ماڻهن چيو ته سڀاڻي اسان جي عيد آهي، توهان اوڏانهن هلو، ڏسو ته اسان جي دين ۽ طريقي ۾ ڇا بهار آهي ۽ ڪهڙا لطف اچن ٿا. جڏهن اهو ميلو جو ڏينهن آيو ۽ ڪين ميلي ۾ هلڻ لاءِ چيو ويو ته پاڻ عذر ڪري رهجي ويا. اُهي ماڻهو روانا ٿي ويا. جڏهن انهن جا باقي عاجز ۽ ڪمزور ماڻهو، جيڪي آهستي آهستي وڃي رهيا هئا، لنگهيا ته ڏهن پاڻ فرمايائين ته مان توهان جي بتن جي بُرائي چاهيندس. اُن کي ڪن ماڻهن ٻڌو ۽ حضرت ابراهيم عليه السلام بت خاني جي طرف ڦريو. ف١٠٨ يعني بتن کي پٺي. ف١٠٩ ڇڏي ڏنائين ۽ واهولا ان جي ڪلهي تي رکي ڇڏيائين. ف١١٠ يعني وڏي بت کان ته انهن ننڍن بتن جو ڪهڙو حال آهي. اهي ڪيئن ٽٽا ۽ واهولو تهنجي ڪنڌ تي ڇو رکيل آهي ۽ انهن کي ان جو عجز ظاهر ٿئي ۽ انهن کي هوش اچي ته اهڙا عاجز خدا ڪيئن ٿا ٿي سگهن يا هي معنيٰ آهي ته اهي حضرت ابراهيم عليه السلام کان معلوم ڪن ۽ کين حجت قائم ڪرڻ جو موقعو ملي. اهڙي طرح جڏهن قوم جا ماڻهو شام جو واپس ٿيا ۽ بت خاني ۾ پهتا ته انهن ڏٺو ته بت ڀڳا پيا آهن. ف١١١ اها خبر نمرود ظالم ۽ ان جي اميرن کي پهتي ته. ف١١٢ ته اهو حضرت ابراهيم عليه السلام جو ئي ڪم آهي يا ان کان بتن جي نسبت اهڙو ڪلام ٻڌو ويو آهي.

مطلب هي هو ته شاهدي قائم ٿئي ته اهي سندس پويان ٿين. اهڙي طرح نبي سڳوري کي گهرايو ويو ۽ انهن ماڻهن. ف١١٣ پاڻ ان جو ڪجهه به جواب نه ڏنائين ۽ مناظرانه شان کان تعريض جي طور تي هڪ عجيب ۽ غريب حُجت قائم ڪيائين. ف١١٤ هن غصي کان ته ان جي هوندي توهان ان جي ننڍن کي پوڄيو ٿا. ان جي ڪلهي تي واهولي هجڻ سان اهڙو ئي قياس ڪري سگهجي ٿو. مون کا چاپيڄو آهي. ف١١٥ اهي پاڻ ٻڌائن ته انهن سان اهو ڪنهن ڪيو، مطلب هي هو ته قوم غور ڪري ته جيڪو ڳالهائي نٿو سگهي، جيڪو ڪجهه ڪري نٿو سگهي، سو خدا ڪيئن ٿو ٿي سگهي. ان جي خدائي جو اعتقاد باطل آهي. اهڙي طرح پاڻ هي فرمايائين. ف١١٦ ۽ سمجهيا ته ٿه حضرت ابراهيم عليه السلام حق تي آهي. ف١١٧ جو اهڙن مجبورن ۽ بي اختيارن کي پوڄيو ٿا، جيڪي پنهنجي ڪلهي تان واهولو نٿا هٽائي سگهن، اهي پنهنجي پوڄارين کي مصيبت کان ڪيئن بچائي سگهن ۽ ان جي ڪهڙي ڪم اچي سگهن. ف١١٨ ۽ سچي ڪلمي چوڻ کان پوءِ. پوءِ انهن جي بدبختي انهن جي مٿن تي سوار ٿي ۽ اهي ڪفر جي طرف موٽيا ۽ باطل مباحثو ۽ جنگ شروع ڪيائون ۽ حضرت ابراهيم عليه السلام کي چوڻ لڳا.

يَنْطِقُوْنَ ﴿٦٥﴾ قَالَ اَفَتَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُكُمْ

ڳالهائيندا نہ آهن ف١١٩ چيائين پوءِ ڇا الله کانسواءِ اهڙن جي پوڄا ڪيو ٿا جيڪو نہ توهان کي نفعو ڏئي ف١٢٠ ۽

شَيْئًا وَّلَا يَضُرُّكُمْ ﴿٦٦﴾ اُفٍّ لَّكُمْ وَلِمَا تَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ ؕ

نہ نقصان پهچائي ف١٢١ تف هجي توهان تي ۽ توهان جي بُتن تي جن کي الله کان سواءِ پوڄيندا آهيو

اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ ﴿٦٧﴾ قَالُوْا حَرِّقُوْهُ وَانْصُرُوْٓا اٰلِهَتَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ

پوءِ ڇا توهان کي عقل نہ آهي ف١٢٢ چيائون ان کي ساڙيو ۽ پنهنجي خدائن جي مدد ڪريو جيڪڏهن توهان کي

فٰعِلِيْنَ ﴿٦٨﴾ قُلْنَا يٰنَارُ كُوْنِيْ بَرْدًا وَّسَلٰمًا عَلٰٓى اِبْرٰهِيْمَ ﴿٦٩﴾ وَ

ڪجهہ ڪرڻو آهي ف١٢٣ اسان فرمايو اي باهہ ٿي وڃ ٿڌي ۽ سلامتي واري ابراهيم تي ف١٢٤ ۽ انهن

اَرَادُوْا بِهٖ كَيْدًا فَجَعَلْنٰهُمُ الْاَخْسَرِيْنَ ﴿٧٠﴾ وَنَجَّيْنٰهُ وَلُوْطًا

هن جي بُرائي سوچي پوءِ اسان انهن کي سڀني کان وڌيڪ نقصان وارو ڪيو ف١٢٥ ۽ اسان ان کي ۽ لوط کي ف١٢٦

اِلَى الْاَرْضِ الَّتِيْ بٰرَكْنَا فِيْهَا لِلْعٰلَمِيْنَ ﴿٧١﴾ وَوَهَبْنَا لَهٗٓ اِسْحٰقَ ؕ

ڇوٽڪارو بخشيو ف١٢٧ ان زمين جي طرف ف١٢٨ جنهن ۾ اسان جهانن لاءِ برڪت رکي ف١٢٩ ۽ اسان ان کي اسحاق عطا فرمايو ف١٣٠

وَيَعْقُوْبَ نَافِلَةً ؕ وَكُلًّا جَعَلْنَا صٰلِحِيْنَ ﴿٧٢﴾ وَجَعَلْنٰهُمْ اَئِمَّةً

۽ يعقوب پوٽو ۽ اسان انهن سمورن کي پنهنجي خاص قرب جي لائق فرمايو ۽ اسان انهن کي امام ڪيو

يَّهْدُوْنَ بِاَمْرِنَا وَاَوْحَيْنَآ اِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرٰتِ وَاِقَامَ الصَّلٰوةِ

ف١٣١ جو اسان جي حڪم سان واٽ ڏيکارين ٿا ۽ اسان انهن ڏانهن وحي موڪلي چڱا ڪم ڪرڻ ۽ نماز قائم رکڻ

وَاِيْتَآءَ الزَّكٰوةِ ۚ وَكَانُوْا لَنَا عٰبِدِيْنَ ﴿٧٣﴾ وَلُوْطًا اٰتَيْنٰهُ حُكْمًا

۽ زڪواة ڏيڻ بابت ۽ اهي اسان جي بندگي ڪندڙ هئا. ۽ لوط کي اسان حڪومت ۽

وَّعِلْمًا وَّنَجَّيْنٰهُ مِنَ الْقَرْيَةِ الَّتِيْ كَانَتْ تَّعْمَلُ الْخَبٰٓئِثَ ؕ

علم عطا ڪيو ۽ اسان کيس نجات ڏني انهيءَ ڳوٺ کان جتي گندا ڪم ٿيندا هئا ف١٣٢

اِنَّهُمْ كَانُوْا قَوْمَ سَوْءٍ فٰسِقِيْنَ ﴿٧٤﴾ وَاَدْخَلْنٰهُ فِيْ رَحْمَتِنَا ؕ اِنَّهٗ

بيشڪ اهي ماڻهو برا ۽ بي فرمان هئا. ۽ ان کي اسان ف١٣٣ پنهنجي رحمت ۾ داخل ڪيو بيشڪ اهو

مِنَ الصّٰلِحِيْنَ ﴿٧٥﴾ وَنُوْحًا اِذْ نَادٰى مِنْ قَبْلُ فَاسْتَجَبْنَا لَهٗ ع ٢٥ ٥ ٥

اسان جي خاص قرب جي لائقن مان آهي. ۽ نوح کي جڏهن ان کان اڳي هُن اسان کي پُڪاريو تہ اسان سندس دعا

ف١١٩ پوءِ اسان انهن کان ڪيئن پُڇون ۽ اي ابراهيم! توهان ئي انهن کان پڇڻ جو ڪيئن حُڪم ڏيئو ٿا. ف١٢٠ جيڪڏهن ان کي پوڄيو. ف١٢١ جيڪڏهن انهن جو پوڄڻ بند ڪريو. ف١٢٢ جو ايترو بہ سمجهي سگهو ٿا اهي بُت پوڄڻ جي قابل نہ آهن. جڏهن حجت پوري ٿي ويئي ۽ اُهي ماڻهو جواب کان عاجز آيا تہ. ف١٢٣ نمرود ۽ سندس قوم حضرت ابراهيم عليہ السلام کي ساڙڻ تي متفق ٿي ويئي ۽ انهن کيس هڪ جاءِ ۾ قيد ڪري ڇڏيو ۽ ڪوٿي شهر ۾ هڪ عمارت ٺهرايائون ۽ هڪ مهيني تائين پوري ڪوشش سان هر قسم جون ڪاٺيون گڏ ڪيائون ۽ هڪ وڏي باهہ ٻاريائون، جنهن جي تپش سان هوا ۾ پرواز ڪرڻ وارا پکي بہ سڙي ويندا هئا ۽ هڪ منجنيق (پيينگهہ) ٺاهيائون ۽ کيس ٻڌي ان ۾ رکي باهہ ۾ اڇلايائون. ان وقت سندس زبان مبارڪ تي حَسْبِيَ اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيْلُ هو. جبرئيل عليہ السلام کيس عرض ڪيو تہ ڇا ڪجهہ ڪم آهي. پاڻ فرمايائين تو سان نہ آهي. جبرئيل امين عرض ڪيو تہ پوءِ پنهنجي رب کان سوال ڪريو. فرمايائين سوال ڪرڻ کان ان جو منهنجي حال کي ڄاڻڻ منهنجي لاءِ ڪفايت ڪري ٿو. ف١٢٤ پوءِ باهہ سندس رسي کان سواءِ ٻيو ڪجهہ نہ ساڙيو ۽ باهہ جي گرمي زائل ٿي ويئي ۽ روشني باقي رهي. ف١٢٥ جو ان جي مُراد پوري نہ ٿي ۽ ڪوشش ناڪام رهي ۽ الله تعالیٰ ان قوم تي مڇر موڪليا، جيڪي انهن جو گوشت کائي ويا ۽ رت پيئي ويا ۽ هڪ مڇر نمرود جي دماغ ۾ هلي ويو ۽ ان جي هلاڪت جو سبب ٿيو. ف١٢٦ جيڪو ان جو ڀائٽيو سندس ڀاءُ هاران جو فرزند هو، نمرود ۽ ان جي قوم کان. ف١٢٧ ۽ عراق کان. ف١٢٨ روانو ڪيوسين. ف١٢٩ هن زمين مان شام جي زمين مُراد آهي. ان جي برڪت هي آهي تہ هتي گهڻائي سان نبي سڳورا ٿيا ۽ پوري جهان ۾ سندن ديني برڪتون پهتيون ۽ سرسبزي ۽ ساوڪ جي اعتبار سان بہ هي ٽڪرو ٻين ٽڪرن تي فوقيت رکڻ وارو آهي. هتي گهڻائي سان نهرون آهن پاڻي پاڪ ۽ خوشگوار آهي. وڻ ۽ ميون جي ڪثرت آهي. حضرت ابراهيم عليہ السلام فلسطين مقام ۾ نزول فرمايو ۽ حضرت لوط عليہ السلام مؤتفڪ ۾. ف١٣٠ ۽ حضرت ابراهيم عليہ السلام الله تعالیٰ کان پٽ جي دُعا گهري هُئي. ف١٣١ ماڻهن کي اسان جي دين جي طرف. ف١٣٢ ان ڳوٺ جو نالو سدوم هو. ف١٣٣ يعني حضرت لوط عليہ السلام کي.

فَنَجَّيْنٰهُ وَ اَهْلَهٗ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيْمِ ﴿٧٦﴾ وَ نَصَرْنٰهُ مِنَ
قبول فرمائي ۽ کيس ۽ سندس گهروارن کي وڏي سختي کان نجات ڏني ف١٣٤ ۽ اسان کيس مدد ڏني انهن ماڻهن تي
الْقَوْمِ الَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا ؕ اِنَّهُمْ كَانُوْا قَوْمَ سَوْءٍ فَاَغْرَقْنٰهُمْ
جن اسان جي آيتن کي ڪوڙو سمجهيو، بيشڪ اهي بُرا ماڻهو هئا پوءِ اسان انهن سمورن
اَجْمَعِيْنَ ﴿٧٧﴾ وَ دَاوٗدَ وَ سُلَيْمٰنَ اِذْ يَحْكُمٰنِ فِي الْحَرْثِ اِذْ
کي ٻوڙيو. ۽ داؤد ۽ سليمان کي ياد ڪريو جڏهن کيتي جو هڪ فيصلو ڪري رهيا هئا جڏهن
نَفَشَتْ فِيْهِ غَنَمُ الْقَوْمِ ۚ وَ كُنَّا لِحُكْمِهِمْ شٰهِدِيْنَ ﴿٧٨﴾
رات جو ان ۾ ڪن ماڻهن جون ٻڪريون چرڻ پيون ف١٣٥ ۽ اسان انهن جي فيصلي جي وقت حاضر هئاسي.
فَفَهَّمْنٰهَا سُلَيْمٰنَ ۚ وَ كُلًّا اٰتَيْنَا حُكْمًا وَّ عِلْمًا ؗ وَّ سَخَّرْنَا مَعَ
اسان اهو معاملو سليمان کي سمجهائي ڇڏيو ف١٣٦ ۽ ٻنهي کي حڪومت ۽ علم عطا ڪيو ف١٣٧ ۽ داؤد سان جبل
دَاوٗدَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَ الطَّيْرَ ؕ وَ كُنَّا فٰعِلِيْنَ ﴿٧٩﴾ وَ عَلَّمْنٰهُ
مسخر (تابع) ڪري ڇڏيا جو تسبيح پڙهندا هئا ۽ پکي ف١٣٨ ۽ اهي اسان جا ڪم هئا. ۽ اسان ان کي
صَنْعَةَ لَبُوْسٍ لَّكُمْ لِتُحْصِنَكُمْ مِّنْۢ بَاْسِكُمْ ۚ فَهَلْ اَنْتُمْ
توهان جي هڪ پوشاڪ ٺاهڻ جو طريقو سيکاريو جو توهان کي توهان جي تڪليف کان بچائي ف١٣٩ پوءِ ڇا توهان
شٰكِرُوْنَ ﴿٨٠﴾ وَ لِسُلَيْمٰنَ الرِّيْحَ عَاصِفَةً تَجْرِيْ بِاَمْرِهٖۤ اِلَى
شڪر ڪندؤ. ۽ سليمان جي واسطي تيز هوا تابع ڪئي سي جو ان جي حڪم سان هلندي هئي ان
الْاَرْضِ الَّتِيْ بٰرَكْنَا فِيْهَا ؕ وَ كُنَّا بِكُلِّ شَيْءٍ عٰلِمِيْنَ ﴿٨١﴾ وَ
زمين جي طرف جنهن ۾ اسان برڪت رکي ف١٤٠ ۽ اسان کي هر شيءِ معلوم آهي. ۽ شيطانن
مِنَ الشَّيٰطِيْنِ مَنْ يَّغُوْصُوْنَ لَهٗ وَ يَعْمَلُوْنَ عَمَلًا دُوْنَ
مان اهي جيڪي ان جي واسطي ٽٻي هڻندا هئا ف١٤١ ۽ ان کان سواءِ ٻيا ڪم ڪندا هئا
ذٰلِكَ ۚ وَ كُنَّا لَهُمْ حٰفِظِيْنَ ﴿٨٢﴾ وَ اَيُّوْبَ اِذْ نَادٰى رَبَّهٗۤ اَنِّيْ
ف١٤٢ ۽ اسان انهن کي روڪيندڙ هئاسين ف١٤٣ ۽ ايوب کي (ياد ڪريو) جڏهن ان پنهنجي رب کي پڪاريو ف١٤٤ ته
مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَ اَنْتَ اَرْحَمُ الرّٰحِمِيْنَ ﴿٨٣﴾ فَاسْتَجَبْنَا لَهٗ فَكَشَفْنَا
مون کي تڪليف پهتي آهي ۽ تون سمورن مهربانن کان وڌيڪ مهربان آهين. پوءِ اسان ان جي دعا ٻڌي پوءِ اسان

ف١٣٤ يعني طوفان کان ۽ سرڪشي وارن جي تڪذيب کان. ف١٣٥ انهن سان گڏ ڪو چارڻ وارو نه هو، اهي پوک کائي ويون. اهو مقدمو حضرت داؤد عليه السلام جي اڳيان پيش ٿيو، پاڻ تجويز ڏنائين ته ٻڪريون پوک واري کي ڏنيون وڃن. ٻڪرين جي قيمت پوک جي نقصان جيتري هئي. ف١٣٦ حضرت سليمان عليه السلام جي اڳيان اهو معاملو پيش ٿيو، تڏهن پاڻ فرمايائين ته فريقين جي لاءِ ان کان وڌيڪ آساني جي شڪل به ٿي سگهي ٿي. ان وقت سڳوري جي عمر شريف يارهن سال هئي. حضرت داؤد عليه السلام مٿس لازم ڪيو ته اها صورت بيان فرمائي. حضرت سليمان عليه السلام هي تجويز پيش ڪئي ته ٻڪرين وارو پوک ڪري، جيستائين پوک ان حالت تي نه پهچي جنهن حالت ۾ ٻڪرين کاڌي آهي، ان وقت تائين پوک وارو ٻڪرين مان کير وغيره جو نفعو حاصل ڪري ۽ پوک ان حالت تي پهچي وڃڻ کان پوءِ پوک واري کي پوک ڏني وڃي. ٻڪرين ڌڻي کي سندس ٻڪريون واپس ڪيون وڃن. اها تجويز حضرت داؤد عليه السلام پسند فرمائي. ان معاملي ۾ اهي ٻئي حڪم اجتهادي هئا ۽ ان شريعت جي مطابق هئا. اسان جي شريعت ۾ هي حڪم آهي ته جيڪڏهن چارڻ وارو ساڻ نه هجي ته پوءِ جانور جيڪي نقصان ڪري، ان جو ڀري ڏيڻ لازم نه آهي. مجاهد جو قول آهي ته حضرت داؤد عليه السلام جيڪو فيصلو ڪيو هو، سو ان مسئلي جو حڪم هو ۽ حضرت سليمان عليه السلام جيڪا تجويز فرمائي اها صلح جي صورت هئي. ف١٣٧ اجتهاد جي سببن ۽ احڪام جي طريقي وغيره جو. مسئلو:- جن عالمن کي اجتهاد جي اهليت حاصل هجي، انهن کي هنن امرن ۾ اجتهاد جو حق آهي، جن ۾ اهي ڪتاب ۽ سنت جو حڪم نه لهن ۽ جيڪڏهن اجتهاد ۾ خطا به ٿي وڃي ته به ان تي پڪڙ نه آهي. بخاري ۽ مسلم جي حديث آهي ته حضور پُرنور محبوب تاجدار مدينه سيد عالم صلى الله عليه وآله وسلم جن فرمايو جڏهن حڪم ڪرڻ وارو اجتهاد سان حڪم ڪري ۽ ان حڪم ۾ درستي لهڻ وارو ٿئي ته ان جي لاءِ ٻه اجر آهن ۽ جيڪڏهن اجتهاد ۾ خطا واقع ٿي وڃي ته هڪ اجر. ف١٣٨ پٿر ۽ پکي ساڻس گڏ سندس موافقت ۾ تسبيح چوندا هئا. ف١٣٩ يعني جنگ ۾ دشمن جي مقابلي لاءِ ڪم اچي ۽ اها زره آهي جيڪا سڀني کان اڳ ۾ زره ٺاهڻ وارو حضرت داؤد عليه السلام آهي. ف١٤٠ ان زمين مان مراد شام آهي، جيڪو سندس رهائش جو هنڌ هو. ف١٤١ درياءَ جي اونهائي ۾ داخل ٿي ڪري سمنڊ جي تري مان سندس لاءِ جواهر ڪڍي آڻيندا آهن. ف١٤٢ عجيب عجيب صنعتون، عمارتون، محلاتون، ٽامي، شيشي جون شيون، صابڻ وغيره ٺاهڻ. ف١٤٣ ته سندس حڪم کان ٻاهر نه ٿين. ف١٤٤ يعني پنهنجي رب کان دعا گهريائين. حضرت ايوب عليه السلام، حضرت اسحاق عليه السلام جي اولاد مان آهي. الله تعالى کيس هر قسم جون نعمتون عطا فرمايون آهن، سهڻي صورت به، گهڻو مال به، گهڻي اولاد به. الله تعالى کيس آزمائش ۾ وڌو ۽ سندس فرزند ۽ اولاد جاءِ جي ڪرڻ سان دٻجي مري ويا، سمورا جانور، جنهن ۾ هزارين اُٺ، هزارين ٻڪريون هيون، سڀ مري ويا. سموريون پوکون ۽ باغ برباد ٿي ويا. ڪجهه باقي نه رهيو ۽ جڏهن کيس انهن شين جي هلاڪ ٿيڻ ۽ ضايع ٿيڻ جي خبر ڏني ويندي هئي، تڏهن پاڻ الله تعالى جو حمد بجا آڻيندو هو ۽ فرمائيندو هو منهنجو ڇا آهي، جنهن جو هو ان ورتو. جيستائين مون کي ڏنائين ۽ مون وٽ رهيو ان جو شڪر ادا ٿي نه سگهندو هو. مان ان جي مرضي تي راضي آهيان. پوءِ پاڻ بيمار ٿي پيو، ساري جسم شريف ۾ ڦرڙيون پيدا ٿيون. سارو جسم مبارڪ زخمن سان ڀرجي ويو. سڀني ماڻهن ڇڏي ڏنو سواءِ سندس گهرواري جي، جيڪا سندس خدمت ڪندي رهي ۽ اها حالت گهڻا سال رهي. آخر ڪار اهڙو سبب پيش آيو جو پاڻ بارگاهِ ايزدي ۾ دعا گهريائين.

مَا بِهٖ مِنْ ضُرٍّ وَّاٰتَيْنٰهُ اَهْلَهٗ وَ مِثْلَهُمْ مَّعَهُمْ رَحْمَةً
تاري ڇڏي جا تڪليف ان کي هئي ف١٤٥. ۽ اسان کي ان جا گهر وارا ۽ ان سان گڏ ايترائي ٻيا عطا ڪيا
مِّنْ عِنْدِنَا وَذِكْرٰى لِلْعٰبِدِيْنَ ﴿٨٤﴾ وَاِسْمٰعِيْلَ وَاِدْرِيْسَ وَذَا
ف١٤٦ پاڻ وٽان مهرباني فرمائي ۽ عبادت ڪندڙن جي واسطي نصيحت ف١٤٧. ۽ اسماعيل ۽ ادريس
الْكِفْلِ ؕ كُلٌّ مِّنَ الصّٰبِرِيْنَ ﴿٨٥﴾ وَاَدْخَلْنٰهُمْ فِيْ رَحْمَتِنَا ؕ
۽ ذوالڪفل کي (ياد ڪريو) اهي سمورا صبر وارا هئا ف١٤٨ ۽ انهن کي اسان پنهنجي رحمت ۾ داخل ڪيو
اِنَّهُمْ مِّنَ الصّٰلِحِيْنَ ﴿٨٦﴾ وَذَا النُّوْنِ اِذْ ذَّهَبَ مُغَاضِبًا فَظَنَّ
بيشڪ اهي اسان جي خاص قرب جي لائق مان آهن. ۽ ذوالنون کي (ياد ڪريو) ف١٤٩ جڏهن هليو سختي ڪاٿرجي ف١٥٠ پوءِ گمان ڪيائين ته
اَنْ لَّنْ نَّقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادٰى فِي الظُّلُمٰتِ اَنْ لَّآ اِلٰهَ اِلَّآ اَنْتَ
اسان ان تي ڪڏهن به تنگي نه ڪنداسين ف١٥١ پوءِ اونداهين ۾ پڪاري رهيا ته ڪو معبود نه آهي تو کان سواءِ
سُبْحٰنَكَ ۖ اِنِّيْ كُنْتُ مِنَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿٨٧﴾ فَاسْتَجَبْنَا لَهٗ ۙ وَنَجَّيْنٰهُ
تنهنجي پاڪائي آهي بيشڪ مون کان بيجا (ڪم) ٿيو ف١٥٣ پوءِ اسان ان جي پڪار ٻڌي ورتي ۽ ان کي غم کان نجات
مِنَ الْغَمِّ ؕ وَكَذٰلِكَ نُـْۨجِي الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿٨٨﴾ وَزَكَرِيَّآ اِذْ نَادٰى رَبَّهٗ
بخشي ف١٥٤ ۽ ايئن ئي نجات ڏينداسين مسلمانن کي ف١٥٥ ۽ زڪريا کي جڏهن ان پنهنجي رب کي پڪاريو
رَبِّ لَا تَذَرْنِيْ فَرْدًا وَّاَنْتَ خَيْرُ الْوٰرِثِيْنَ ﴿٨٩﴾ ۚۖ فَاسْتَجَبْنَا لَهٗ ۡ
اي منهنجا رب مون کي اڪيلو نه ڇڏ ف١٥٦ ۽ تون سڀ کان بهتر وارث آهين ف١٥٧ پوءِ اسان ان جي دعا قبول ڪئي
وَوَهَبْنَا لَهٗ يَحْيٰى وَاَصْلَحْنَا لَهٗ زَوْجَهٗ ؕ اِنَّهُمْ كَانُوْا يُسٰرِعُوْنَ
۽ ان کي ف١٥٨ يحيٰى عطا فرمايو ۽ ان جي واسطي ان جي بيبي سنواري سين ف١٥٩ بيشڪ اهي ف١٦٠ چڱن ڪمن ۾ جلدي
فِي الْخَيْرٰتِ وَيَدْعُوْنَنَا رَغَبًا وَّرَهَبًا ؕ وَكَانُوْا لَنَا خٰشِعِيْنَ ﴿٩٠﴾
ڪندا هئا ۽ اسان کي پڪاريندا هئا اميد ۽ خوف سان ۽ اسان جي دربار ۾ گريو ۽ زاري ڪندا آهن.
وَالَّتِيْٓ اَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيْهَا مِنْ رُّوْحِنَا وَجَعَلْنٰهَا
۽ ان عورت کي جنهن پنهنجي پاڪدامني محفوظ رکي ف١٦١ پوءِ اسان ان ۾ پنهنجو روح ڦوڪيو ف١٦٢ ۽ ان کي ۽ ان جي پٽ کي
وَابْنَهَآ اٰيَةً لِّلْعٰلَمِيْنَ ﴿٩١﴾ اِنَّ هٰذِهٖٓ اُمَّتُكُمْ اُمَّةً وَّاحِدَةً ۖ ز وَّاَنَا
سموري جهان جي واسطي نشاني بڻايو ف١٦٣ بيشڪ توهان جو هي دين هڪڙوئي دين آهي ف١٦٤ ۽ مان توهان جو

ف١٤٥ هن طرح ته حضرت ايوب عليه السلام کي فرمايو ته توهان زمين ۾ پير هڻو. ن پير هنيو ته هڪ چشمو ظاهر ٿيو. حڪم ڏنو ويو ته ان مان غسل ڪريو. غسل ڪيائين ته ظاهر بدن جون سموريون بياريون ختم ٿي ويون. وري پاڻ چاليهه قدم اڳتي هليو. وري ٻيهر زمين ۾ پير هڻڻ جو حڪم ٿيو. وري پاڻ پير هنيائين ان سان ٻه هڪ چشمو ظاهر ٿيو جنهن جو پاڻي تمام ٿڌو هو. پاڻ الله جي حڪم سان پيتائين ان سان وري اندرجون سموريون بياريون ختم ٿي ويون ۽ ڪيس اعلىٰ درجي جي صحت حاصل ٿي. ف١٤٦ حضرت ابن مسعود ۽ حضرت ابن عباس رضي الله تعالىٰ عنهم ۽ گهڻن مفسرن فرمايو ته الله تعالىٰ سندس سموري اولاد کي زنده فرمائي ڇڏيو ۽ ڪيس اوتري ئي اولاد عنايت ڪيائين. حضرت ابن عباس رضي الله تعالىٰ عنهما جي ٻي روايت ۾ آهي ته الله تعالىٰ سندس بيبي صاحب کي ٻيهر جواني عطا فرمائي ۽ سندس گهڻو اولاد ٿيو. ف١٤٧ ته اهي ان واقعي مان مصيبتن تي صبر ڪرڻ ۽ ان جي گهڻي ثواب کان باخبر ٿين ۽ صبر ڪن ۽ ثواب حاصل ڪن. ف١٤٨ جو انهن محنتن، مصيبتن ۽ عبادتن جي تڪليفن تي صبر ڪيو. ف١٤٩ يعني حضرت يونس ابن متىٰ کي. ف١٥٠ پنهنجي قوم کان جنهن سندس دعوت قبول نه ڪئي هئي ۽ نصيحت نه مڃي هئي ۽ ڪفر تي قائم رهي هئي. پاڻ گمان ڪيائين ته اها هجرت سندس لاءِ جائز آهي ڇو ته ان جو سبب صرف ڪفر ۽ ڪفر وارن سان بغض ۽ الله تعالىٰ جي لاءِ غضب ڪرڻ آهي پر پاڻ ان هجرت ۾ حڪم الاهي جو انتظار نه ڪيائين. ف١٥١ پوءِ الله تعالىٰ کيس مڇيءَ جي پيٽ ۾ وڌو. ف١٥٢ ڪيترن قسمن جون اونداهيون هيون، درياءَ جي اونداهي، رات جي اونداهي، مڇيءَ جي پيٽ جي اونداهي انهن اونداهين ۾ حضرت يونس عليه السلام پنهنجي پروردگار کان هن طرح دعا گهري ته. ف١٥٣ جو مان پنهنجي قوم کان تنهنجي حُڪم ملڻ کان اڳ جدا ٿيس. حديث شريف ۾ آهي ته جيڪو مصيبت وارو بارگاهِ الاهي ۾ انهن ڪلمن سان دُعا گهُري ته الله تعالىٰ ان جي دُعا قبول فرمائي ٿو. ف١٥٤ مڇي کي حڪم ڏنو سين ته ان حضرت يونس عليه السلام کي درياءَ جي ڪناري تي پهچائي ڇڏيو. ف١٥٥ مصيبتن ۽ تڪليفن کان. جڏهن اهي اسان کي فرياد ڪن ۽ دُعا گهرن. ف١٥٦ يعني بي اولاد بلڪ وارث عطا فرماءِ. ف١٥٧ خلق جي فنا کان پوءِ باقي رهڻ وارو. مطلب هي آهي ته جيڪڏهن تون مون کي وارث نه ڏين، پوءِ به ڪو غم نه آهي، ڇو ته تون ڀلو وارث آهين. ف١٥٨ نيڪ بخت پٽ. ف١٥٩ جيڪا سنڍ هُئي، ان کي ولادت جي قابل ڪيوسي. ف١٦٠ يعني ذڪر ڪيل نبي سڳورا. ف١٦١ پوري طور تي جو ڪنهن به طرح ڪو بشر ان جي پاڪدامني کي ڇُهي نه سگهيو، ان مان حضرت مريم مُراد آهي. ف١٦٢ ۽ ان جي پيٽ ۾ حضرت عيسىٰ کي پيدا ڪيوسي. ف١٦٣ پنهنجي ڪمال قدرت جي، جو حضرت عيسىٰ کي ان جي پيٽ مان بغير پيءُ جي پيدا ڪيوسي. ف١٦٤ دين اسلام، اهوئي سمورن نبين سڳورن جو دين آهي. ان کان سواءِ جيترا به دين آهن، سي سڀ باطل آهن. سڀني کي انهيءَ دين تي قائم رهڻ لازم آهي.

ع ٦ ١٨ ٦ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ ﴿٩٢﴾ وَتَقَطَّعُوٓا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ ۖ كُلٌّ إِلَيْنَا رَاجِعُونَ ﴿٩٣﴾

رب آهيان ف١٦٥ پوءِ منهنجي عبادت ڪريو ۽ ٻين پنهنجا ڪم پاڻ ۾ ٽڪرا ٽڪرا ڪري ڇڏيا ف١٦٦ سڀني کي اسان جي طرف

فَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصّٰلِحٰتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا كُفْرَانَ لِسَعْيِهٖ ۚ

موٽڻو آهي ف١٦٧ ۽ جيڪو ڪي ڀلا ڪم ڪري ۽ هجي ايمان وارو ته پوءِ ان جي ڪوشش جي بي قدري نه ٿيندي

وَإِنَّا لَهٗ كٰتِبُونَ ﴿٩٤﴾ وَحَرٰمٌ عَلٰى قَرْيَةٍ أَهْلَكْنٰهَآ أَنَّهُمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿٩٥﴾

۽ اسان ان کي لکي رهيا آهيون ۽ حرام آهي ورڻي موٽڻ ان ڳوٺ تي جنهن کي اسان تباهه ڪيو. ف١٦٨

حَتّٰىٓ إِذَا فُتِحَتْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ وَهُمْ مِنْ كُلِّ حَدَبٍ

ايستائين جو جڏهن کوليا ويندا ياجوج ماجوج ف١٦٩ ۽ اهي هر بلندي کان ڊوڙندا هوندا.

يَنْسِلُونَ ﴿٩٦﴾ وَاقْتَرَبَ الْوَعْدُ الْحَقُّ فَإِذَا هِيَ شَاخِصَةٌ أَبْصَارُ

۽ قريب آهي سچو واعدو ف١٧٠ پوءِ تڏهن اکيون کليل رهجي وينديون

الَّذِينَ كَفَرُوا ۗ يٰوَيْلَنَا قَدْ كُنَّا فِي غَفْلَةٍ مِنْ هٰذَا بَلْ كُنَّا

ڪافرن جون ف١٧١ چوهاءِ اسان جي بربادي بيشڪ اسان ف١٧٢ ان کان غفلت ۾ هياسين بلڪ اسان ظالم

ظٰلِمِينَ ﴿٩٧﴾ إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ حَصَبُ

هياسين ف١٧٣ بيشڪ توهان ف١٧٤ ۽ جو ڪجهه الله کان سواءِ پوڄيو ٿا ف١٧٥ سڀ دوزخ جهنم جو ٻارڻ آهيو

جَهَنَّمَ ۖ أَنْتُمْ لَهَا وٰرِدُونَ ﴿٩٨﴾ لَوْ كَانَ هٰٓؤُلَآءِ اٰلِهَةً مَّا وَرَدُوهَا ۖ

توهان کي ان ۾ وڃڻو آهي جيڪڏهن اهي ف١٧٦ خدا هجن ها ته جهنم ۾ نه وڃن ها ۽ انهن سڀني کي

وَكُلٌّ فِيهَا خٰلِدُونَ ﴿٩٩﴾ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَّهُمْ فِيهَا لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٠٠﴾

سدائين ان ۾ رهڻو آهي ف١٧٧ اهي ان ۾ رڙيون ڪندا ف١٧٨ ۽ ان ۾ ڪجهه به نه ٻڌي سگهندا ف١٧٩.

إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِّنَّا الْحُسْنٰىٓ ۙ أُولٰٓئِكَ عَنْهَا

بيشڪ اهي جن جي واسطي اسان جي ڀلائي جو واعدو ٿي چڪو آهي سي جهنم کان پري رکيا ويا آهن ف١٨٠

مُبْعَدُونَ ﴿١٠١﴾ لَا يَسْمَعُونَ حَسِيسَهَا ۚ وَهُمْ فِي مَا اشْتَهَتْ أَنْفُسُهُمْ

اهي ان جي ڀڻڪ به نه ٻڌندا ف١٨١ ۽ اهي پنهنجي دل پسند خواهشن ۾ ف١٨٢ سدائين

خٰلِدُونَ ﴿١٠٢﴾ ۚ لَا يَحْزُنُهُمُ الْفَزَعُ الْأَكْبَرُ وَتَتَلَقّٰىهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ ۗ

رهندا. انهن کي غم ۾ نه وجهندي اها سڀ کان وڏي گهٻراهٽ ف١٨٣ ۽ فرشتا انهن جي استقبال لاءِ ايندا ف١٨٤

ف١٦٥ نه مون کان سواءِ ٻيو ڪو رب ۽ نه منهنجي دين کان سواءِ ٻيو ڪو دين. ف١٦٦ يعني دين ۾ اختلاف ڪيائون ۽ ٽولا ٽولا ٿي ويا. ف١٦٧ اسان انهن کي سندن عملن جي جزا ڏينداسون. ف١٦٨ دنيا جي طرف عملن جي بدلي ۽ احوال جي عيوض جي لاءِ يعني هن ڪري جو انهن جو واپس اچڻ ناممڪن آهي. مفسرن هن جي ڪي معنيٰ ڪيون آهن: ته جنهن ڳوٺ وارن کي اسان هلاڪ ڪيو انهن جو شرڪ ۽ ڪفر کان واپس اچڻ محال آهي. هي معنيٰ هن تقدير تي آهي جڏهن لَا کي زائده قرار ڏنو وڃي ۽ جيڪڏهن لَا زائده نه هجي ته پوءِ معنيٰ هي ٿيندي ته آخرت جي گهر ۾ انهن جو حياتي جي طرف موٽڻ ناممڪن آهي. هن ۾ بعث جي انڪارين جو ابطال آهي ۽ مٿي جيڪو كُلٌّ إِلَيْنَا رَاجِعُونَ ۽ لَا كُفْرَانَ لِسَعْيِهٖ فرمايو ويو ان جي تاڪيد آهي (تفسير ڪبير وغيره). ف١٦٩ قيامت جي ويجهو ۽ ياجوج ۽ ماجوج ٻن قبيلن جا نالا آهن. ف١٧٠ يعني قيامت. ف١٧١ ان ڏينهن جي خوف کان ۽ دهشت کان ۽ چوندا. ف١٧٢ دنيا جي اندر. ف١٧٣ جو رسولن جي ڳالهه نه مڃيندا هئاسي ۽ انهن کي ڪوڙو چوندا هئاسي. ف١٧٤ اي مشرڪو! ف١٧٥ يعني توهان جا بت. ف١٧٦ بت جيئن توهان جو گمان آهي. ف١٧٧ بتن کي به ۽ انهن جي پوڄڻ وارن کي به. ف١٧٨ ۽ عذاب جي سختي کان رڙيون ڪندا ۽ هاءِ گهوڙا ڪندا. ف١٧٩ جهنم جي جوش جي سختي جي سبب کان. حضرت ابن مسعود رضي الله تعاليٰ عنه فرمايو جڏهن جهنم ۾ اهي ماڻهو رهجي ويندا جن کي هميشه ان ۾ رهڻو آهي ته پوءِ اهي باهه جي تابوت ۾ بند ڪيا ويندا، اهي تابوت ٻين تابوتن ۾، ورڻي اهي تابوت ٽين تابوتن ۾ ۽ انهن تابوتن تي باهه جون ميخون جڙيون وينديون ته پوءِ اهي ڪجهه به نه ٻڌندا ۽ نه ڪو انهن ۾ ڪنهن کي ڏسندا. ف١٨٠ هن ۾ ايمان وارن جي لاءِ خوشخبري آهي. حضرت علي المرتضيٰ ڪرم الله تعاليٰ وجهه الڪريم هي آيت پڙهي فرمايو ته مان انهن مان آهيان ۽ ابوبڪر ۽ عمر ۽ عثمان ۽ طلحه ۽ زبير ۽ سعد ۽ عبدالرحمان بن عوف رضي الله تعاليٰ عنهم. شان نزول:- حضور پرنور سيد پيغمبر ڪريم محبوب عظيم صلي الله تعاليٰ عليه واٰله وسلم جن هڪ ڏينهن ڪعبه معظمه ۾ داخل ٿيا ته ان وقت قريش جا سردار حطيم ۾ موجود هئا ۽ ڪعبه شريف جي چوگرد ٽي سؤ سٺ بت هئا. نضر بن حارث محبوب سيد عالم صلي الله تعاليٰ عليه واٰله وسلم جن جي اڳيان آيو ۽ ساڻن ڪلام ڪرڻ لڳو. محبوب ڪريم جن ڪيس جواب ڏيئي ماٺ فرمايا ئون ۽ هي آيت تلاوت فرمايائون إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ ته توهان ۽ جيڪي ڪجهه الله تعاليٰ کان سواءِ پوڄيو ٿا سڀ جهنم جو ٻارڻ آهن. اهو فرمائي محبوب ڪريم جن تشريف وٺي آيا. ورڻي عبدالله بن زبعري سهمي آيو ۽ ان کي وليد بن مغيره ان گفتگو جي خبر ڏني. چوڻ لڳو ته خدا جو قسم! مان هجان ها ته ساڻن بحث ڪريان ها. ان تي ماڻهن حضور محبوب رسول ڪريم صلي الله تعاليٰ عليه وسلم جن کي سڏايو. ابن زبعري هي چوڻ لڳو ته توهان هي فرمايو آهي ته توهان ۽ جيڪي ڪجهه الله تعاليٰ کان سواءِ توهان پوڄيو ٿا، سڀ جهنم جو ٻارڻ آهن. محبوب ڪريم جن فرمايو ته هائو. چوڻ لڳو يهودي ته حضرت عزير کي پوڄن ٿا ۽ نصاريٰ حضرت عيسيٰ کي پوڄن ٿا ۽ بني مليح ملائڪن کي پوڄن ٿا. ان تي الله تعاليٰ هي آيت نازل فرمائي ۽ هي بيان فرمائي ڇڏيو ته حضرت عزير ۽ عيسيٰ ۽ ملائڪ اهي آهن، جن لاءِ ڀلائي جو واعدو ٿي چڪو ۽ اهي جهنم کان پري رکيا ويا آهن ۽ حضور پرنور محبوب پيغمبر ڪريم صلي الله تعاليٰ عليه واٰله وسلم جن فرمايو ته يهودي ۽ نصاريٰ وغيره شيطان جي پوڄا ڪن ٿا. انهن جو ابن کان پوءِ ان کي دم هڻڻ جي طاقت نه رهي ۽ اهو ماٺ ٿي ويو ۽ حقيقت ۾ ان جو اعتراض ڪمال بغض کان هو ۽ جو ته جنهن آيت تي اُن اعتراض ڪيو ان ۾ مَا تَعْبُدُونَ آهي ۽ مَا عربي ٻولي ۾ غير عقل وارن جي لاءِ ڳالهائي ويندي آهي. اُن اندو تي اعتراض ڪيو. اهو اعتراض وارن جي ٽڳاهن ۾ ڪليل باطل هو مگر ته زبان وڌيڪ بيان جي لاءِ هن آيت ۾ وضاحت فرمائي وئي. ف١٨١ ۽ ان جي جوش جو آواز به انهن تائين نه پهچندو. اهي جنت جي منزلن ۾ آرام فرمائيندڙ هوندا. ف١٨٢ خداوندي نعمتن ۽ ڪرامتن ۾. ف١٨٣ يعني آخري ڦوڪ. ف١٨٤ قبرن مان نڪرندي وقت مبارڪون ڏيندي تهنيت پيش ڪندي ۽ هي چوندي.

هٰذَا يَوۡمُكُمُ الَّذِىۡ كُنۡتُمۡ تُوۡعَدُوۡنَ ﴿١٠٣﴾ يَوۡمَ نَطۡوِى السَّمَآءَ
جو هيءُ آهي توهان جي واعدي جو ڏينهن. جنهن ڏينهن اسان آسمان کي ويڙهينداسين
كَطَىِّ السِّجِلِّ لِلۡكُتُبِ‌ؕ كَمَا بَدَاۡنَاۤ اَوَّلَ خَلۡقٍ نُّعِيۡدُهٗ‌ ؕ وَعۡدًا
جيئن سجل ملائڪ عمل ناميءَ کي ويڙهيندو آهي جيئن اڳي ان کي ناهيو هواسين ورڻي ان کي ڪري ڇڏينداسين [186]
عَلَيۡنَا‌ ؕ اِنَّا كُنَّا فٰعِلِيۡنَ ﴿١٠٤﴾ وَلَقَدۡ كَتَبۡنَا فِى الزَّبُوۡرِ مِنۡۢ بَعۡدِ
هي واعدو آهي اسان جي ذمي جيڪو اسان کي ضروري ڪرڻو آهي. ۽ بيشڪ اسان زبور ۾ نصيحت کان بعد
الذِّكۡرِ اَنَّ الۡاَرۡضَ يَرِثُهَا عِبَادِىَ الصّٰلِحُوۡنَ‏ ﴿١٠٥﴾ اِنَّ فِىۡ
لکي ڇڏيو ته هن زمين جا وارث منهنجا نيڪ ٻانها ٿيندا. [187] بيشڪ هيءُ قرآن
هٰذَا لَبَلٰغًا لِّقَوۡمٍ عٰبِدِيۡنَ ؕ‏ ﴿١٠٦﴾ وَمَاۤ اَرۡسَلۡنٰكَ اِلَّا رَحۡمَةً
ڪافي آهي عبادت ڪندڙن جي واسطي. [188] ۽ اسان توکي نه موڪليو مگر رحمت سموري
لِّلۡعٰلَمِيۡنَ ﴿١٠٧﴾ قُلۡ اِنَّمَا يُوۡحٰۤى اِلَىَّ اَنَّمَاۤ اِلٰهُكُمۡ اِلٰـهٌ وَّاحِدٌ‌ ۚ
جهان جي واسطي [189]. تون فرماءِ مون کي ته فقط اهو وحي ٿو ٿئي ته توهان جو خدا نه آهي مگر هڪ الله
فَهَلۡ اَنۡتُمۡ مُّسۡلِمُوۡنَ ﴿١٠٨﴾ فَاِنۡ تَوَلَّوۡا فَقُلۡ اٰذَنۡتُكُمۡ عَلٰى
پوءِ ڇا توهان مسلمان ٿيو ٿا. پوءِ جيڪڏهن اهي مُنهن ڦيرين [190] ته تون فرماءِ مان توهان کي لڙائي
سَوَآءٍ‌ ؕ وَاِنۡ اَدۡرِىۡۤ اَقَرِيۡبٌ اَمۡ بَعِيۡدٌ مَّا تُوۡعَدُوۡنَ‏ ﴿١٠٩﴾ اِنَّهٗ
جي چيلنج ڏني برابريءَ ۾ مان ڇا ڄاڻان [191] جو ويجهو آهي يا پري اهو جنهن جو توهان کي واعدو ڏنو وڃي ٿو [192]
يَعۡلَمُ الۡجَـهۡرَ مِنَ الۡقَوۡلِ وَيَعۡلَمُ مَا تَكۡتُمُوۡنَ‏ ﴿١١٠﴾ وَاِنۡ
بيشڪ الله ڄاڻي ٿو ڏاڍيان واري ڳالهه [193] ۽ ڄاڻي ٿو جيڪي توهان لڪايو ٿا [194]. ۽ مان ڇا ڄاڻان
اَدۡرِىۡ لَعَلَّهٗ فِتۡنَةٌ لَّـكُمۡ وَمَتَاعٌ اِلٰى حِيۡنٍ‏ ﴿١١١﴾ قٰلَ
شايد اها [195] توهان جي پرک هجي [196] ۽ هڪ وقت تائين نفعو ڏيڻ [197]. نبي عرض ڪيو ته
رَبِّ احۡكُمۡ بِالۡحَـقِّ‌ ؕ وَرَبُّنَا الرَّحۡمٰنُ الۡمُسۡتَعَانُ عَلٰى
اي منهنجا رب برحق فيصلو فرمائي ڇڏ [198] ۽ اسان جي رب رحمٰن جي ئي مدد درڪار آهي انهن ڳالهين تي
مَا تَصِفُوۡنَ‏ ﴿١١٢﴾
جيڪي توهان ٺاهيو ٿا [199].

ف [185] جيڪو عملن جو ڪاتب آهي. ماڻهوءَ جي موت جي وقت ان جي. ف [186] يعني اسان جيئن پهريائين عدم مان ناهيو هو ائين ئي وري معدوم ڪرڻ کان پوءِ پيدا ڪنداسون يا هي معنىٰ آهي ته جيئن ماءُ جي پيٽ مان اگهاڙو اڻ ڀريل پيدا ڪيو هيوسي، ائين ئي مرڻ کان پوءِ اٿاريندا سون. ف [187] هن زمين مان مُراد جنت جي زمين آهي ۽ حضرت ابن عباس رضي الله تعالىٰ عنهما فرمايو ته ڪافرن جون زمينون مُراد آهن، جن کي مسلمان فتح ڪندا ۽ هڪ قول هي آهي ته شام جي زمين مراد آهي. ف [188] ته جيڪو ان جي تابعداري ڪري ۽ ان مطابق عمل ڪري، جنت لهي ۽ مُراد کي پهچي ۽ عبادت وارن مان مؤمن مُراد آهن ۽ هڪ قول هي آهي ته اُمت محمديہ مُراد آهي، جيڪي پنج ئي نمازون پڙهن ٿا، رمضان جا روزا رکن ٿا، حج ڪن ٿا. ف [189] ڪوبہ هجي، جن هجي يا انسان، مؤمن هجي يا ڪافر. حضرت ابن عباس رضي الله تعالىٰ عنهما فرمايو ته محبوبن ڪريمن جو رحمت هجڻ عام آهي ايمان واري جي لاءِ به ۽ ان جي لاءِ به جنهن ايمان نہ آندو. مؤمن جي لاءِ ته پاڻ ڪريم جن دنيا ۽ آخرت ٻنهي ۾ رحمت آهن* جو پاڻ سڳورن جي ڪري عذاب ۾ دير ٿي ۽ خسف يعني ۾ ڌٻجڻ مسخ (شڪل بدلجي وڃڻ) ۽ استيصال (تباهه ڪرڻ) جا عذاب ختم ڪيا ويا. تفسير روح البيان ۾ هن آيت جي تفسير ۾ اڪابر جو هي قول نقل ٿيل آهي ته آيت جي معنىٰ هي آهي ته اسان توهان کي نه موڪليو مگر رحمت مطلقہ تامہ ڪاملہ شاملہ جامعہ محيطہ سڀني مقيدات رحمت غيبيہ، شهادت علميہ، عينيہ، وجوديہ، شهوديہ، سابقہ ۽ لاحقہ وغيره ذالڪ تي. سڀني جهانن جي لاءِ عالم ارواح هجن يا عالم اجسام، عقلمند هجن يا غير عقل وارا ۽ جيڪو سڀني جهانن جي لاءِ رحمت هجي. لازم آهي ته اهو ساري جهان کان افضل هجي. ف [190] ۽ اسلام نہ آڻن. ف [191] خدا جي ٻڌائڻ کان سواءِ يعني اها ڳالهه عقل ۽ قياس سان ڄاڻڻ جي نہ آهي. هتي درايت جي نفي فرمائي وئي درايت چئبو آهي اندازي ۽ قياس سان ڄاڻڻ کي جيئن مفردات راغب ۽ ردالمحتار ۾ آهي. انهي ڪري الله تعالىٰ جي واسطي لفظ درايت استعمال نہ ٿو ڪيو وڃي ۽ قرآن ڪريم جا اطلاق ان تي دلالت ڪن ٿا. جيئن فرمايو اٿس مَا كُنْتَ تَدْرِىْ مَا الْكِتٰبُ وَلَا الْاِيْمَانُ. انهي ڪري هتي تعليم الاهي کان سواءِ صرف پنهنجي عقل ۽ قياس سان ڄاڻڻ جي نفي آهي، نہ مطلق علم جي ۽ مطلق علم جي نفي ڪيئن ٿي سگهي ٿي جڏهن ته انهي رڪوع جي شروعات ۾ اچي چڪو آهي وَاقْتَرَبَ الْوَعْدُ الْحَقُّ يعني ويجهو آيو سچو واعدو. پوءِ ڪيئن چئي سگهجي ٿو ته وعدي جو ويجهو ۽ پري رهجڻ ڪنهن به طرح معلوم نہ آهي.

ع ١٩ / ٧ / ٧

* جنهن ايمان نہ آندو ان جي لاءِ پڻ [illegible] رحمت آهي

خلاصو هي آهي ته پنهنجي عقل ۽ قياس سان ڄاڻڻ جي نفي آهي، نہ تعليم الاهي سان ڄاڻڻ جي. ف [192] عذاب جو يا قيامت جو. ف [193] جيڪا اي ڪافرو! توهان اعلان سان اسلام تي طعني جي طريقي سان چئو ٿا. ف [194] پنهنجين دلين ۾ يعني نبي سڳوري جي دشمني ۽ مسلمانن سان حسد، جيڪو توهان جي دلين ۾ لڪل آهي ۽ الله تعالىٰ ان کي به ڄاڻي ٿو ۽ سڀني جو بدلو ڏيندو. ف [195] يعني دنيا ۾ عذاب کي پوئتي ڪرڻ. ف [196] جنهن سان توهان جو حال ظاهر ٿي وڃي. ف [197] يعني موت جي وقت تائين. ف [198] منهنجي ۽ انهن جي وچ ۾ جيڪي مون کي ڪوڙو ڪن ٿا. هن طرح ته منهنجي مدد فرماءِ ۽ انهن تي عذاب نازل فرماءِ، اها دعا قبول ٿي ۽ ڪافر بدر، احزاب ۽ حُنين وغيره ۾ عذاب ۾ مبتلا ٿيا. ف [199] شرڪ، ڪفر ۽ بي ايمانيءَ جون.

سورة حج مدني آهي ۽ هن ۾ اٺهتر آيتون ۽ ڏهه رڪوع آهن .

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

الله نهايت مهربان ٻاجهاري جي نالي سان (شروع) . ف١

يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوْا رَبَّكُمْ ۚ اِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيْمٌ ①

اي انسانو ! پنهنجي رب کان ڊڄو ف٢ بيشڪ قيامت جو زلزلو ف٣ وڏي سخت شيءِ آهي.

يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّآ اَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ

جنهن ڏينهن توهان ان کي ڏسندؤ هر کير پيارينديءَ ف٤ پنهنجي کير پياڪ (ٻارڙي) وساري ويهندي ۽ هر حمل

ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى النَّاسَ سُكٰرٰى وَمَا هُمْ بِسُكٰرٰى

واري ف٥ پنهنجو حمل ڪيرائي وجهندي ف٦ ۽ تون ماڻهن کي ڏسندين جهڙوڪ نشي ۾ هجن ۽ اهي نشي ۾ نه

وَلٰكِنَّ عَذَابَ اللّٰهِ شَدِيْدٌ ② وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُّجَادِلُ

هوندا ف٧ پر هيءُ ته الله جو عذاب سخت آهي . ۽ ڪي ماڻهو اهي آهن جو الله جي باري ۾ جهيڙو ف٨

فِى اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَّيَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطٰنٍ مَّرِيْدٍ ③ كُتِبَ عَلَيْهِ

ڪندا آهن بغير علم جي ۽ هر سرڪش شيطان جي پٺيان لڳي پوندا آهن ف٩ جنهن تي لکيو ويو آهي

اَنَّهٗ مَنْ تَوَلَّاهُ فَاَنَّهٗ يُضِلُّهٗ وَيَهْدِيْهِ اِلٰى عَذَابِ السَّعِيْرِ ④

ته جيڪو ان سان دوستي ڪندو ته هي ضرور ان کي گمراهه ڪندو ۽ ان کي دوزخ جي عذاب جو رستو ڏيکاريندو ف١٠

يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ اِنْ كُنْتُمْ فِيْ رَيْبٍ مِّنَ الْبَعْثِ فَاِنَّا خَلَقْنٰكُمْ

اي انسانو! جيڪڏهن توهان کي قيامت جي ڏينهن جيئرو ٿيڻ ۾ ڪو شڪ هجي ته هي غور ڪريو ته اسان توهان کي پيدا ڪيو

مِّنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُّطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِنْ مُّضْغَةٍ

مٽيءَ مان ف١١ پوءِ پاڻيءَ جي قطري مان ف١٢ پوءِ رت جي ڳڀ مان ف١٣ پوءِ گوشت جي ٻوٽي مان

مُّخَلَّقَةٍ وَّغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ لِّنُبَيِّنَ لَكُمْ ۭ وَنُقِرُّ فِى الْاَرْحَامِ مَا

نقشو ٺاهيو ۽ اڻ نهيل ف١٤ جيئن اسان توهان جي واسطي پنهنجون نشانيون ظاهر فرمايون ف١٥ اسان رهائيندا آهيون

نَشَآءُ اِلٰٓى اَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوْٓا اَشُدَّكُمْ

مائرن جي پيٽ ۾ جنهن کي گهرون هڪ مقرر وقت تائين ف١٦ پوءِ توهان کي ڪڍون ٿا ٻار ڪري پوءِ ف١٧ هن لاءِ ته توهان پنهنجي جواني

ف١ سورة حج ، حضرت ابن عباس رضي الله تعالىٰ عنهما ۽ مجاهد جي قول مطابق ڇهن آيتن کان سواءِ مڪي آهي ، جيڪي هٰذٰنِ خَصْمٰنِ کان شروع ٿين ٿيون. هن سورت ۾ ڏهه رڪوع ، اٺهتر آيتون ، هڪ هزار ٻه سؤ ڪيانوي ڪلما ۽ پنج هزار پنجهتر حرف آهن. ف٢ ان جي عذاب جو خوف ڪريو ۽ ان جي عبادت ۾ مشغول ٿيو. ف٣ جيڪو قيامت جي نشانين مان آهي ۽ قيامت جي ويجهو سج جو اولهه کان اڀرڻ جي ويجهو واقع ٿيندو . ف٤ ان جي هيبت کان. ف٥ يعني حمل واري ان ڏينهن جي خوف کان . ف٦ حمل ڪري پوندا. ف٧ بلڪ عذابِ الاهيءَ جي خوف کان ماڻهن جا هوش ويندا رهندا. ف٨ شان نزول : هيءَ آيت نضر بن حارث جي باري ۾ نازل ٿي ، جيڪو وڏو جهڳڙالو هو ۽ ملائڪن کي خدا جون ڌيئرون ۽ قرآن پاڪ کي اڳين جا قصا ٻڌائيندو هو ۽ موت کان پوءِ اٿارڻ جو انڪاري هو. ف٩ شيطان جي تابعداري کان زجر فرمائڻ کان پوءِ بعث جي انڪارين تي حجت قائم فرمائي وڃي ٿي. ف١٠ توهان جي نسل جو اصل يعني توهان جي وڏي ڏاڏي حضرت آدم عليه السلام کي ان مان پيدا ڪري. ف١١ يعني منيءَ جي قطري مان سندس سموري اولاد کي. ف١٢ جو رت جو نطفو غليظ ٿي وڃي ٿو. ف١٣ يعني مصوّر ۽ غير مصوّر. بخاري ۽ مسلم جي حديث ۾ آهي . حضور محبوب سيدِ عالم صلى الله عليه وآله وسلم جن فرمايو ته توهان ماڻهن جي پيدائش جو مادو ماءُ جي پيٽ ۾ چاليهن ڏينهن تائين نطفو رهي ٿو. وري ايتري ئي مدت تائين رت جو ڳڀ ٿي وڃي ٿو ۽ وري ايتري مدت گوشت جي ٻوٽيءَ وانگر رهي ٿو. پوءِ الله تعالىٰ ملائڪ موڪلي ٿو جيڪو ان جو رزق ، ان جي عمر ۽ ان جا عمل ۽ ان جو بدبخت يا نيڪ بخت هجڻ لکي ٿو ، پوءِ ان ۾ روح ڦوڪي ٿو (الحديث) . الله تعالىٰ انسان جي پيدائش هن طرح فرمائي ٿو ۽ ان کي هڪ حال کان ٻي حال جي طرف منتقل ڪري ٿو. هي هن ڪري بيان فرمايو ويو. ف١٤ ۽ توهان الله تعالىٰ جي ڪمالِ قدرت ۽ حڪمت کي ڄاڻو ۽ پنهنجي پيدائش جي شروعات جي حالتن تي نظر ڪري سمجهو ته جيڪو قادرِ مطلق بي جان مٽيءَ ۾ ايترا انقلاب آڻيندڙ آهي ماڻهو ٺاهي ڇڏي ٿو ، اهو مُئل انسان کي زنده ڪري ته ان جي قدرت کان ڪهڙو پري آهي؟. ف١٥ يعني ولادت جي وقت تائين. ف١٦ توهان کي عمر ڏيون ٿا.

وَمِنْكُمْ مَّنْ يُّتَوَفّٰى وَمِنْكُمْ مَّنْ يُّرَدُّ اِلٰٓى اَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْلَا 2
کي پهچو ف١٧ ۽ توهان مان ڪو اڳي مري ويندو آهي ۽ ڪو سڀ کان نڪمي عمر تائين ڇڏيو ويندو آهي ف١٨
يَعْلَمَ مِنْۢ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْـًٔا ۭ وَتَرَى الْاَرْضَ هَامِدَةً فَاِذَآ اَنْزَلْنَا
جو ڄاڻڻ کان پوءِ ڪجهه نه ڄاڻي ف١٩ ۽ تون زمين کي ڏسندين ڪوما ئيل ف٢٠ پوءِ جڏهن اسان
عَلَيْهَا الْمَاۗءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ وَاَنْۢبَتَتْ مِنْ كُلِّ زَوْجٍۢ بَهِيْجٍ ۝٥
ان تي پاڻي لاٿو پوءِ اها ترو تازه ٿي وئي ۽ اڀري آئي ۽ هر رونق وارو جوڙو ف٢١ ڄمائي آئي
ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ وَاَنَّهٗ يُحْيِ الْمَوْتٰى وَاَنَّهٗ عَلٰي كُلِّ شَيْءٍ
ف٢٢. هي ان لاءِ آهي ته الله ئي برحق آهي ف٢٣ ۽ هي ته اهو مُئل جياريندو ۽ هي ته اهو
قَدِيْرٌ ۝٦ وَّاَنَّ السَّاعَةَ اٰتِيَةٌ لَّا رَيْبَ فِيْهَا ۙ وَاَنَّ اللّٰهَ يَبْعَثُ
سڀ ڪجهه ڪري سگهي ٿو. ۽ هِن واسطي ته قيامت اچڻ واري آهي جنهن ۾ ڪو شڪ نه آهي
مَنْ فِي الْقُبُوْرِ ۝٧ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُّجَادِلُ فِي اللّٰهِ بِغَيْرِ
۽ هي ته الله اٿاريندو انهن کي جيڪي قبرن ۾ آهن. ۽ ڪو ماڻهو اهو آهي جيڪو الله جي باري ۾
عِلْمٍ وَّلَا هُدًى وَّلَا كِتٰبٍ مُّنِيْرٍ ۝٨ ثَانِيَ عِطْفِهٖ لِيُضِلَّ عَنْ
جهڳڙو ڪري ٿو جو نه ڪيس علم آهي نه ڪو دليل ۽ نه ڪو روشن لکيو ف٢٤. حق کان پنهنجي گردن موڙيندي
سَبِيْلِ اللّٰهِ ۭ لَهٗ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَّنُذِيْقُهٗ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ
جيئن الله جي وات کان گمراهه ڪري ف٢٥ ان جي واسطي دنيا ۾ خواري آهي ف٢٦ ۽ قيامت جي ڏينهن
عَذَابَ الْحَرِيْقِ ۝٩ ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ يَدٰكَ وَاَنَّ اللّٰهَ
اسان ان کي باهه جي سزا چکائينداسين ف٢٧. هي ان جو بدلو آهي جيڪي تنهنجي هٿن اڳي موڪليو ف٢٨ ۽
لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيْدِ ۝١٠ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّعْبُدُ اللّٰهَ
الله ٻانهن تي ظلم نه ڪندو آهي ف٢٩ ۽ ڪي ماڻهو الله جي بندگي هڪڙي ڪناري تي
عَلٰي حَرْفٍ ۚ فَاِنْ اَصَابَهٗ خَيْرُ ۨ اطْمَاَنَّ بِهٖ ۚ وَاِنْ اَصَابَتْهُ
ڪندا آهن ف٣٠ پوءِ جيڪڏهن انهن کي ڪا چڱائي ملي وئي ته آرام سان آهن ۽ جيڪڏهن ڪا آزمائش پئي
فِتْنَةُ ۨ انْقَلَبَ عَلٰي وَجْهِهٖ ڗ خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةَ ۭ ذٰلِكَ هُوَ
ف٣١ ته منهن ڀر موٽي ويا ف٣٢ دنيا ۽ آخرت ٻنهي جو گهاٽو ف٣٣ اهو ئي آهي

منزل ٤

ف١٧ ۽ توهان جو عقل ۽ قوت ڪامل ٿئي.

ف١٨ ۽ ان کي ايتري پوڙهاپ اچي وڃي ٿي جو عقل ۽ حواس بجاءِ نه ٿا رهن ۽ ايئن ٿي وڃي ٿو.

ف١٩ ۽ جيڪو ڄاڻيندو هجي، سو وساري ڇڏي. عڪرمه چيو جيڪو قرآن پاڪ جي پڙهڻ جي هميشگي رکندو، ان حالت کي نه پهچندو. ان کان پوءِ الله تعاليٰ بعث يعني مرڻ کان پوءِ اٿڻ تي ٻيو دليل بيان فرمائي ٿو.

ف٢٠ سُڪل ٻي گاهه.

ف٢١ يعني هر قسم جي خوشنما ساوڪ.

ف٢٢ هنن دليلن بيان فرمائڻ کان پوءِ نتيجو مرتب فرمايو وڃي ٿو.

ف٢٣ ۽ هي جيڪي ڪجهه ذڪر ڪيو ويو. ماڻهوءَ جي پيدائش ۽ سُڪل ٻي گاهه زمين کي سرسبز ۽ شاداب ڪرڻ ان جي وجود ۽ حڪمت جا دليل آهن. انهن سان ان جو وجود به ثابت ٿئي ٿو.

ف٢٤ شان نزول:- هيءَ آيت ابوجهل وغيره ڪافرن جي هڪ جماعت جي حق ۾ نازل ٿي، جيڪي الله تعاليٰ جي صفتن ۾ جهيڙو ڪندا هُئا ۽ ان جي طرف اهڙين وصفن جي نسبت ڪندا هُئا، جيڪي سندس شان جي لائق نه آهن. هِن آيت ۾ ٻڌايو ويو ته ماڻهوءَ کي ڪا ڳالهه علم، سَنَد ۽ دليل کان سواءِ چوڻ نه ڄڳائي خاص ڪري شانِ الاهيءَ ۾ ۽ جيڪا ڳالهه علم واري جي خلاف ٻي علميءَ سان چئي ويندي سا باطل ٿيندي. وري اُن تي هي انداز، جو اصرار ڪري ۽ تڪبر ڪان.

ف٢٥ ۽ ان جي دين کان ڦيرائي ڇڏي.

ف٢٦ اهڙيءَ طرح بدر ۾ اهو ذلت ۽ خواريءَ سان قتل ٿيو.

ف٢٧ ۽ ان کي ڇيو ويندو.

ف٢٨ يعني جيڪي تون دنيا ۾ ڪيو، ڪفر ۽ تڪذيب.

ع١٠ ٨ ف٢٩ ۽ ڪنهن کي ٻي ڏوهه نه ٿو پڪڙي.

ف٣٠ ان ۾ اطمينان سان داخل نه ٿا ٿين ۽ انهن کي ثابت قدمي ۽ قرار حاصل نه ٿو ٿئي، شڪ ۽ تردد ۾ رهن ٿا جهڙيءَ طرح جبل جي ڪناري تي بيٺل شخص تزلزل جي حالت ۾ هوندو آهي. شان نزول:- هيءَ آيت اعرابين جي هڪ جماعت جي حق ۾ نازل ٿي، جيڪي ڳوٺن کان اچي مديني شريف ۾ داخل ٿيندا هُئا ۽ اسلام آڻيندا هُئا. انهن جي حالت هيءَ هُئي ته جيڪڏهن اهي گهڻو تندرست رهيا ۽ سندن دولت وڌي ۽ سندن پٽ ٿيا، ته ڏهن چوندا هُئا ته اسلام سٺو دين آهي. ان ۾ اچي اسان کي نائدو ٿيو. پر جيڪڏهن ڪا ڳالهه پنهنجيءَ اميد جي خلاف پيش آئي مثلاً بيمار ٿيا يا ڇوڪري ڄائي يا مال جي گهٽتائي ٿي ته چوندا هُئا ته جڏهن کان اسان هن (اسلام) دين ۾ داخل ٿيا آهيون، اسان کي نقصان ئي ٿيو ۽ دين کان ڦري ويندا هُئا. هيءَ آيت انهن جي حق ۾ نازل ٿي ۽ ٻڌايو ويو ته انهن کي اڃا دين ۾ ثابت قدمي حاصل ئي نه ٿي. انهن جو اهو حال آهي.

ف٣١ ڪنهن قسم جي سختي پيش آئي. ف٣٢ مرتد ٿي ويا ۽ ڪفر جي طرف موٽي ويا. ف٣٣ دنيا جو نقصان هي ته جيڪي انهن جون اميدون هيون، اهي پوريون نه ٿيون ۽ مرتد ٿيڻ جي ڪري انهن جو خون مباح ٿيو ۽ آخرت جو نقصان هميشه جو عذاب آهي.

الْخُسْرَانُ الْمُبِيْنُ ﴿١١﴾ يَدْعُوْا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مَا لَا يَضُرُّهٗ وَمَا
پڌرو نقصان. ۳۴اللہ کان سواءِ اهڙيءَ کي پوڄين ٿا جو نه ته انهن کي ڪو نقصان پهچائي ۽
لَا يَنْفَعُهٗ ۚ ذٰلِكَ هُوَ الضَّلٰلُ الْبَعِيْدُ ﴿١٢﴾ يَدْعُوْا لَمَنْ ضَرُّهٗٓ
نه نفعو ۳۵ اها آهي پري جي گمراهي. اهڙي جي پوڄا ڪن ٿا جنهن جي نفعي کان ۳۶
اَقْرَبُ مِنْ نَّفْعِهٖ ۚ لَبِئْسَ الْمَوْلٰى وَلَبِئْسَ الْعَشِيْرُ ﴿١٣﴾ اِنَّ اللّٰهَ
نقصان جي اميد ويجهي آهي ۳۷ بيشڪ ۳۸ ڪهڙو نه بڇڙو مالڪ ۽ ڪهڙو نه بڇڙو آهي ساٿي. بيشڪ الله
يُدْخِلُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ
داخل ڪندو انهن کي جن ايمان آندو ۽ چڱا ڪم ڪيا باغن ۾ جن جي هيٺان نهرون
تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ ۚ اِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيْدُ ﴿١٤﴾ مَنْ كَانَ يَظُنُّ
جاري آهن. بيشڪ الله ڪندو آهي جيڪي گهري ۳۹ جيڪو هي خيال ڪري ته الله پنهنجي نبي ۴۰ جي مدد نه
اَنْ لَّنْ يَّنْصُرَهُ اللّٰهُ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ اِلَى
فرمائيندو دنيا ۴۱ ۽ آخرت ۾ ۴۲ پوءِ ان کي گهرجي ته مٿان کان هڪ رسي ٽنگي
السَّمَآءِ ثُمَّ لْيَقْطَعْ فَلْيَنْظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدُهٗ مَا يَغِيْظُ ﴿١٥﴾
پوءِ پنهنجي پاڻ کي ڦاسي ڏئي پوءِ ڏسي ته ان جي هيءَ سازش ڪجهه ڪٽي وئي اها ڳالهه جنهن جو ان کي ساڙ آهي. ۴۳
وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنٰهُ اٰيٰتٍۢ بَيِّنٰتٍ ۙ وَّاَنَّ اللّٰهَ يَهْدِيْ مَنْ يُّرِيْدُ ﴿١٦﴾
۽ ڳالهه اهائي آهي اسان هي قرآن لاٿو روشن آيتون ۽ هي ته الله هدايت ڏيندو آهي جنهن کي گهري.
اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَالَّذِيْنَ هَادُوْا وَالصّٰبِـِٕيْنَ وَالنَّصٰرٰى
بيشڪ مسلمان ۽ يهودي ۽ ستارن جا پوڄاري ۽ عيسائي
وَالْمَجُوْسَ وَالَّذِيْنَ اَشْرَكُوْٓا ۖ اِنَّ اللّٰهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ
۽ باهه جا پوڄاري ۽ مشرڪ بيشڪ الله انهن سمورن جي وچ ۾ فيصلو فرمائيندو
يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۚ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيْدٌ ﴿١٧﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّ
قيامت جي ڏينهن ۴۴ بيشڪ هر شيءِ الله جي سامهون آهي. ڇا تو نه ڏٺو ۴۵
اللّٰهَ يَسْجُدُ لَهٗ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَمَنْ فِي الْاَرْضِ وَالشَّمْسُ
الله کي سجدو ڪندا آهن اهي جيڪي آسمانن ۽ زمين ۾ آهن سج

۳۴
اُهي ماڻهو مرتد ٿيڻ کان پوءِ بُت پرستي ڪن ٿا ۽.
۳۵
چوڻ اهو بي جان آهي.
۳۶
يعني جنهن جي پوڄا جي خيالي نفعي کان ان کي پوڄڻ جي.
۳۷
يعني دُنيا ۽ آخرت جي عذاب جي.
۳۸
اهو بُت.
۳۹
فرمانبردارن تي انعام ۽ نافرمانن تي عذاب.
۴۰
حضور پرنور سيد الڪونين محبوب پيغمبر ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه والٖه وسلم.
۴۱
پر سندن دين کي غلبو عطا فرمائي.
۴۲
سندن درجا بلند ڪري.
۴۳
يعني الله تعالىٰ پنهنجي نبي سڳوري جي مدد ضرور فرمائيندو جنهن کي ان سان ساڙ هجي، سو پنهنجي انتهائي ڪوشش ختم ڪري ۽ ساڙ ۾ مري به وڃي ته به ڪجهه نه ڪري سگهي.
۴۴
مؤمنن کي جنت عطا فرمائيندو ۽ ڪافرن (ڪنهن به قسم جا هجن) کي جهنم ۾ داخل ڪندو.
۴۵
اي حبيب اڪرم صلى الله تعالىٰ عليه والٖه وسلم.

وَالْقَمَرُ وَالنُّجُوْمُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَآبُّ وَكَثِيْرٌ

۽ چنڊ ۽ تارا ۽ جبل ۽ وڻ ۽ چوپايا ف۴٦ ۽ ڪيترائي

مِّنَ النَّاسِ ۭ وَكَثِيْرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ ۭ وَمَنْ يُّهِنِ اللّٰهُ

ماڻهو ف۴٧ ۽ گهڻا اهي آهن جن تي عذاب مقرر ٿي چڪو ف۴٨ ۽ جنهن کي الله ذليل ڪري ف۴٩

فَمَا لَهٗ مِنْ مُّكْرِمٍ ۭ اِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يَشَآءُ ۞ ١٨ (السجدة) هٰذٰنِ خَصْمٰنِ

السجدة ١٤

ان کي ڪو به عزت ڏيڻ وارو ڪونهي بيشڪ الله جيڪي گهري سو ڪري. هي ٻه ڌرا آهن ف۵٠

اخْتَصَمُوْا فِيْ رَبِّهِمْ ۡ فَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا قُطِّعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ مِّنْ

جن پنهنجي رب بابت جهڳڙو ڪيو ف۵١ پوءِ جيڪي ڪافر ٿيا انهن جي واسطي باهه جا ڪپڙا ڪتيا ويا آهن ف۵٢

نَّارٍ ۭ يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُءُوْسِهِمُ الْحَمِيْمُ ١٩ۚ يُصْهَرُ بِهٖ مَا فِيْ

۽ انهن جي مٿن تي ٽهڪندڙ پاڻي پرٽيو ويندو ف۵٣. جنهن سان ڳري ويندو جو ڪجهه

بُطُوْنِهِمْ وَالْجُلُوْدُ ٢٠ۭ وَلَهُمْ مَّقَامِعُ مِنْ حَدِيْدٍ ٢١ كُلَّمَآ اَرَادُوْٓا

انهن جي پيٽن ۾ آهي ۽ سندن کلون ف۵۴ ۽ انهن جي واسطي لوهه جا گرز آهن ف۵۵ جڏهن گهٽ جي سبب

اَنْ يَّخْرُجُوْا مِنْهَا مِنْ غَمٍّ اُعِيْدُوْا فِيْهَا ۤ وَذُوْقُوْا عَذَابَ

ان مان نڪرڻ جو ارادو ڪندا ف۵٦ وري ان ۾ موٽايا ويندا ۽ حڪم ٿيندو چکو باهه جي

الْحَرِيْقِ ٢٢ۧ اِنَّ اللّٰهَ يُدْخِلُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ

ع ٢ ١٢ ٩

عذاب کي. بيشڪ الله داخل ڪندو انهن کي جن ايمان آندو ۽ چڱا ڪم ڪيائون

جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ يُحَلَّوْنَ فِيْهَا مِنْ اَسَاوِرَ مِنْ

بهشتن ۾ جن جي هيٺان نهرون جاري آهن ان ۾ پهرايا ويندا سون جا ڪنگڻ

ذَهَبٍ وَّلُؤْلُؤًا ۭ وَلِبَاسُهُمْ فِيْهَا حَرِيْرٌ ٢٣ وَهُدُوْٓا اِلَى الطَّيِّبِ مِنَ

۽ موتي ف۵٧ ۽ اتي انهن جي پوشاڪ ريشم آهي ف۵٨ ۽ انهن کي پاڪ ڳالهه جي

الْقَوْلِ ښ وَهُدُوْٓا اِلٰى صِرَاطِ الْحَمِيْدِ ٢٤ اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَ

هدايت ڪئي ويئي ف۵٩ ۽ سڀني خوبين سان ساراهيل جي وات ڏانهن ڏيکاري ويئي ف٦٠ بيشڪ جن ڪفر ڪيو

يَصُدُّوْنَ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ الَّذِيْ جَعَلْنٰهُ

۽ روڪين ٿا الله جي راهه کان ف٦١ ۽ ان ادب واري مسجد کان ف٦٢ جنهن کي اسان سڀني ماڻهن

ف۴٦ عاجزي جو سجدو جيئن الله تعالى گهري. ف۴٧ يعني مؤمن ان تي وڌيڪ طاعت ۽ عبادت جو سجدو ب. ف۴٨ يعني ڪافر. ف۴٩ ان جي بد بختي جي سبب. ف۵٠ يعني مؤمن ۽ پنجن قسمن جا ڪافر جن جو مٿي ذڪر ڪيو ويو. ف۵١ يعني ان جي دين جي باري ۾ ۽ ان جي صفتن ۾. ف۵٢ يعني باهه انهن کي هر طرف کان گهيرو ڪندي. ف۵٣ حضرت ابن عباس رضي الله تعالى عنهما فرمايو اهڙو تيز گرم جو جيڪڏهن ان جو هڪ قطرو دنيا جي جبلن تي هاريو وڃي ته انهن کي ساڙي ڇڏي. ف۵۴ حديث شريف ۾ آهي ته وري انهن کي اهڙوئي ڪيو ويندو (ترمذي). ف۵۵ جن سان انهن کي ماريو ويندو. ف۵٦ يعني دوزخ مان ڏکرن سان ماري ڪري. ف۵٧ اهڙا، جن جي چمڪ اوڀر کان اولهه تائين روشن ڪري ڇڏي (ترمذي). ف۵٨ جنهن جو دنيا ۾ پهرڻ مردن کي حرام آهي. بخاري ۽ مسلم جي حديث ۾ آهي حضور پُرنور محبوب سيد الڪونين صلى الله تعالى عليه وآله وسلم جن فرمايو ته جنهن دنيا ۾ ريشم پهريو آخرت ۾ نه پهريندو. ف۵٩ يعني دنيا ۾ ۽ پاڪ ڳالهه مان توحيد جو ڪلمو مراد آهي. ڪن مفسرن چيو ته قرآن پاڪ مراد آهي. ف٦٠ يعني الله تعالى جو دين اسلام. ف٦١ يعني ان جي دين ۽ ان جي اطاعت کان ف٦٢ يعني ان ۾ داخل ٿيڻ کان. شان نزول: هيءَ آيت سفيان بن حرب وغيره جي حق ۾ نازل ٿي. جنهن حضور محبوب سيد عالم صلى الله تعالى عليه وآله وسلم جن کي مڪي شريف ۾ داخل ٿيڻ کان روڪيو هو. مسجد حرام مان يا خاص ڪعبه معظمه مراد آهي جيئن ته امام شافعي رحمة الله تعالى عليه فرمائي ٿو. ان تقدير تي معنى هيءَ ٿيندي ته اهو سڀني ماڻهن جو قبلو آهي. اتان جا رهاڪو ۽ پرديسي سڀ برابر آهن. سڀني جي لاءِ ان جي تعظيم ۽ حرمت ۽ ان ۾ حج جا احڪام ادا ڪرڻ هڪ جهڙو آهي ۽ طواف ۽ نماز جي فضيلت ۾ شهري ۽ پرديسي جي وچ ۾ ڪو فرق نه آهي ۽ امام اعظم ابو حنيفه رضي الله تعالى عنه وٽ هتي مسجد حرام مان مڪه مڪرمه يعني سمورو حرم مراد آهي. ان تقدير تي معنى هي ٿيندي ته حرم شريف شهري ۽ پرديسي جي لاءِ هڪ جهڙو آهي. ان ۾ رهڻ ۽ رڪڻ جو سڀني کي حق آهي ان کان سواءِ جو ڪو ڪنهن کي ڪڍي نه. انهيءَ ڪري امام صاحب مڪه مڪرمه جي زمين جو وڪرو ڪرڻ ۽ ان جي ڪراڻي کي منع فرمائي ٿو. جيئن ته حديث شريف ۾ آهي ته محبوب تاجدار عالم صلى الله تعالى عليه وآله وسلم جن فرمايو ته مڪه مڪرمه حرام آهي ان جي زمين وڪرو نه ڪئي وڃي (تفسير احمدي).

لِلنَّاسِ سَوَآءَ ۨالْعَاكِفُ فِيْهِ وَالْبَادِ ؕ وَمَنْ يُّرِدْ فِيْهِ بِاِلْحَادٍ

جي واسطي مقرر ڪيو جنهن ۾ برابر جو حق آهي اتي جي رهندڙ ۽ پرديسي جو ۽ جيڪو ان ۾ ناحق ڪنهن زيادتي

بِظُلْمٍ نُّذِقْهُ مِنْ عَذَابٍ اَلِيْمٍ ﴿٢٥﴾ وَاِذْ بَوَّاْنَا لِاِبْرٰهِيْمَ مَكَانَ

جو ارادو ڪري ته اسان ان کي دردناڪ عذاب چکائينداسين ف٦٣ ۽ جڏهن جو اسان ابراهيم کي ان گهر جي جاءِ چڱيءَ طرح

الْبَيْتِ اَنْ لَّا تُشْرِكْ بِيْ شَيْـًٔا وَّ طَهِّرْ بَيْتِيَ لِلطَّآئِفِيْنَ وَ

ٻڌائي ڇڏي ف٦٤ ۽ حڪم ڏنو ته مون سان ڪنهن کي به شريڪ نه ڪر ۽ منهنجو گهر پاڪ صاف رک ف٦٥ طواف وارن

الْقَآئِمِيْنَ وَالرُّكَّعِ السُّجُوْدِ ﴿٢٦﴾ وَاَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَاْتُوْكَ

۽ اعتڪاف وارن ۽ رڪوع سجدي وارن جي واسطي ف٦٦ ۽ ماڻهن ۾ حج جو عام سڏ ڏيئي ڇڏ ف٦٧ اهي تو

رِجَالًا وَّعَلٰى كُلِّ ضَامِرٍ يَّاْتِيْنَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيْقٍ ﴿٢٧﴾

وٽ حاضر ٿيندا پيادا ۽ هر ڏٻري ڏاچي تي جيڪي پري پنڌ کان ايندڙ آهن. ف٦٨

لِّيَشْهَدُوْا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ فِيْٓ اَيَّامٍ مَّعْلُوْمٰتٍ

جيئن اهي پنهنجا فائدا حاصل ڪن ف٦٩ ۽ الله جو نالو وٺن ف٧٠ ڄاتل ڏينهن ۾ ف٧١

عَلٰى مَا رَزَقَهُمْ مِّنْۢ بَهِيْمَةِ الْاَنْعَامِ ۚ فَكُلُوْا مِنْهَا وَاَطْعِمُوا

هن تي جو انهن کي روزي ڏنائين بي زبان چوپاياف٧٢ پوءِ انهن مان پاڻ کائو ۽ مصيبت ماريل

الْبَآئِسَ الْفَقِيْرَ ﴿٢٨﴾ ثُمَّ لْيَقْضُوْا تَفَثَهُمْ وَلْيُوْفُوْا نُذُوْرَهُمْ

محتاج کي کارايو ف٧٣. پوءِ پنهنجي مَر لاهن ف٧٤ ۽ پنهنجون باسون پوريون ڪن ف٧٥

وَلْيَطَّوَّفُوْا بِالْبَيْتِ الْعَتِيْقِ ﴿٢٩﴾ ذٰلِكَ ۗ وَمَنْ يُّعَظِّمْ حُرُمٰتِ اللّٰهِ

۽ آزاد گهر جو طواف ڪن ف٧٦ ۽ ڳالهه هي آهي جيڪو الله جي حرمتن جي تعظيم ڪري ف٧٧ ته اهو ان جي واسطي

فَهُوَ خَيْرٌ لَّهٗ عِنْدَ رَبِّهٖ ؕ وَاُحِلَّتْ لَكُمُ الْاَنْعَامُ اِلَّا مَا يُتْلٰى

سندس رب وٽ ڀلو آهي ۽ توهان جي واسطي حلال ڪيا ويا بي زبان چوپايا ف٧٨ سواءِ انهن جي جن بابت منع

عَلَيْكُمْ فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْاَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوْا قَوْلَ

توهان تي پڙهي وڃي ٿي ف٧٩ پوءِ پري رهو بُتن جي گندگي کان ف٨٠ ۽ بچو ڪوڙي ڳالهه

الزُّوْرِ ﴿٣٠﴾ حُنَفَآءَ لِلّٰهِ غَيْرَ مُشْرِكِيْنَ بِهٖ ؕ وَمَنْ يُّشْرِكْ بِاللّٰهِ

کان. هڪڙي الله جا ٿي ڪري رهو جو ڪنهن کي به ان جو شريڪ نه ڪريو ۽ جيڪو الله جو شريڪ ٺاهي

ف٦٣ اِلْحَادٍ بِظُلْمٍ يعني ناحق زيادتي مان يا شرڪ ۽ بُت پرستي مُراد آهي. ڪن مفسرن چيو ته هر منع ٿيل قول ۽ فعل مُراد آهي ايستائين جو نوڪر کي گاريون ڏيڻ به. ڪن چيو ته ان مان مُراد آهي حرم ۾ احرام کان سواءِ داخل ٿيڻ يا حرم جي ممنوعات جو ارتڪاب ڪرڻ، مثلاً شڪار ڪرڻ ۽ وڻ ڪپڻ ۽ حضرت ابن عباس رضي الله تعاليٰ عنهما فرمايو ته

ع ٣ ١٠ مُراد هي آهي ته جيڪو توکي قتل نه ڪري تون ان کي قتل ڪرين يا جيڪو توتي ظلم نه ڪري، تون ان تي ظلم ڪرين. شان نزول :- حضرت ابن عباس رضي الله تعاليٰ عنهما کان روايت ٿيل آهي ته نبي اڪرم محبوب معظم حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جن عبدالله بن انيس کي ٻن ماڻهن سان گڏ موڪليو هو. جن ۾ هڪ مهاجر ۽ ٻيو انصاري هو. انهن ماڻهن پنهنجي پنهنجي نسب جا فخر بيان ڪيا ته عبدالله بن انيس کي غصو آيو ۽ ان انصاري کي قتل ڪري ڇڏيو ۽ خود مرتد ٿي مڪه مڪرمه جي طرف ڀڄي ويو ان تي هيءَ آيت ڪريمه نازل ٿي. ف٦٤ ڪعبه شريف جي اڏاوت جي وقت. پهريائين ڪعبه جي عمارت حضرت آدم عليه السلام ٺاهي هئي ۽ نوح جي طوفان جي وقت اها عمارت آسمان تي کڻي وئي. الله تعاليٰ هڪ هوا مقرر فرمائي جنهن ان جي جاءِ کي صاف ڪري ڇڏيو ۽ هڪ قول هي آهي ته الله تعاليٰ هڪ ڪڪر موڪليو جيڪو خاص ان خانقاه جي سامهون هو جتي ڪعبه معظمه جي عمارت هئي. اهڙي طرح حضرت ابراهيم عليه السلام کي ڪعبه شريف جي جڳهه ٻڌائي وئي ۽ پاڻ ان جي پراڻي بنياد تي ڪعبي شريف جي عمارت جي اڏاوت ڪيائين ۽ الله تعاليٰ کيس وحي فرمايو. ف٦٥ شرڪ کان ۽ بُتن کان ۽ هر قسم جي پليتين کان. ف٦٦ يعني نمازين جي لاءِ. ف٦٧ اهڙي طرح حضرت ابراهيم عليه السلام ابوقبيس جبل تي چڙهي ڪري جهان جي ماڻهن کي سڏ ڪيو ته بيت الله جو حج ڪريو، جن جي مقدر ۾ حج آهي. انهن پيڙهن جي پٺين ۽ ماءُن جي پيٽن مان جواب ڏنو لَبَّيْكَ اَللّٰهُمَّ لَبَّيْكَ. حسن رضي الله تعاليٰ عنه جو قول آهي ته هن آيت ۾ اَذِّنْ جو خطاب حضور پرنور محبوب سيد پيغمبر ڪريم صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جن کي آهي. اهڙي طرح حجة الوداع ۾ پاڻ اعلان فرمائي ڇڏيائون ۽ ارشاد فرمايائون ته اي ماڻهو! الله تعاليٰ توهان تي حج فرض ڪيو آهي پوءِ حج ڪريو. ف٦٨ ۽ گهڻي سير ۽ سفر جي ڪري ڪمزور ٿي وڃن ٿيون. ف٦٩ ديني به دنيوي به، جيڪي ان عبادت سان خاص آهن. ٻي عبادت ۾ نه ٿا لڌا وڃن. ف٧٠ ذبح جي وقت. ف٧١ ڄاتل ڏينهن مان ذوالحج جو عشرو مُراد آهي، جيئن حضرت علي، ابن عباس، حسن ۽ قتاده رضي الله تعاليٰ عنهم جو قول آهي ۽ اهوئي مذهب آهي اسان جي امام اعظم حضرت ابوحنيفه رضي الله تعاليٰ عنه جو ۽ صاحبين وٽ ڄاتل ڏينهن مان قرباني جا ڏينهن مُراد آهن. اهو قول آهي حضرت ابن عمر رضي الله تعاليٰ عنهما جو ۽ هر تقدير تي هتي انهن ڏينهن مان خاص عيد جو ڏينهن مُراد آهي. (تفسير احمدي). ف٧٢ اُٺ، ڳئون، ٻڪري ۽ رڍ. ف٧٣ تطوع، متعه ۽ قران ۽ هر هڪ هديي مان، جن جو هن آيت ۾ بيان آهي، کائڻ جائز آهي، باقي هدين مان کائڻ جائز نه آهي (تفسير احمدي ۽ مدارڪ). ف٧٤ مُڇون ڪترائن، ننهن لاهن، بغلن ۽ زيرناف جا وار ٻوڙي ڪن. ف٧٥ جيڪي انهن باسيون هجن. ف٧٦ هن مان طوافِ زيارت مُراد آهي، حج جا مسئلا تفصيل سان سورت بقره ۾ ٻئي پاري ۾ ذڪر ٿي چڪا. ف٧٧ يعني ان جي احڪام جي ترڙي اهي حج جا احڪام هجن يا انهن کان سواءِ ٻيا احڪام. ڪن مفسرن هن مان حج جا احڪام مُراد ورتا آهن ۽ ڪن بيت الحرام، مشعر الحرام، شهر الحرام، بلد الحرام ۽ مسجد الحرام مُراد ورتا آهن. ف٧٨ ته انهن کي ذبح ڪري کائو. ف٧٩ قرآن پاڪ ۾ جيئن سورة مائده جي آيت حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ ۾ بيان فرمائي وئي. ف٨٠ جن جي عبادت ڪرڻ بدترين گندگي سان ڀرجڻ آهي.

فَكَاَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَآءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ اَوْ تَهْوِيْ بِهِ الرِّيْحُ

اهو ڄڻ آسمان کان ڪِريو جو پکي ان کي جهٽي وڃن ٿا ۸۱ ياهوا ان کي ڪنهن پرانهين

فِيْ مَكَانٍ سَحِيْقٍ ﴿٣١﴾ ذٰلِكَ ۗ وَمَنْ يُّعَظِّمْ شَعَآئِرَ اللّٰهِ فَاِنَّهَا مِنْ

جاءِ تي ڦٽي ڪري ڇڏيندي. ۸۲ ڳالھ اھا آھي ته جيڪو الله جي نشانن جي تعظيم ڪري ته اها دلين

تَقْوَى الْقُلُوْبِ ﴿٣٢﴾ لَكُمْ فِيْهَا مَنَافِعُ اِلٰٓى اَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ مَحِلُّهَآ

جي پرهيزگاري آهي ۸۳ توهان جي واسطي چوپاين ۾ فائدا آهن ۸۴ هڪ مقرر وقت تائين ۸۵ پوءِ

ع ٨ ١١ اِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيْقِ ﴿٣٣﴾ وَلِكُلِّ اُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا لِّيَذْكُرُوا اسْمَ

انهن جو پهچڻ آهي آزاد گهر تائين ۸۶ ۽ هر اُمت جي واسطي ۸۷ اسان هڪ قرباني مقرر فرمائي

اللّٰهِ عَلٰى مَا رَزَقَهُمْ مِّنْۢ بَهِيْمَةِ الْاَنْعَامِ ۗ فَاِلٰـهُكُمْ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ

جو الله جو نالو وٺن الله جي ڏنل بي زبان چوپاين تي ۸۸ پوءِ توهان جو معبود هڪڙو ئي معبود

فَلَهٗٓ اَسْلِمُوْا ۗ وَبَشِّرِ الْمُخْبِتِيْنَ ﴿٣٤﴾ الَّذِيْنَ اِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ

آهي ۸۹ پوءِ ان جي اڳيان نِئي ڪنڌ جهڪايو ۹۰ ۽ اي محبوب خوشخبري ٻڌاءِ انهن نوڙت وارن کي جو جڏهن الله جو ذڪر ٿئي ٿو

وَجِلَتْ قُلُوْبُهُمْ وَالصّٰبِرِيْنَ عَلٰى مَآ اَصَابَهُمْ وَالْمُقِيْمِي

ته انهن جون دليون ڏڄڻ لڳنديون آهن ۹۱ ۽ جيڪا تڪليف پهچي ان تي صبر ڪندڙ ۽ نماز قائم

الصَّلٰوةِ ۙ وَمِمَّا رَزَقْنٰهُمْ يُنْفِقُوْنَ ﴿٣٥﴾ وَالْبُدْنَ جَعَلْنٰهَا لَكُمْ مِّنْ

رکندڙ ۽ اسان جي ڏني مان خرچ ڪندا آهن ۹۲ ۽ قرباني جا ڇڏ يل جانور اٺ ۽ ڏڳيون

شَعَآئِرِ اللّٰهِ لَكُمْ فِيْهَا خَيْرٌ ۖ فَاذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهَا صَوَآفَّ ۚ فَاِذَا

اسان توهان جي واسطي الله جي نشانين مان ڪيا ۹۳ توهان جي واسطي انهن ۾ ڀلائي آهي ۹۴ پوءِ انهن تي الله جو نالو وٺو هڪ پير ٻڌل ٽن پيرن تي ۹۵

وَجَبَتْ جُنُوْبُهَا فَكُلُوْا مِنْهَا وَاَطْعِمُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ ۗ

بيٺل ۹۶ پوءِ اهي جڏهن پاسي ڀر ڪِري پون ۹۷ پوءِ انهن مان کائو ۹۸ ۽ صبر سان ويهندڙ ۽ سوالي کي کارايو

كَذٰلِكَ سَخَّرْنٰهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ﴿٣٦﴾ لَنْ يَّنَالَ اللّٰهَ لُحُوْمُهَا

اهڙيءَ طرح اسان انهن کي توهان جي وس ۾ ڏئي ڇڏيو ته توهان احسان مڃيو. الله کي هرگز نه پهچندو آهي انهن جو

وَلَا دِمَآؤُهَا وَلٰكِنْ يَّنَالُهُ التَّقْوٰى مِنْكُمْ ۗ كَذٰلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ

گوشت ۽ نه انهن جو رت، ها توهان جي پرهيزگاري ان وٽ پهچي ٿي ۹۹ اهڙيءَ طرح انهن کي توهان جي تابع ڪيائين

۸۱ ٻوٽي ٻوٽي ڪري کائي وڃن ٿا. ۸۲ مراد هي آهي ته شرڪ ڪرڻ وارو پنهنجي جان کي بدترين هلاڪت ۾ وجهي ٿو. ايمان کي بلندي ۾ آسمان سان تشبيهه ڏني وئي ۽ ايمان ڇڏڻ واري کي آسمان کان ڪرڻ واري سان ۽ ان جي نفساني خواهشن کي، جيڪي ان جي فڪرن کي منتشر ڪن ٿيون، ٻوٽي ٻوٽي ڪٽي ويندڙ پکيءَ سان ۽ شيطانن کي، جيڪي ان کي گمراهي جي وادي ۾ اڇلائن ٿا، هوا سان تشبيهه ڏني وئي ۽ ان نفيس تشبيه مان شرڪ جو انجام بخوبي سمجهايو ويو.

۸۳ حضرت ابن عباس رضي الله تعالیٰ عنهما فرمايو ته شعائرالله مان مراد بُدنو ۽ هدايا آهن ۽ انهن جي تعظيم هي آهي ته ٿلها خوبصورت قيمتي ورتا وڃن.

۸۴ ضرورت جي وقت انهن تي سوار ٿيڻ ۽ حاجت جي وقت انهن جو کير پيئڻ جا. ۸۵ يعني انهن جي ذبح جي وقت تائين. ۸۶ يعني حرم شريف تائين جتي اهي ذبح ڪيا وڃن. ۸۷ اڳين ايماندار امتن مان. ۸۸ انهن جي ذبح جي وقت. ۸۹ پوءِ ذبح جي وقت صرف انهيءَ جو نالو وٺو. هن آيت ۾ دليل آهي ته خدا جي نالي جو ذڪر ڪرڻ ذبح جي لاءِ شرط آهي. الله تعالیٰ هر هڪ اُمت جي لاءِ مقرر فرمائي ڇڏيو هو ته ان جي لاءِ تقرب جي طريقي سان قرباني ڪن ۽ سڀني قربانين تي سندس نالو ورتو وڃي. ۹۰ ۽ اخلاص سان ان جي اطاعت ڪريو. ۹۱ ان جي هيبت ۽ جلال کان. ۹۲ يعني صدقو ڏين ٿا. ۹۳ يعني ان جي دين جي نشانين مان. ۹۴ دنيا ۾ نفعو ۽ آخرت ۾ اجر ۽ ثواب. ۹۵ انهن جي ذبح جي وقت جنهن حال ۾ جو اهي هجن. ۹۶ اُٺ جي ذبح جو اهو ئي مسنون طريقو آهي. ۹۷ يعني ذبح کان پوءِ انهن جا پاسا زمين تي ڪرن ۽ انهن جي حرڪت ساڪن ٿي وڃي. ۹۸ جيڪڏهن توهان گهرو. ۹۹ يعني قرباني ڪرڻ وارا صرف نيت جي اخلاص ۽ تقویٰ جي شرطن جي رعايت سان الله تعالیٰ کي راضي ڪري سگهن ٿا.

شان نزول:- جاهليت جي زماني جا ڪافر پنهنجين قربانين جي خون سان ڪعبه معظمه جي ڀتين کي ڀري ڇڏيندا هئا ۽ ان کي قرب جو سبب ڄاڻيندا هئا. ان تي هيءَ آيت ڪريمه نازل ٿي

لِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ عَلٰى مَا هَدٰىكُمْ ۗ وَبَشِّرِ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿٣٧﴾ اِنَّ اللّٰهَ
جو توهان الله جي وڏائي بيان ڪريو ان طريقي جو توهان کي هدايت فرمايائين ۽ اي محبوب خوشخبري ڏيو نيڪي وارن کي وٺ١٠٠
يُدٰفِعُ عَنِ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ۗ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُوْرٍ ﴿٣٨﴾ ع ٥ ١٢
بيشڪ الله مصيبتون ٽاري ٿو مسلمانن جون وٺ١٠١ بيشڪ الله دوست نٿو رکي هر وڏي دغاباز بي شڪري کي وٺ١٠٢.
اُذِنَ لِلَّذِيْنَ يُقٰتَلُوْنَ بِاَنَّهُمْ ظُلِمُوْا ۗ وَاِنَّ اللّٰهَ عَلٰى نَصْرِهِمْ
اجازت ملي انهن کي جن سان ڪافر لڙن ٿا وٺ١٠٣ ان ڪري جو انهن سان ظلم ٿيو وٺ١٠٤ ۽ بيشڪ الله انهن جي مدد ڪرڻ تي
لَقَدِيْرُ ۨ ﴿٣٩﴾ الَّذِيْنَ اُخْرِجُوْا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ اِلَّآ اَنْ يَّقُوْلُوْا
ضرور قادر آهي. اهي جيڪي پنهنجن گهرن کان ناحق ڪڍيا ويا وٺ١٠٥ فقط ايتري ڳالهه تي جو انهن چيو ته اسان جو رب
رَبُّنَا اللّٰهُ ۗ وَلَوْلَا دَفْعُ اللّٰهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَّهُدِّمَتْ
الله آهي وٺ١٠٦ ۽ الله جيڪڏهن ماڻهن کي هڪٻئي سان دفع نه فرمائي ها ته وٺ١٠٧ ضرور ڊاهجي وڃن ها
صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَّصَلَوٰتٌ وَّمَسٰجِدُ يُذْكَرُ فِيْهَا اسْمُ اللّٰهِ كَثِيْرًا ۗ
خانقاهون وٺ١٠٨ ۽ گرجا وٺ١٠٩ ۽ ڪليسا وٺ١١٠ ۽ مسجدون وٺ١١١ جن ۾ الله جو نالو گهڻائي سان ورتو وڃي ٿو
وَلَيَنْصُرَنَّ اللّٰهُ مَنْ يَّنْصُرُهٗ ۗ اِنَّ اللّٰهَ لَقَوِيٌّ عَزِيْزٌ ﴿٤٠﴾ اَلَّذِيْنَ
۽ بيشڪ الله ضرور مدد فرمائيندو ان جي جيڪو ان جي دين جي مدد ڪندو بيشڪ ضرور الله قدرت وارو غالب آهي. اهي ماڻهو جو
اِنْ مَّكَّنّٰهُمْ فِى الْاَرْضِ اَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ وَاَمَرُوْا
جيڪڏهن اسان انهن کي زمين ۾ طاقت ڏيون وٺ١١٢ ته نماز قائم ڪن ۽ زڪواة ڏين ۽ چڱائي جو حڪم ڏين
بِالْمَعْرُوْفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ ۗ وَلِلّٰهِ عَاقِبَةُ الْاُمُوْرِ ﴿٤١﴾ وَاِنْ
۽ برائي کان روڪن وٺ١١٣ ۽ الله جي ئي واسطي آهي سمورن ڪمن جي پڇاڙي. ۽ جيڪڏهن اهي
يُّكَذِّبُوْكَ فَقَدْ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوْحٍ وَّعَادٌ وَّثَمُوْدُ ﴿٤٢﴾ وَ
توکي ڪوڙو چون ٿا وٺ١١٤ پوءِ بيشڪ انهن کان اڳيان به ڪوڙو چئي چڪا آهن نوح جي قوم ۽ عاد وٺ١١٥ ۽ ثمود وٺ١١٦ ۽
قَوْمُ اِبْرٰهِيْمَ وَقَوْمُ لُوْطٍ ﴿٤٣﴾ وَّاَصْحٰبُ مَدْيَنَ ۚ وَكُذِّبَ مُوْسٰى
ابراهيم جي قوم ۽ لوط جي قوم ۽ مدين وارا وٺ١١٧ ۽ موسىٰ کي ڪوڙو چيو ويو
فَاَمْلَيْتُ لِلْكٰفِرِيْنَ ثُمَّ اَخَذْتُهُمْ ۚ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيْرِ ﴿٤٤﴾ فَكَاَيِّنْ
وٺ١١٨ پوءِ مان ڪافرن کي ڍر ڏني وٺ١١٩ پوءِ انهن کي پڪڙيم وٺ١٢٠ پوءِ ڪهڙو نه هو عذاب وٺ١٢١. ۽ ڪيترائي

وٺ١٠٠ ثواب جي.

وٺ١٠١ ۽ انهن جي مدد فرمائي ٿو.

وٺ١٠٢ يعني ڪافرن کي، جيڪي الله تعالىٰ ۽ ان جي رسول جي خيانت ۽ خدا جي نعمتن جي ناشڪري ڪن ٿا.

وٺ١٠٣ جهاد جي.

وٺ١٠٤ شان نزول :- مڪي جا ڪافر محبوب ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن جي صحابه ڪرام کي روز مره هٿ ۽ زبان سان سخت ايذاءِ ڏيندا هئا ۽ آزار پهچائيندا رهندا هئا ۽ صحابه ڪرام محبوب سائين جن جي خدمت اقدس ۾ هن حال ۾ پهچندا هئا ته ڪنهن جو مٿو ڦاٽل آهي ته ڪنهن جو هٿ ڀڳل آهي ۽ ڪنهن جو ٻري پير ٻڌل آهي. روزانو ان قسم جون شڪايتون بارگاهِ اقدس ۾ پهچنديون هيون ۽ صحابه ڪرام محبوب ڪريم جن جي دربار عالي ۾ ڪافرن جي ظلمن جون فريادون ڪندا هئا. پاڄهر پريا محبوب ڪريم جن هي فرمائيندا هئا ته صبر ڪريو، مون کي اڃا جهاد جو حڪم نه ڏنو ويو آهي جڏهن حضرت محبوب پيغمبر ڪريم جن مدينه طيبه ڏانهن هجرت فرمائي تڏهن هي آيت نازل ٿي ۽ هي اها پهرين آيت آهي، جنهن ۾ ڪافرن سان جنگ ڪرڻ جي اجازت ڏني وئي آهي.

وٺ١٠٥ ۽ بي وطن ڪيا ويا.

وٺ١٠٦ ۽ اهو ڪلام حق آهي ۽ حق تي گهرن مان ڪڍڻ ۽ بي وطن ڪرڻ قطعًا ناحق.

وٺ١٠٧ جهاد جي اجازت ڏيئي ۽ حدون مقرر فرمائي نه ته پوءِ نتيجو هي ٿئي ها ته مشرڪن جو غلبو ٿي وڃي ها ۽ ڪو دين ۽ ملت وارو انهن جي ظلمن کان نه بچي ها.

وٺ١٠٨ راهبن جون.

وٺ١٠٩ نصرانين جون.

وٺ١١٠ يهودين جون.

وٺ١١١ مسلمانن جون.

وٺ١١٢ ۽ انهن جي دشمنن جي مقابلي ۾ سندن مدد فرمايون.

وٺ١١٣ هن ۾ خبر ڏني وئي آهي ته آئنده مهاجرن کي زمين ۾ تصرف عطا فرمائڻ کان پوءِ انهن جون سيرتون اهڙيون پاڪ رهنديون ۽ اهي دين جي ڪمن ۾ اخلاص سان مشغول رهندا. هن ۾ خلفاءِ راشدين مهديين جي عدل ۽ سندن تقوىٰ ۽ پرهيزگاري جو دليل آهي جن کي الله تعالىٰ عزت ۽ حڪومت عطا فرمائي ۽ عادلانه سيرت عطا ڪئي.

وٺ١١٤ اي حبيب اڪرم صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم!

وٺ١١٥ حضرت هود جي قوم. وٺ١١٦ حضرت صالح جي قوم. وٺ١١٧ يعني حضرت شعيب جي قوم. وٺ١١٨ هتي موسىٰ جي قوم نه فرمايائين ڇو ته حضرت موسىٰ عليه السلام جي قوم بني اسرائيل سندس تڪذيب نه ڪئي هئي بلڪ فرعون جي قوم قبطين حضرت موسىٰ عليه السلام جي تڪذيب ڪئي هئي. انهن قومن جو تذڪرو ۽ هرهڪ جو پنهنجي رسول جي تڪذيب ڪرڻ جو بيان حضور پرنور محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه واٰله وسلم جن جي دل مبارڪ جي تسڪين جي لاءِ آهي، ته اهو ڪافرن جو پراڻو طريقو آهي. اڳين نبين سڳورن سان به اهوئي دستور رهيو آهي. وٺ١١٩ ۽ انهن جي عذاب ۾ دير ڪئي ۽ انهن کي مهلت ڏني. وٺ١٢٠ ۽ انهن کي ڪفر ۽ سرڪشيءَ جي سزا ڏني. وٺ١٢١ پاڪ سڳورن جي تڪذيب ڪرڻ وارن کي گهرجي ته پنهنجي انجام کي سوچين ۽ عبرت حاصل ڪن.

مِّنْ قَرْيَةٍ اَهْلَكْنٰهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ فَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلٰى عُرُوْشِهَا

گهڻوئي ڳوٺ اسان تباهه ڪري ڇڏيا ف١٢٢ جا اهي ظالم هُئا ف١٢٣ پوءِ اهي پنهنجي ڇتين تي ڊٺل آهن

وَبِئْرٍ مُّعَطَّلَةٍ وَّقَصْرٍ مَّشِيْدٍ ﴿٤٥﴾ اَفَلَمْ يَسِيْرُوْا فِي الْاَرْضِ فَتَكُوْنَ

۽ ڪيترائي کوهه بيڪار بيل ف١٢٤ ۽ ڪيئي گَڄ سان ٺهيل محل ف١٢٥ پوءِ ڇا انهن زمين ۾ سير نه ڪيو ف١٢٦

لَهُمْ قُلُوْبٌ يَّعْقِلُوْنَ بِهَآ اَوْ اٰذَانٌ يَّسْمَعُوْنَ بِهَا ۚ فَاِنَّهَا لَا

جو انهن جي واسطي دليون هجن جن سان سمجهن ها ف١٢٧ يا ڪن هجن جن سان ٻُڌن ها ف١٢٨

تَعْمَى الْاَبْصَارُ وَلٰكِنْ تَعْمَى الْقُلُوْبُ الَّتِيْ فِي الصُّدُوْرِ ﴿٤٦﴾

پوءِ بيشڪ انهن جون اکيون انڌيون نه آهن ف١٢٩ بلڪ انهن جون دليون انڌيون آهن جيڪي سينن

وَيَسْتَعْجِلُوْنَكَ بِالْعَذَابِ وَلَنْ يُّخْلِفَ اللّٰهُ وَعْدَهٗ ۭ وَاِنَّ يَوْمًا

۾ آهن ف١٣٠ ۽ اهي تو کان عذاب گهرڻ ۾ جلدي ڪن ٿا ف١٣١ ۽ الله پنهنجو واعدو هرگز ڪوڙو نه ڪندو ف١٣٢

عِنْدَ رَبِّكَ كَاَلْفِ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّوْنَ ﴿٤٧﴾ وَكَاَيِّنْ مِّنْ قَرْيَةٍ

بيشڪ تنهنجي رب وٽ ف١٣٣ هڪ ڏينهن اهڙو آهي جيئن توهان ماڻهن جي ڳڻپ ۾ هزار سال ف١٣٤ ۽ ڪيترائي

ع ١٠ ٦ ١٣ اَمْلَيْتُ لَهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ ثُمَّ اَخَذْتُهَا ۚ وَاِلَيَّ الْمَصِيْرُ ﴿٤٨﴾ قُلْ

ڳوٺ جو اسان انهن کي ڍر ڏني هن حال تي جو اهي ظالم هُئا پوءِ مون انهن کي پڪڙي ورتو ف١٣٥ ۽ منهنجي

يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ اِنَّمَآ اَنَا لَكُمْ نَذِيْرٌ مُّبِيْنٌ ﴿٤٩﴾ فَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا

ئي طرف موٽي اچڻو آهي ف١٣٦ تون فرماءِ ته اي انسانو مان توهان جي واسطي چٽو ڊيڄاريندڙ آهيان

وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ لَهُمْ مَّغْفِرَةٌ وَّرِزْقٌ كَرِيْمٌ ﴿٥٠﴾ وَالَّذِيْنَ

پوءِ جن ايمان آندو ۽ چڱا ڪم ڪيائون تن جي واسطي بخشش آهي ۽ عزت واري روزي

سَعَوْا فِيْٓ اٰيٰتِنَا مُعٰجِزِيْنَ اُولٰۗىِٕكَ اَصْحٰبُ الْجَحِيْمِ ﴿٥١﴾

ف١٣٧ ۽ جيڪي ڪوشش ڪندا آهن اسان جي آيتن ۾ هار (ٿڪ) ڏيارڻ جي ارادي سان ف١٣٨ اهي

وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَّسُوْلٍ وَّلَا نَبِيٍّ اِلَّآ اِذَا

جهنمي آهن. ۽ اسان تو کان اڳ ۾ جيترا به نبي يا رسول موڪليا ف١٣٩ سڀني تي ڪڏهن اهو واقعو گذريو آهي

تَمَنّٰٓى اَلْقَى الشَّيْطٰنُ فِيْٓ اُمْنِيَّتِهٖ ۚ فَيَنْسَخُ اللّٰهُ مَا يُلْقِي

جو جڏهن انهن پڙهيو ته شيطان انهن جي پڙهڻ ۾ ماڻهن تي ڪجهه پنهنجي طرف کان ملائي ڇڏيو پوءِ مٽائي ڇڏي ٿو الله شيطان جي

ف١٢٢ ۽ انان جي رهاڪن

کي هلاڪ ڪري ڇڏيوسين. ف١٢٣

يعني انان جا رهاڪو ڪافر هُئا. ف١٢٤ جو انهن مان ڪو

پاڻي ڀرڻ وارو ڪونه هو. ف١٢٥ ويران پيا آهن. ف١٢٦ ڪافر جو انهن حالتن

جو مشاهدو ڪن. ف١٢٧ ته نبين سڳورن جي تڪذيب

جو ڪهڙو انجام ٿيو ۽ عبرت حاصل ڪن.

ف١٢٨ اڳين اُمتن جون

حالتون

۽ انهن جو هلاڪ

ٿيڻ ۽ انهن جي گهرن جي ويراني ته

تنهن مان عبرت حاصل ٿئي. ف١٢٩ يعني ڪافرن جي

ظاهري حس باطل نه ٿي آهي. اهي انهن اکين سان ڏسڻ جون شيون ڏسن ٿا.

ف١٣٠ ۽ دلين جو انڌو ٿيڻ ئي غضب آهي. انهي سان

ماڻهو دين جي راه لهڻ کان محروم رهي ٿو.

ف١٣١ يعني مڪي جا

ڪافر

مثلاً نضر بن حارث

وغيره ۽ اهو جلدي ڪرڻ انهن جو

ٺٺولي جي طريقي تي ٿو هو. ف١٣٢ ۽ ضرور واعدي مطابق عذاب

نازل فرمائيندو ۽ اهڙي طرح اهو واعدو بدر ۾ پورو ٿيو. ف١٣٣ آخرت

۾ عذاب جو. ف١٣٤ پوءِ اهي ڪافر ڇا سبب جلدي ڪري عذاب

جي تڪڙ ڪن ٿا. ف١٣٥ ۽ دُنيا ۾ انهن

تي عذاب نازل ڪيم.

ف١٣٦

آخرت ۾. ف١٣٧

جيڪا ڪڏهن منقطع نه ٿيندي. لهاجت

آهي. ف١٣٨ جو ڪڏهن انهن آيتن کي جادو چون ٿا

ڪڏهن شعر، ڪڏهن اڳين جا قصا ۽ اهي هي خيال ڪن ٿا ته اسلام

سان انهن جو اهو مڪر هلي ويندو. ف١٣٩ نبي ۽ رسول ۾ فرق آهي.

نبي عام آهي ۽ رسول خاص. ڪن مفسرن فرمايو ته رسول شريعت

جا وضاحت ڪندڙ ٿين ٿا ۽ نبي سڳورا ان جا حافظ ۽ نگهبان. شان

نزول:- جڏهن سورة النجم نازل ٿي، تڏهن حضور پرنور محبوب پيغمبر ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن مسجد الحرام ۾ ان جي تلاوت فرمائي ۽ تمام آهستي آهستي آيتن جي وچ ۾ وقفو فرمائيندي جنهن سان ٻڌڻ وارا غور به ڪري سگهن ۽ ياد ڪرڻ وارن کي ياد ڪرڻ ۾ مدد به ملي. جڏهن پاڻ سڳورن آيت وَمَنٰوةَ الثَّالِثَةَ الْاُخْرٰى پڙهي ڪري دستور مطابق وقفو فرمايو، تڏهن شيطان مُشرڪن جي ڪنن ۾ ان سان ملائي ڪي ڪلما اهڙا ئي چيا جن مان بُتن جي تعريف نڪري پئي. جبرئيل امين محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جي خدمت اقدس ۾ حاضر ٿي اهو حال عرض ڪيو. جنهن سان محبوب ڪريم جن کي رنج ٿيو. الله تبارڪ وتعالىٰ سندن تسلي جي لاءِ هيءَ آيت ڪريمه نازل فرمائي.

الشَّيْطٰنُ ثُمَّ يُحْكِمُ اللّٰهُ اٰيٰتِهٖ ؕ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ ﴿٥٢﴾ لِّيَجْعَلَ
انهي مُلايل کي پوءِ الله پنهنجون آيتون پڪيون ڪري ڇڏيندو آهي ۽ الله علم ۽ حڪمت وارو آهي. جيئن شيطان جي
مَا يُلْقِی الشَّيْطٰنُ فِتْنَةً لِّلَّذِيْنَ فِیْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ وَّالْقَاسِيَةِ
ملايل کي امتحان بڻائي ١٤١ انهن جي واسطي جن جي دلين ۾ بيماري آهي ١٤٢ ۽ جن جون دليون
قُلُوْبُهُمْ ؕ وَاِنَّ الظّٰلِمِيْنَ لَفِیْ شِقَاقٍۭ بَعِيْدٍ ﴿٥٣﴾ وَّلِيَعْلَمَ الَّذِيْنَ
سخت آهن ١٤٣ ۽ بيشڪ ظالم ١٤٤ اصل کان جهڳڙالو آهن ۽ هن جي واسطي ته ڄاڻي وٺن اهي جن کي
اُوْتُوا الْعِلْمَ اَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَّبِّكَ فَيُؤْمِنُوْا بِهٖ فَتُخْبِتَ لَهٗ قُلُوْبُهُمْ ؕ
علم مليو آهي ١٤٥ جو اهو ١٤٦ تنهنجي رب جي طرف کان حق آهي پوءِ ان تي ايمان آڻين تان جو جهڪي وڃن ان جي
وَاِنَّ اللّٰهَ لَهَادِ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْۤا اِلٰی صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿٥٤﴾ وَلَا يَزَالُ
واسطي انهن جون دليون ۽ بيشڪ الله ايمان وارن کي سڌي واٽ هلائڻ وارو آهي.
الَّذِيْنَ كَفَرُوْا فِیْ مِرْيَةٍ مِّنْهُ حَتّٰی تَاْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً اَوْ
۽ ڪافر ان کان ١٤٧ هميشه شڪ ۾ رهندا ايستائين جو انهن تي قيامت اوچتو اچي وڃي
يَاْتِيَهُمْ عَذَابُ يَوْمٍ عَقِيْمٍ ﴿٥٥﴾ اَلْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ لِّلّٰهِ ؕ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ ؕ
١٤٨ يا انهن تي اهڙي ڏينهن جو عذاب اچي جنهن جو ڦل انهن جي واسطي چڱو نه هجي ١٤٩. بادشاهي ان ڏينهن ١٥٠
فَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ فِیْ جَنّٰتِ النَّعِيْمِ ﴿٥٦﴾ وَالَّذِيْنَ
الله جي ئي آهي. اهو انهن ۾ فيصلو ڪري ڇڏيندو پوءِ جن ايمان آندو ۽ ١٥١ چڱا ڪم ڪيا اُهي آرام جي باغن ۾
كَفَرُوْا وَكَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا فَاُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِيْنٌ ﴿٥٧﴾ ع ٩ ١٤
آهن. ۽ جن ڪفر ڪيو ۽ اسان جي آيتن کي ڪوڙو سمجهيو انهن جي واسطي ذلت جو عذاب
وَالَّذِيْنَ هَاجَرُوْا فِیْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ثُمَّ قُتِلُوْۤا اَوْ مَاتُوْا
آهي. ۽ اهي جن الله جي واٽ ۾ پنهنجو گهر ٻار ڇڏيو ١٥٢ پوءِ قتل ٿي ويا يا مري ويا
لَيَرْزُقَنَّهُمُ اللّٰهُ رِزْقًا حَسَنًا ؕ وَاِنَّ اللّٰهَ لَهُوَ خَيْرُ الرّٰزِقِيْنَ ﴿٥٨﴾
ته الله انهن کي ضرور چڱي روزي ڏيندو ١٥٣ ۽ بيشڪ الله جي روزي سڀ کان بهتر آهي.
لَيُدْخِلَنَّهُمْ مُّدْخَلًا يَّرْضَوْنَهٗ ؕ وَاِنَّ اللّٰهَ لَعَلِيْمٌ حَلِيْمٌ ﴿٥٩﴾
ضرور انهن کي اهڙي جاءِ تي وٺي ويندو، جنهن کي اهي پسند ڪندا ١٥٤ ۽ بيشڪ الله علم ۽ حلم وارو آهي.

ف ١٤٠ جيئن پيغمبر پڙهن ٿا ۽ انهن کي شيطاني ڪلمن جي خلط کان محفوظ فرمائي ٿو. ف ١٤١ ۽ امتحان ۽ آزمائش بڻائي ڇڏي. ف ١٤٢ شڪ ۽ نفاق جي. ف ١٤٣ حق کي قبول نٿا ڪن ۽ اهي مشرڪ آهن. ف ١٤٤ يعني مُشرڪ ۽ منافق. ف ١٤٥ الله تعالیٰ جي دين جو ۽ ان جي آيتن جو. ف ١٤٦ يعني قرآن شريف. ف ١٤٧ يعني قرآن پاڪ کان يا دين اسلام کان. ف ١٤٨ يا موت، جو اهو ننڍي قيامت آهي. ف ١٤٩ هن مان بدر جو ڏينهن مُراد آهي، جنهن ۾ ڪافرن جي لاءِ ڪا ڪُشادگي ۽ راحت نه هئي ۽ ڪن مفسرن چيو ته هن مان قيامت جو ڏينهن مُراد آهي. ف ١٥٠ يعني قيامت جي ڏينهن. ف ١٥١ انهن. ف ١٥٢ ۽ ان جي رضا جي لاءِ عزيزن ۽ قريبن کي ڇڏي وطن مان نڪتا ۽ مڪه مڪرمه کان مدينه طيبه ڏانهن هجرت ڪيائون. ف ١٥٣ يعني جنت جو رزق جيڪو ڪڏهن منقطع نه ٿيندو. ف ١٥٤ اتي انهن جي هر مُراد پوري ٿيندي ۽ ڪا ناپسند ڳالهه ڪين پيش نه ايندي. شان نزول: حضور محبوب نبي ڪريم صلی الله تعالیٰ عليه واله وسلم جن کي سندن ڪن صحابه ڪرام عرض ڪيو يا رسول الله صلی الله تعالیٰ عليه واله وسلم اسان جا جيڪي صحابه شهيد ٿي ويا اسان ڄاڻون ٿا ته بارگاهه الاهي ۾ انهن جا وڏا درجا آهن ۽ اسان جهادن ۾ محبوب ڪريم سان گڏ رهندا آهيون، پر جيڪڏهن اسان توهان سان گڏ رهون ۽ شهادت کان سواءِ موت آيو ته پوءِ آخرت ۾ اسان جي لاءِ ڇا آهي؟ ان تي هي آيتون نازل ٿيون وَالَّذِيْنَ هَاجَرُوْا فِیْ سَبِيْلِ اللّٰهِ.

ذٰلِكَ ۚ وَمَنْ عَاقَبَ بِمِثْلِ مَا عُوْقِبَ بِهٖ ثُمَّ بُغِيَ عَلَيْهِ لَيَنْصُرَنَّهُ
ڳالهه اها آهي ۽ جيڪو بدلو وٺي ف۱۵۵ جيتري ڪيس تڪليف پهچائي ويئي هئي پوءِ ان تي زيادتي ڪئي وڃي
اللّٰهُ ۭ اِنَّ اللّٰهَ لَعَفُوٌّ غَفُوْرٌ ۝۶۰ ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ يُوْلِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ
ف۱۵۶ ته بيشڪ الله ان جي ضرور مدد فرمائيندو ف۱۵۷ بيشڪ الله معاف ڪرڻ وارو بخشڻهار آهي. اهو ف۱۵۸ هن جي
وَيُوْلِجُ النَّهَارَ فِي الَّيْلِ وَاَنَّ اللّٰهَ سَمِيْعٌۢ بَصِيْرٌ ۝۶۱ ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ
واسطي ته الله تعاليٰ رات کي داخل ڪري ٿو ڏينهن جي حصي ۾ ۽ ڏينهن کي آڻي ٿو رات جي حصي ۾ ف۱۵۹ ۽ هن لاءِ ته الله ٻڌي
هُوَ الْحَقُّ وَاَنَّ مَا يَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِهٖ هُوَ الْبَاطِلُ وَاَنَّ اللّٰهَ
ڏسي ٿو. اهو هن لاءِ ف۱۶۰ ته الله ئي برحق آهي ۽ ان کان سواءِ جنهن جي پوڄا ڪن ٿا
هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيْرُ ۝۶۲ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَاۗءِ مَاۗءً ۡ
ف۱۶۱ اهو ئي باطل آهي ۽ هن لاءِ ته الله ئي بلندي ۽ پلائي وارو آهي. ڇا تو نه ڏٺو ته
فَتُصْبِحُ الْاَرْضُ مُخْضَرَّةً ۭ اِنَّ اللّٰهَ لَطِيْفٌ خَبِيْرٌ ۝۶۳ لَهٗ مَا
الله آسمان مان پاڻي لاٿو پوءِ صبح ٿي زمين ف۱۶۲ ساوڪ واري ٿي ويئي
ع ۸ / ۷ / ۱۵ فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ۭ وَاِنَّ اللّٰهَ لَهُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيْدُ ۝۶۴ ع
بيشڪ الله پاڪ خبردار آهي. انهي جو مال آهي جو ڪجهه آسمانن ۾ آهي ۽ جو ڪجهه زمين ۾ آهي
اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي الْاَرْضِ وَالْفُلْكَ تَجْرِيْ
بيشڪ الله ئي بي نياز ۽ سڀني خوبين ۾ ساراهيل آهي. ڇا تو نه ڏٺو ته الله توهان جي تابع ڪري ڇڏيو جو ڪجهه
فِي الْبَحْرِ بِاَمْرِهٖ ۭ وَيُمْسِكُ السَّمَاۗءَ اَنْ تَقَعَ عَلَي الْاَرْضِ
زمين ۾ آهي ف۱۶۳ ۽ ٻيڙيون جو دريا ۾ ان جي حڪم سان هلن ٿيون ف۱۶۴ ۽ اهوئي روڪي ويٺو آهي آسمان کي
اِلَّا بِاِذْنِهٖ ۭ اِنَّ اللّٰهَ بِالنَّاسِ لَرَءُوْفٌ رَّحِيْمٌ ۝۶۵ وَهُوَ
زمين تي ڪرڻ کان مگر سندس حڪم سان بيشڪ الله ماڻهن تي وڏي شفقت وارو مهربان
الَّذِيْٓ اَحْيَاكُمْ ۡ ثُمَّ يُمِيْتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيْكُمْ ۭ اِنَّ الْاِنْسَانَ
آهي ف۱۶۵ ۽ اهوئي آهي جنهن توهان کي جياريو ف۱۶۶ پوءِ توهان کي ماريندو ف۱۶۷ پوءِ وري توهان کي جياريندو ف۱۶۸
لَكَفُوْرٌ ۝۶۶ لِكُلِّ اُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا هُمْ نَاسِكُوْهُ
بيشڪ انسان وڏو ناشڪر آهي ف۱۶۹ هر امت جي واسطي اسان عبادت جا ف۱۷۰ طريقا بڻائي ڇڏيا جن تي اهي هليا ف۱۷۱

ف۱۵۵ ڪو مؤمن ظالم جو مشرڪ کان. ف۱۵۶ ظالم جي طرف کان ان کي ٻي وطن ڪري. ف۱۵۷ شان نزول:- هي آيت مشرڪن جي حق ۾ نازل ٿي، جيڪي محرم الحرام مهيني جي پوين تاريخن ۾ مسلمانن تي حملو آور ٿيا ۽ مسلمانن مهيني مبارڪ جي حرمت جي خيال کان وڙهڻ نه گهريو، مگر مشرڪن نه مڃيو ۽ انهن وڙهڻ شروع ڪيو. مسلمان انهن جي مقابلي ۾ ثابت رهيا ۽ الله تعاليٰ انهن جي مدد فرمائي. ف۱۵۸ يعني مظلوم جي مدد فرمائڻ هن ڪري آهي ته الله تعاليٰ جيڪو گهري، ان تي قادر آهي ۽ ان جي قدرت جون نشانيون ظاهر آهن. ف۱۵۹ يعني ڪڏهن ڏينهن کي وڌائي، رات کي گهٽائي ٿو ۽ ڪڏهن رات کي وڌائي، ڏينهن کي گهٽائي ٿو. ان کان سواءِ ٻيو ڪوبه اُن تي قدرت نه ٿو رکي. جيڪو اهڙي قدرت وارو آهي، جو جنهن جي گهري مدد فرمائي ۽ جنهن کي گهري غالب ڪري. ف۱۶۰ يعني ۽ هي مدد هن ڪري به آهي. ف۱۶۱ يعني بُت. ف۱۶۲ ساوڪ سان. ف۱۶۳ جانور وغيره، جن تي توهان سوار ٿيو ٿا ۽ جن کان توهان ڪم وٺو ٿا. ف۱۶۴ توهان جي لاءِ ان جي هلائڻ جي لاءِ هوا ۽ پاڻي کي تابع ڪيائين. ف۱۶۵ جو اُن اُنهن جي لاءِ فائدن جا در وڏا ڪري ڇڏيا ۽ قسم قسم جي نقصان کان انهن کي محفوظ ڪيائين. ف۱۶۶ ٻي جان نطفي مان پيدا ڪري. ف۱۶۷ توهان جي عمر ۾ پوري ٿيڻ تي. ف۱۶۸ بعث جي ڏينهن ثواب ۽ عذاب جي لاءِ. ف۱۶۹ جو ايترين نعمتن جي باوجود ان جي عبادت کان منهن موڙي ٿو ۽ بي جان مخلوق جي پوڄا ڪري ٿو. ف۱۷۰ دين ۽ ملت وارن مان.

ما ۸ ۽ عامل نهي.

فَلَا يُنَازِعُنَّكَ فِي الْاَمْرِ وَادْعُ اِلٰى رَبِّكَ ؕ اِنَّكَ لَعَلٰى هُدًى
پوءِ انهن کي توسان ان معاملي ۾ هرگز جهڳڙو نه ڪرڻ گهرجي و١٧٢ ۽ پنهنجي رب جي طرف سڏ و١٧٣ بيشڪ تون
مُّسْتَقِيْمٍ ﴿٦٧﴾ وَاِنْ جٰدَلُوْكَ فَقُلِ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ ﴿٦٨﴾ اَللّٰهُ
سڌي وات تي آهين. ۽ جيڪڏهن اهي و١٧٤ توسان جهيڙو ڪن ته تون فرماءِ الله خوب ڄاڻي ٿو توهان جي ڪرتوتن کي
يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فِيْمَا كُنْتُمْ فِيْهِ تَخْتَلِفُوْنَ ﴿٦٩﴾ اَلَمْ تَعْلَمْ
الله توهان ۾ فيصلو ڪري ڇڏيندو قيامت جي ڏينهن جن ڳالهين ۾ اختلاف ڪري رهيا آهيو و١٧٥
اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ ؕ اِنَّ ذٰلِكَ فِيْ كِتٰبٍ ؕ
ڇا تو کي معلوم نه آهي ته الله ڄاڻي ٿو جو ڪجهه آسمان ۽ زمين ۾ آهي بيشڪ
اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيْرٌ ﴿٧٠﴾ وَيَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مَا لَمْ
اهو سمورو هڪ ڪتاب ۾ و١٧٦ آهي بيشڪ اهو و١٧٧ الله تي آسان آهي و١٧٨ ۽ الله کان سواءِ اهڙن جي
يُنَزِّلْ بِهٖ سُلْطٰنًا وَّمَا لَيْسَ لَهُمْ بِهٖ عِلْمٌ ؕ وَمَا لِلظّٰلِمِيْنَ
پوڄا ڪن ٿا و١٧٩ جنهن جي لاءِ ان ڪو به دليل نه لاٿو آهي ۽ اهڙن کي جن جي ياڻ انهن کي به
مِنْ نَّصِيْرٍ ﴿٧١﴾ وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيٰتُنَا بَيِّنٰتٍ تَعْرِفُ فِيْ
ڪا ڄاڻ نه آهي و١٨٠ ۽ ظالمن جو و١٨١ ڪو به مددگار نه آهي و١٨٢ ۽ جڏهن انهن تي اسان جون روشن آيتون
وُجُوْهِ الَّذِيْنَ كَفَرُوا الْمُنْكَرَ ؕ يَكَادُوْنَ يَسْطُوْنَ بِالَّذِيْنَ
پڙهيون وڃن و١٨٣ ته تون انهن جي منهن تي گندي ٿيڻ جا نشان ڏسندين جن ڪفر ڪيو قريب آهي
يَتْلُوْنَ عَلَيْهِمْ اٰيٰتِنَا ؕ قُلْ اَفَاُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِّنْ ذٰلِكُمْ ؕ
جو حملو ڪن انهن تي جيڪي اسان جون آيتون انهن تي پڙهن ٿا. تون فرماءِ ڇا مان توهان کي ٻڌايان جيڪو توهان جي
اَلنَّارُ ؕ وَعَدَهَا اللّٰهُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا ؕ وَبِئْسَ الْمَصِيْرُ ﴿٧٢﴾ ع ٩ ٨ ١٦
ان حال کان به بدتر آهي اهو باه آهي. الله ان جو واعدو ڪيو آهي ڪافرن سان ۽ ڪهڙي نه بُري جاءِ آهي
يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٌ فَاسْتَمِعُوْا لَهٗ ؕ اِنَّ الَّذِيْنَ
موٽڻ جي. اي انسانو هڪ مثال بيان ڪيو وڃي پيو پوءِ ان کي ڪن لائي ٻڌو و١٨٥ اهي جن جي
تَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ لَنْ يَّخْلُقُوْا ذُبَابًا وَّلَوِ اجْتَمَعُوْا
الله کان سواءِ توهان پوڄا ڪندا آهيو و١٨٦ هڪ مک به نه ٺاهي سگهندا جيتوڻيڪ سمورا ان جي واسطي گڏ ٿي وڃن

و١٧٢ يعني دين جي امر ۾ يا ذبح ڪيل جانور جي امر ۾. شان نزول: هي آيت بديل بن ورقه ۽ بشر بن سفيان ۽ يزيد بن خنيس جي حق ۾ نازل ٿي. انهن مان هنن رسول الله صلى الله عليه وسلم جن جي صحابه ڪرام کي چيو هو ڇا سبب آهي جنهن جانور کي توهان پاڻ قتل ڪريو ٿا ان کي توهان کائو ٿا ۽ جنهن کي الله تعالى ماري ٿو ان کي نٿا کائو؟ ان تي هيءَ آيت نازل ٿي. و١٧٣ ۽ ماڻهن کي ان تي ايمان آڻڻ ۽ ان جي دين قبول ڪرڻ ۽ ان جي عبادت ۾ مشغول ٿيڻ جي دعوت ڏيو. و١٧٤ توهان واڳ ڏيڻ جي باوجود به. و١٧٥ ۽ توهان تي حال جي حقيقت ظاهر ٿي ويندي. و١٧٦ يعني لوح محفوظ ۾. و١٧٧ يعني انهن سڀني جو علم يا سمورا حوادث جو لوح محفوظ ۾ ثابت فرمائڻ. و١٧٨ اهي ڪافر پوءِ ڪافرن جي جهالت جو بيان فرمايو وڃي ٿو ته اهي اهڙن جي عبادت ڪن ٿا، جيڪي عبادت جي لائق نه آهن. و١٧٩ يعني بتن جي.

و١٨٠ يعني انهن وٽ پنهنجي ان فعل جو نه ڪو عقلي دليل آهي، نه نقلي. صرف جهالت ۽ ناداني کان گمراهي ۾ پيا آهن ۽ جيڪي ڪنهن به طرح پوڄڻ جي لائق نه آهن، انهن کي پوڄين ٿا، اهو سخت ظلم آهي. و١٨١ يعني مشرڪن جو. و١٨٢ جيڪو انهن کي عذاب الاهي کان بچائي سگهي. و١٨٣ ۽ قرآن ڪريم انهن کي ٻڌايو وڃي، جنهن ۾ احڪام جو بيان ۽ حلال ۽ حرام جو تفصيل آهي. و١٨٤ يعني توهان جي ان ڪاوڙ ۽ ناپسنديدگي کان به، جيڪا قرآن پاڪ ٻڌي ڪري توهان ۾ پيدا ٿئي ٿي. و١٨٥ ۽ هن ۾ خوب غور ڪريو، اهو مثال هي آهي ته توهان جا بُت. و١٨٦ انهن جي عاجزي ۽ بي قدري جو هي حال آهي جو اهي تمام ننڍي شيءِ.

لَهٗ ؕ وَاِنۡ يَّسۡلُبۡهُمُ الذُّبَابُ شَيۡـًٔا لَّا يَسۡتَنۡقِذُوۡهُ مِنۡهُ ؕ
ف١٨٧ ۽ جيڪڏهن مک انهن کان ڪجهه کسي وڃي ف١٨٨ ته ان کان ڇڏائي نه سگهندا ف١٨٩ ڪيترو نه ڪمزور آهي
ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالۡمَطۡلُوۡبُ ﴿۷۳﴾ مَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدۡرِهٖ ؕ اِنَّ
گهرڻ وارو ۽ اهو جنهن کي گهريائون ف١٩٠ الله جو قدر نه ڄاتائون جيئن گهربو هو ف١٩١ بيشڪ الله
اللّٰهَ لَقَوِىٌّ عَزِيۡزٌ ﴿۷۴﴾ اَللّٰهُ يَصۡطَفِىۡ مِنَ الۡمَلٰٓـئِكَةِ رُسُلًا وَّ
قوت وارو غالب آهي. الله چونڊي ٿو ملائڪن مان رسول ف١٩٢ ۽ ماڻهن
مِنَ النَّاسِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ سَمِيۡعٌ ۢ بَصِيۡرٌ ۚ‏ ﴿۷۵﴾ يَعۡلَمُ مَا بَيۡنَ اَيۡدِيۡهِمۡ
منجهان ف١٩٣ بيشڪ الله ٻڌندڙ ڏسندڙ آهي. ڄاڻي ٿو جيڪي انهن جي اڳيان آهي ۽ جو ڪجهه انهن
وَمَا خَلۡفَهُمۡ ؕ وَاِلَى اللّٰهِ تُرۡجَعُ الۡاُمُوۡرُ ﴿۷۶﴾ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيۡنَ اٰمَنُوا
جي پٺيان آهي ف١٩٤ ۽ سمورن ڪمن جو موٽڻ الله جي طرف آهي. اي ايمان وارؤ
ارۡكَعُوۡا وَاسۡجُدُوۡا وَاعۡبُدُوۡا رَبَّكُمۡ وَافۡعَلُوا الۡخَيۡرَ لَعَلَّكُمۡ
رڪوع ۽ سجدو ڪريو ف١٩٥ ۽ پنهنجي رب جي بندگي ڪريو ف١٩٦ ۽ چڱا ڪم ڪريو ف١٩٧ هن اميد تي ته توهان جو ڇوٽڪارو
تُفۡلِحُوۡنَ ۚ ﴿۷۷﴾ السجدة وَجَاهِدُوۡا فِى اللّٰهِ حَقَّ جِهَادِهٖ ؕ هُوَ اجۡتَبٰٮكُمۡ
ٿئي. ۽ الله جي واٽ ۾ جهاد ڪريو جيئن حق آهي جهاد ڪرڻ جو ف١٩٨ انهيءَ توهان کي پسند ڪيو ف١٩٩
وَمَا جَعَلَ عَلَيۡكُمۡ فِى الدِّيۡنِ مِنۡ حَرَجٍ ؕ مِلَّةَ اَبِيۡكُمۡ
۽ توهان تي دين ۾ ڪا به تنگي نه رکيائين ف٢٠٠ توهان جي پيءُ ابراهيم جو
اِبۡرٰهِيۡمَ ؕ هُوَ سَمّٰٮكُمُ الۡمُسۡلِمِيۡنَ ۙ مِنۡ قَبۡلُ وَفِىۡ هٰذَا
دين ف٢٠١ الله توهان جو نالو مسلمان رکيو آهي اڳين ڪتابن ۾ ۽ هن قرآن ۾
لِيَكُوۡنَ الرَّسُوۡلُ شَهِيۡدًا عَلَيۡكُمۡ وَتَكُوۡنُوۡا شُهَدَآءَ عَلَى
جيئن رسول توهان تي نگهبان ۽ شاهد هجي ف٢٠٢ ۽ توهان ٻين ماڻهن تي شاهدي
النَّاسِ ۖ ۚ فَاَقِيۡمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَاعۡتَصِمُوۡا بِاللّٰهِ ؕ هُوَ
ڏيو ف٢٠٣ پوءِ نماز قائم رکو ۽ زڪوٰة ڏيو ۽ الله جي رسيءَ کي مضبوطيءَ سان جهلي ٻڌو ف٢٠٤ اهو
١٠ ع ٦ ١٧ مَوۡلٰٮكُمۡ ۚ فَنِعۡمَ الۡمَوۡلٰى وَنِعۡمَ النَّصِيۡرُ ﴿۷۸﴾
توهان جو مولا آهي ۽ ڪهڙو نه چڱو مولا آهي ۽ ڪهڙو نه سٺو مددگار.

ف١٨٧ پوءِ عقل واري کي ڪڏهن لائق آهي جو اهڙي کي معبود بڻائي، اهڙي کي پوڄڻ ۽ اِلٰه قرار ڏيڻ ڪيترو نه انتها درجي جو جهل آهي. ف١٨٨ اهي ماکي ۽ زعفران وغيره، جيڪي مُشرڪ بُتن جي واتن ۽ مٿن تي مَلن ٿا، جنهن تي مکيون ويهي خراب ڪن ٿيون. ف١٨٩ اهڙن کي خدا ٺاهڻ ۽ معبود مڃڻ ڪيترو عجيب ۽ عقل کان پري آهي. ف١٩٠ چاهڻ واري مان بُت پرست ۽ چاهيل مان بُت مُراد آهي يا چاهڻ مان مک مُراد آهي، جيڪا بُت تي ماکي ۽ زعفران جي طلب ڪندڙ آهي ۽ مطلوب مان بُت ۽ ڪن چيو ته طالب مان بُت مُراد آهي ۽ مطلوب مان مک. ف١٩١ ۽ ان جي عظمت ڄاتائون، جن اهڙن کي خدا جو شريڪ ڪيو، جيڪي مک کان به ڪمزور آهن. معبود اهو ئي آهي جيڪو ڪامل قدرت رکي. ف١٩٢ مثلاً جبرئيل ۽ ميڪائيل وغيره. ف١٩٣ مثلاً حضرت ابراهيم حضرت موسىٰ، حضرت عيسىٰ ۽ حضور پُرنور محبوب سيّد عالم صلي الله تعالىٰ عليهم وسلم. شان نزول: هيءَ آيت انهن ڪافرن جي رد ۾ نازل ٿي، جن بشر جي رسول هجڻ جو انڪار ڪيو هو ۽ چيو هو ته بشر ڪيئن رسول ٿي سگهي ٿو؟ ان تي الله تعالىٰ هيءَ آيت نازل فرمائي ۽ ارشاد فرمايو ته الله تعالىٰ مالڪ آهي، جنهن کي گهري پنهنجو رسول بڻائي، اهو انسانن مان به رسول بڻائي ٿو ۽ ملائڪن مان به جن کي گهري. ف١٩٤ يعني دُنيا جي اُمور کي به ۽ آخرت جي امور کي به يا انهن جي اڳين عملن کي به ۽ آئنده جي احوال کي به. ف١٩٥ پنهنجين نمازن ۾، اسلام جي پهرئين زماني ۾ نماز رڪوع ۽ سجدن کان سواءِ هُئي. پوءِ نماز ۾ رڪوع ۽ سجدن جو حڪم فرمايو ويو. ف١٩٦ يعني رڪوع ۽ سجدا خاص الله تعالىٰ جي لاءِ هجن ۽ عبادت ۾ خلوص اختيار ڪريو. ف١٩٧ مائٽي ڳنڍڻ ۽ سهڻا اخلاق وغيره نيڪيون. ف١٩٨ يعني خالص نيت سان دين جي بلنديءَ جي لاءِ. ف١٩٩ پنهنجي دين ۽ عبادت جي لاءِ. ف٢٠٠ بلڪ ضرورتن جي موقعن تي توهان جي لاءِ سهوليت ڪري ڇڏيائين. جيئن سفر ۾ نماز جو گهٽ ڪرڻ ۽ روزي جي افطار جي اجازت ۽ پاڻي نه هجڻ يا پاڻي جي نقصان ڪرڻ جي حالت ۾ غسل ۽ وضوءَ جي جاءِ تي تيمم ته پوءِ توهان دين جي پيروي ڪريو. ف٢٠١ جيڪو محمدي دين ۾ داخل آهي. ف٢٠٢ قيامت جي ڏينهن جو توهان وٽ خدا جو پيغام پهچائي ڇڏيائين. ف٢٠٣ جو انهن کي رسولن خداوندي احڪام پهچائي ڇڏيا. الله تعالىٰ توهان کي اها عزت ۽ ڪرامت عطا فرمائي. ف٢٠٤ ان تي هميشگي ڪريو. ف٢٠٥ ۽ ان جي دين تي قائم رهو.